

ČASŤ A – Analytická časť

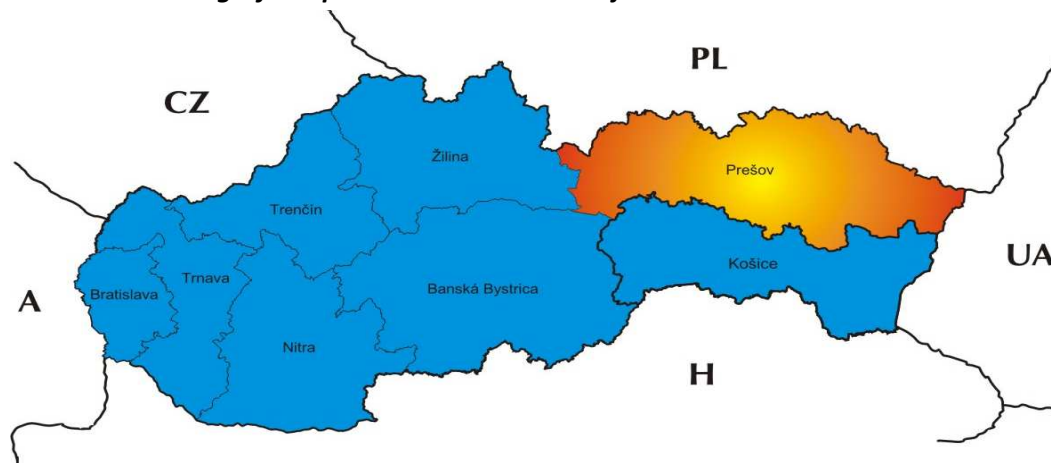
1 ANALÝZA VNÚTORNÉHO PROSTREDIA PODĽA OBLASTÍ

1.1. GEOGRAFICKÁ CHARAKTERISTIKA ÚZEMIA KRAJA

Prešovský kraj sa rozprestiera na severovýchode Slovenskej republiky. Svojou rozlohou 8 974 km² zaberá 18,3 % rozlohy štátu a je po Banskobystrickom kraji druhým najväčším na Slovensku. Dlhá severná hranica je zároveň štátnou hranicou s Poľskou republikou. Na východe hraničí s Ukrajinou, na juhu s Košickým krajom, na juhozápade, na malom úseku, susedí s Banskobystrickým krajom a západným susedom je Žilinský kraj. Najsevernejší bod kraja sa nachádza v katastri obce Becherov, najjužnejší v obci Sečovská Polianka, najzápadnejší v obci Vysoké Tatry a najvýchodnejší bod, ktorý je zároveň najvýchodnejším bodom Slovenska, sa nachádza v obci Nová Sedlica.

Väčšina územia kraja je hornatou krajinou s bohatou a špecifickou kultúrne – historickou tradíciou a rekreačným potenciálom. Hornatosť kraja je však zároveň nevýhodou, a to najmä z pohľadu medzinárodných aj vnútroštátnych dopravno – komunikačných väzieb.

Obrázok č.1: Geografická poloha Prešovského kraja

Zdroj: vlastné spracovanie

Povrch Prešovského kraja je výrazne členitý. Prírodné prostredie je relatívne málo narušené najmä v oblastiach s nízkou ekonomickou aktivitou. Ucelené zachovalé časti prírody vymedzujú národné parky (Tatranský národný park, Národný park Nízke Tatry, Národný park Slovenský raj, Pieninský národný park, Národný park Poloniny), chránené krajinné oblasti (biosférická rezervácia chránená krajinná oblasť Východné Karpaty, chránená krajinná oblasť Vihorlat a ďalšie územia viazanej krajiny s vlastným režimom. Medzinárodnými kúpeľmi sú Bardejovské kúpele a Vysoké Tatry.

Z celkovej výmery kraja 897 337 ha má poľnohospodárska pôda 42,4 % zastúpenie, lesné pozemky tvoria 49,2 %. Na ostatné nepoľnohospodárske a nelesné pozemky pripadá 8,4 %.

Najvyššie položeným miestom je Gerlachovský štít (2 665 m n. m.), ktorý je najvyšší aj v rámci celej Slovenskej republiky. Najnižšie položené miesto kraja sa nachádza pri výtoku rieky Ondavy z kraja v katastri obce Nižný Hrušov (105 m n. m.).

Najsevernejší bod kraja sa nachádza v katastri obce Becherov, najjužnejší v obci Sečovská Polianka, najzápadnejší v obci Vysoké Tatry a najvýchodnejší bod, ktorý je zároveň najvýchodnejším bodom Slovenska, sa nachádza v obci Nová Sedlica.

Územie Prešovského kraja sa vyznačuje pomerne veľkou variabilitou prírodných podmienok, ktoré súvisia s geologickou stavbou územia kraja a rozložením jednotlivých geologických útvarov, rôznorodými pôdnymi pomermi, v dôsledku urbanizácie aj značne rozdielnou štruktúrou využívania krajiny. Konečným efektom je v jednotlivých častiach kraja výskyt prírodných fenoménov a zachovalých a hodnotných ekosystémov i celých území, ktoré boli v priebehu času postupne štátom vyhlasované za chránené v rôznom stupni ochrany.

Na území Prešovského kraja sa nachádzajú horné úseky hlavných tokov Hornád, Torysa, Topľa, Ondava a Laborec, ktoré nie sú ešte výraznejšie postihnuté antropogénnou činnosťou. Výnimkou je rieka Poprad, ktorej celé povodie na území SR je v Prešovskom kraji a vo svojom 137 riečnom kilometri prechádza do Poľskej republiky. Tiež dve nádrže, ktoré sa nachádzajú na riešenom území, Starina a najmä Veľká Domaša významne hydrologicky, ale i kvalitatívne ovplyvňujú toky, na ktorých ležia. Povodie rieky Poprad zahŕňa veľmi významnú oblasť Vysokých Tatier, v ktorej sa nachádza jedenásť vodárenských tokov, využívaných k zásobovaniu pitnou vodou celej oblasti.

Územie kraja je bohaté na zdroje prírodných liečivých vôd, z ktorých najznámejšie sú Bardejovské kúpele, Cigeľka, Vyšné Ružbachy, prírodné zdroje minerálnych stolových vôd Lipovce – Salvator, Baldovce a pramene minerálnych vôd napr. Sivá Brada, Hôrka, Gánovce, Nová Ľubovňa a Šarišský Štiavnik.

Pokiaľ ide o nerastné suroviny je územie Prešovského kraja chudobné na surovinové zdroje, resp. zásoby rudných surovín, predstavuje však významnú surovinovú základňu nerudných surovín a stavebných materiálov, zásoby ktorých umožňujú rozvoj hlavne stavebného priemyslu. Nachádzajú sa tu najmä ložiská bentonitu a zeolitu, cementárske suroviny, stavebné suroviny – andezity a ich suroviny. Významné sú ložiská kamennej soli v lokalitách Solivar – Prešov. Pokiaľ ide o energetické a rudné suroviny Prešovského kraja, prieskumy nepotvrdili významnejšie zásoby.

1.2. ADMINISTRATÍVNA A SPRÁVNA ŠTRUKTÚRA

Prešovský kraj je vytvorený z historicky formovaných regiónov, a to horného Spiša a časti stredného Spiša, z horného Zemplína a takmer celého Šariša. V minulosti bolo toto územie súčasťou troch stolíc – Šarišskej, Spišskej a Zemplínskej. Osídlenie v týchto regiónoch sa formovalo na základe prírodných daností, ekonomických výrobných podmienok a v priamych súvislostiach na európske obchodné trasy prepájajúce balkánske krajiny s pobaltskými. Historicky sa sídelné štruktúry na tomto území formovali predovšetkým severojužným smerom. Nové krajské administratívne usporiadanie je priečne organizované, takže tieto hlavné severojužné sídelné štruktúry ležia na území Prešovského aj Košického kraja.

Sídlnú štruktúru v kraji ovplyvňuje viac faktorov, najmä exponovanosť územia, hustota osídlenia a prírodné podmienky. Jednotlivé okresy v Prešovskom kraji reprezentujú pomerne odlišnú štruktúru osídlenia. V okrese Prešov výrazne prevládajú väčšie sídla (rozlohou i počtom obyvateľov), oproti tomu v okresoch Medzilaborce, Kežmarok, Svidník, Stropkov sa nachádzajú veľmi malé sídla.

Obrázok č. 2: Mapa okresov Prešovského kraja

Zdroj: vlastné spracovanie

V súčasnosti sa Prešovský kraj administratívne člení na 13 okresov. Tvoria ho okresy Prešov, Bardejov, Humenné, Kežmarok, Levoča, Medzilaborce, Poprad, Sabinov, Snina, Stará Ľubovňa, Stropkov, Svidník a Vranov nad Topľou, z ktorých najväčšie sú Prešov, Poprad a Bardejov. Rozlohou najväčšími sú okresy Poprad, Bardejov a Prešov, naopak plošne najmenšími sú okresy Levoča, Stropkov a Medzilaborce.

Tabuľka č. 1: Základné údaje o okresoch Prešovského kraja - stav k 31.12.2014

P. č.	okres	počet obyvateľov okresu	rozloha v km ²	hustota obyv. / km ²	počet obcí v okrese
1.	Bardejov	77 830	936	83,2	86
2.	Humenné	63 614	754	84,5	62
3.	Kežmarok	72 570	630	114,7	41
4.	Levoča	33 391	421	79,4	33
5.	Medzilaborce	12 252	427	28,7	23
6.	Poprad	104 494	1 105	94,5	29
7.	Prešov	171 778	933	183,6	91
8.	Sabinov	58 969	545	107,8	43
9.	Snina	37 451	805	46,7	34
10.	Stará Ľubovňa	53 379	708	75,3	44
11.	Stropkov	20 744	389	53,4	43
12.	Svidník	32 997	550	60,1	68
13.	Vranov nad Topľou	80 508	769	104,5	68
Prešovský kraj celkom		819 977	8 973	91,3	665

Zdroj: štatistický úrad SR

Územie Prešovského kraja patrí medzi redšie osídlené oblasti Slovenskej republiky. Priemerná hustota osídlenia je 91,3 obyvateľov na km². V kraji sa nachádza 665 obcí (najviac v rámci SR), z toho je 23 miest. Okrem mesta Prešov sa na území kraja nachádza jedno mesto nad 50 000 obyvateľov (Poprad), štyri mestá nad 20 000 obyvateľov (Snina, Vranov nad Topľou, Bardejov a Humenné) a šesť miest nad 10 000 obyvateľov (Stropkov, Sabinov, Svidník, Kežmarok, Levoča, Stará Ľubovňa).

Najviac administratívnych sídiel – miest a obcí, je v okresoch Prešov a Bardejov. Naopak najmenej ich je v okresoch Medzilaborce, Poprad, Levoča a Snina.

Veľkostná štruktúra sídiel

Z celkového počtu sídiel až 90,4 % tvoria sídla do 1 999 obyvateľov, z ktorých najmä v horských a podhorských oblastiach prevládajú malé vidiecke sídla. Štruktúra osídlenia sa vyznačuje veľkou početnosťou malých obcí, najmä v severnej a severovýchodnej polohe. Značná časť obcí (167), t. j. 25,1 %, nedosahuje veľkostnú kategóriu 200 obyvateľov. Na 100 km² územia pripadá 7,4 obcí.

Tabuľka č. 2: *Obce podľa veľkostných skupín obcí v Prešovskom kraji (k 31.12.2014)*

Spolu	0-199	200-499	500-999	1 000 – 1 999	2 000 – 4 999	5 000 – 9 999	10 000 – 19 999	20 000 – 49 999	50 000 – 99 999	100 000+
665	167	195	156	83	45	7	6	4	2	-

Zdroj: Štatistický úrad SR

Podstatnou charakteristikou Prešovského kraja je výrazný rozdiel medzi jeho jednotlivými okresmi, nachádzajú sa tu okresy, ktoré patria počtom obyvateľov k najväčším v rámci Slovenska (Prešov), ale i okresy, ktoré sú zaradené medzi najmenšie (Medzilaborce). Rozdiel je viditeľný i na hustote osídlenia. Krajské sídlo Prešov je dominantným centrom kraja, s viac ako 90 tisíc obyvateľmi je to 3. najväčšie mesto v Slovenskej republike. Je to centrum medzinárodného a celoštátneho významu s ťažiskom osídlenia, so sústredením obyvateľstva a ekonomických aktivít. Ostatné sídla – okresné mestá sú podstatne menšie až na mesto Poprad a majú regionálny až nadregionálny význam.

Z pohľadu okresov najviac malých obcí do 499 obyvateľov mal okres Medzilaborce, ich podiel tvorí 91,3 % z úhrnu obcí okresu. Malé obce mali aj okresy Stropkov (88,4 %) a Svidník (82,4 %). Okresmi s najväčším podielom stredných a väčších obcí (od 500 do 4 999 obyvateľov) boli Poprad (86,2 %), Prešov (59,3 %) a Kežmarok (58,5 %). Najviac obcí v skupine nad 5 tisíc obyvateľov mali okresy Sabinov (7 %) a Poprad (6,8 %).

Mestský priestor: Podľa výsledkov sčítania 2011 počet aj podiel obyvateľov žijúcich v mestách Prešovského kraja sa od roku 1970 do roku 2001 neustále zvyšoval. V roku 2011 sa počet mestského obyvateľstva v medzicenzálnom období znížil o 3 140 osôb, čím dosiahol podiel 48,5 %. Najvyšší prírastok mestského obyvateľstva (80 446) bol zaznamenaný v období rokov 1980 – 1991. Priemerný podiel mestského obyvateľstva v kraji prevyšovalo 7 okresov, najviac Poprad (62,3 %), Prešov (57,3 %) a Levoča (56,3 %), ale tiež okresy Medzilaborce, Humenné, Snina a Stropkov. Najnižší podiel mestského obyvateľstva (pod 35 %) mali okresy Sabinov a Vranov nad Topľou. Najviac obyvateľov s trvalým pobytom žilo v krajskom meste Prešov (91 782), ktoré bolo tretím najväčším mestom Slovenskej republiky. Druhým najväčším centrom kraja bolo mesto Poprad s 52 862 obyvateľmi. Najmenším mestom v kraji bolo mesto Spišská Stará Ves s 2 264 obyvateľmi.

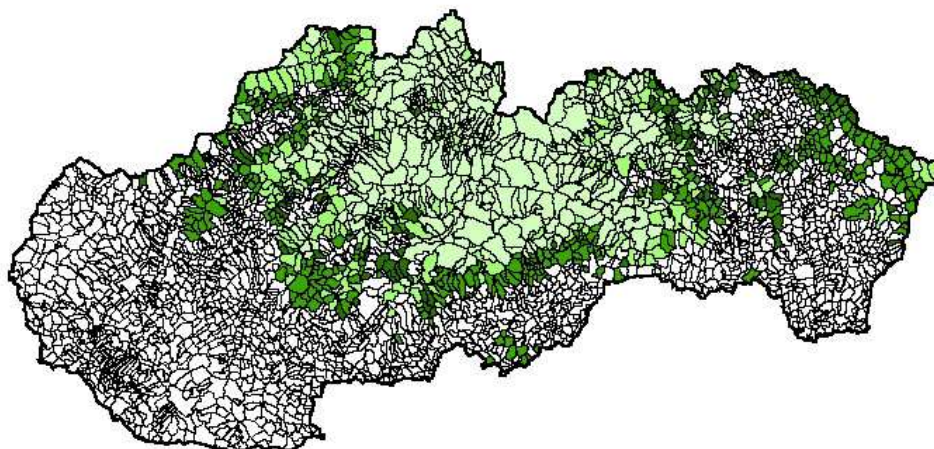
Z hľadiska medzicenzálnych prírastkov najviac obyvateľov v roku 2011 oproti roku 2001 pribudlo v meste Veľký Šariš (1 274 obyvateľov). Najvyšší prírastok od roku 1970 dosiahli mestá Prešov (39 862 obyvateľov), Poprad (29 415), Bardejov (18 471) a Humenné (18 404 obyvateľov). V týchto štyroch mestách tvoril prírastok obyvateľov 57,5 % z celkového prírastku mestského obyvateľstva v kraji.

Vidiecky priestor: Vidiecke oblasti pokrývajú prevažnú časť územia Prešovského kraja. Najčastejšie používané kritérium, t. j. obce do 2 tisíc obyvateľov, spĺňalo 601 obcí z celkového počtu 665 (rok 2014). Podľa výsledkov sčítania 2011 bývalo v Prešovskom kraji viac obyvateľov na vidieku (419 486) ako v mestách (395 041). V ostatnom medzicenzálnom období sa zvýšil počet obyvateľov žijúcich na vidieku o 27 969 osôb. Najvyšší podiel obyvateľov bývajúcich na vidieku (65,2 %) bol zaznamenaný v roku 1970. Následne dochádzalo k postupnému znižovaniu podielu vidieckeho obyvateľstva, v roku 2011 na vidieku žilo 51,5 % obyvateľov Prešovského kraja. Opačný vývoj bol zaznamenaný u obyvateľov žijúcich v mestách. Problémové sú sídla v okrajových polohách severnej a severovýchodnej časti regiónu a v územiach s mnoho početnou rómskou komunitou. Veľmi nízka hustota osídlenia prináša v týchto územiach problémy s dostupnosťou služieb i pracovných príležitostí.

Prešovský kraj patrí v rámci Slovenskej republiky medzi územia s vyšším podielom vidieckych oblastí. V kontexte Európskej únie a Slovenskej republiky je možné prakticky celé územie kraja považovať za vidiecke (podľa metodiky OECD je celé územie SR, okrem Bratislavy, považované za významne vidiecke). V kraji sa nachádzajú tak formy prímestského vidieka (vidiecke obce v rámci mestských aglomerácií, resp. úzko vymedzených urbanizovaných území – napr. okolie Prešova, ako aj formy odľahlého vidieka, ktorý zahrňuje periférne oblasti s často nepriaznivými sociálnoekonomickými charakteristikami obyvateľstva a osídlenia (ide napr. prakticky o celú prihraničnú oblasť kraja). Prímestský vidiek v Prešovskom kraji čelí suburbanizačným tlakom, musí sa vyrovnáť s príchodom väčšieho počtu obyvateľov, zabezpečiť potrebnú infraštruktúru a pod. Vo vidieckom priestore kraja dochádza v posledných rokoch k prírastkom obyvateľstva vplyvom sťahovania. Nárast počtu obyvateľov bol zaznamenaný predovšetkým v obciach v centrálnej časti kraja, naopak v obciach pri hraniciach kraja dochádza skôr k úbytku. Odľahlejšie, či menšie obce sa stretávajú s nedostatkom pracovných príležitostí, s odchodom mladých a kvalifikovaných ľudí, s udržateľnosťou služieb a ekonomických aktivít s ohľadom na nedostatočný dopyt v danom mieste a s hrozbou nezamestnanosti s ohľadom na nedostatočnú diverzifikáciu ekonomických aktivít. Podiel vysokoškolákov a podiel stredoškolákov vo veku 15 a viac rokov je na vidieku nižší ako v mestských oblastiach. Miera nezamestnanosti i podiely uchádzačov o zamestnanie na celkovom počte obyvateľov vo veku 15 až 64 rokov vykazujú všeobecne v rámci Prešovského kraja horšie hodnoty vo vidieckom priestore, kde je tiež oveľa vyšší podiel neobývaných bytov využívaných prevažne na rekreačné účely. Fenoménom je vyľudňovanie okrajových častí kraja, kde je málo pracovných príležitostí a zlá dopravná obslužnosť. Dopravné spojenie s väčšími centrami je často pre vidiecke periférne oblasti obmedzené. Uvedené procesy sa (väčšinou negatívne) prejavujú i v oblasti nárastu dopravného zaťaženia v intravilánoch a okolí rozvojových sídiel regiónu. V týchto exponovaných lokalitách sa potom otvárajú možnosti pre väčšie využitie výhod, ktoré poskytuje verejná doprava či nemotorové formy dopravy (najmä cyklo doprava). Pretože rozvoj vidieka Prešovského kraja už nie len záležitosťou poľnohospodárstva, ako to bolo vnímané v niektorých ohľadoch predtým, ale ide o špecifický priestor s celým radom funkcií, je potrebné využívať miestny potenciál a zdroje na oživenie základných funkcií a skvalitnenie podmienok pre život miestnych obyvateľov. Jednou z možných ciest pre riešenie problémov, ktoré sa vo vidieckych oblastiach prejavujú, je napríklad podpora produkcie regionálnych produktov. Tá sa v posledných rokoch v rámci regiónu pomaly rozvíja – vznikajú regionálne značky a produkty, ktoré sú viazané ku konkrétnej lokalite (pôvodom, históriou, určitou špecifickou kvalitou a vlastnosťami, vzťahom k dotknutému regiónu).

Horské oblasti: Relatívne veľa obcí z územia Prešovského kraja môžeme označiť ako horské oblasti.

Obrázok č. 3: Mapa katastrálnych území SR zaradených do horských oblastí

Kategória	horská oblasť	Kategória	horská oblasť
H1	nadm. výška > 700 m	H3	svahovitosť > 20 %
H2	nadm. výška 600 - 700 m	H4	kombinácia: > 500 m, > 15 %

Zdroj: Pôdny portál, VÚPOP; www.podnemapy.sk

Do horských oblastí sú zaradené obce, ktoré spĺňajú jedno z nasledujúcich kritérií:

Priemerná nadmorská výška obce je väčšia alebo rovná 700 m n. m.

Priemerná nadmorská výška obce je väčšia alebo rovná 600 m n. m. a menšia ako 700 m n. m.

Svahovitosť územia obce je väčšia alebo rovná 20 % (11,18°) na ploche väčšej ako 50 % územia obce.

Priemerná nadmorská výška obce je väčšia alebo rovná 500 m n. m. a menšia ako 600 m n. m.

v kombinácii so svahovitosťou obce väčšou ako 15 % (8,31°) na ploche väčšej ako 50 % územia obce.

1.3. KULTÚRNO-HISTORICKÁ CHARAKTERISTIKA

Vhodné prírodné podmienky a dostupnosť prírodných zdrojov pre vznik a rozvoj spoločnosti existovali na území dnešného Prešovského kraja už v dávnej minulosti. Región Prešovského kraja, ktorý v zásade pokrýva historické územie stredného a horného Spiša, Šariša a horného Zemplína, je mimoriadne bohatý na kultúrno-historické pamiatky. Na území regiónu sa stretávajú z európskeho hľadiska dve významné oblasti charakterizované určitými kultúrnymi prvkami a to nížinná kultúra, ktorá v ľudovej architektúre predstavuje stavbu hlinenú, príp. kamennú a horská kultúra, ktorá v ľudovej architektúre predstavuje stavbu zrubovú a drevenú.

Základ historických sídelných štruktúr v krajine predstavujú nehnuteľné národné kultúrne pamiatky (ďalej len „kultúrne pamiatky“), ktoré sú evidované v Ústrednom zozname pamiatkového fondu, v registri nehnuteľných kultúrnych pamiatok, a na ochranu ktorých slúži zákon č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov a všeobecne záväzná právne predpisov na jeho vykonanie. Okrem nehnuteľných kultúrnych pamiatok je pamiatkový fond v zmysle vyššie uvedenej legislatívy chránený aj plošne prostredníctvom vyhlásených chránených pamiatkových území – pamiatkových zón (PZ), pamiatkových rezervácií (PR) a ochranných pásiem (OP), ktoré je potrebné rešpektovať pri koncepčných rozvojových zámerov urbanistického rozvoja kraja. Ďalším limitujúcim

faktorom v rámci rozvojových zámerov kraja sú existujúce, resp. predpokladané archeologické náleziská, kde by v rámci odborne neusmerneného zásahu do terénu mohlo dôjsť k ich likvidácii, na tieto sa taktiež vzťahuje zákon č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov.

História osídlenia

Najstarším dokladom osídlenia Prešovského kraja je vzácny antropologický nález výliatku mozgovne neandertálskeho pračloveka z Gánoviec pri Poprade z doby 120 000 rokov pred našim letopočtom. Ďalšie sídliská dokumentujúce hustotu osídlenia oblasti sa nachádzali v Popradskej a Hornádskej kotline, v Šarišskej a Ondavskej vrchovine, v Košickej kotline a v podhorí Vihorlatu.

Územie zasiahla bukovohorská, bádenská, koštianska, otomanská a lužická kultúra a v neskoršej dobe keltsko-dácka kultúra, ktorá sprostredkovala styk oblasti s vyspelými kultúrami Stredozemného mora. Od 6. storočia územie v niekoľkých časových etapách osídľujú Slovania. Kontinuita tohto osídlenia je doložená od veľkomoravského obdobia až do 12. storočia.

Súčasťou uhorského ranofeudálneho štátu sa územie stalo postupne v 11. – 13. storočí, kedy sa jeho hranice ustálili na hrebeni Karpát. V 12. storočí došlo k stavbe kráľovských hradov (Spišský, Šarišský, Kapušiansky, Plaveč), ktoré vojensky ovládali pohraničie a krajinské cesty. V 13. storočí zasiahol územie ničivý vpád Tatárov. Panovník sem pozval nemeckých hostí, predovšetkým zo Saska, ktorí osídlili najmä región Spiša a zabezpečili hospodársky rozkvet kraja. Od 13. storočia do roku 1948 patrilo územie dnešného Prešovského kraja do 3 stolíc: Spišskej, Šarišskej a Zemplínskej. Neskôr po premene stolíc na župy, a to až do r. 1922, trom rovnocenným župám. Mestá Podolínec, Hniezdne a Stará Ľubovňa a Ľubovnianske panstvo na severozápade boli v r. 1412-1770 zálohované Poľsku.

Z obcí a trhových mestečiek vznikli pridelenými privilégiami mestá, z ktorých najvýznamnejšími a najstaršími sa stali Bardejov, Kežmarok, Levoča, Prešov, Sabinov, Spišská Sobota, Veľký Šariš a ďalšie.

Cez tieto mestá viedli obchodné cesty z Balkánu cez Uhorsko a Poľsko do Pobaltia. Najznámejšou bola Magna via – veľká cesta (kopírovala známu „jantárovú cestu“) na osi Košice – Prešov – Bardejov. Rozvoj obchodu a remesiel sa odrazil v rozmachu miest, ktoré sa spojili do spolku piatich východoslovenských slobodných kráľovských miest Pentapolitany (Košice, Levoča, Bardejov, Prešov, Sabinov). Z tohto obdobia pochádza aj najviac architektonických skvostov. Ekonomická a kultúrna vyspelosť týchto miest je aj v stredoeurópskom kontexte vysoká.

15. storočie bolo v znamení vyostrenia bojov o uhorský trón, rozmachu bratrickeho hnutia a sociálnych nepokojov. Do zálohy poľskému kráľovi sa dostáva 13 spišských miest. V 16. storočí sa počas valaskej kolonizácie výrazne zvýšil podiel rusínskeho obyvateľstva na celkovej národnostnej štruktúre regiónu.

Južné časti Spiša a Šariša zasiahli v 16. storočí pustošivé nájazdy Turkov. Po ich porážke na konci 17. storočia zaznamenáva celý región intenzívnu stavebnú činnosť pri obnove miest a hradov. Vzniká tzv. východoslovenská renesancia (Levoča, Spišský Hrhov, Strážky, Fričovce). Územie intenzívne zasiahli protihabsburské stavovské povstania. Osobitne kruto povstanie kežmarského feudála Imricha Tököliho („prešovské krvavé jatky“ v roku 1687) a povstanie Rákocziovcov (17. - 18. storočie).

Zlá ekonomická a sociálna situácia, úpadok remesiel a obchodu v mestách, živelné pohromy, epidémie a hladomory, vyvolali východoslovenské roľnícke povstanie v roku 1831, ktoré pripomína

monumentálny pamätník na vrchu Furča nad Haniskou pri Prešove. Od polovice 19. storočia dochádza k masovému vysťahovalectvu obyvateľstva na Dolnú zem a neskôr do Zámoria. Do dejín regiónu zasiahli najväčšie svetové vojenské konflikty prvej polovice 20. storočia. Krvavé bitky medzi ruskými a rakúsko-uhorskými armádami na severovýchode územia počas prvej svetovej vojny vyvrcholili Karpatsko-duklianskou operáciou na sklonku druhej svetovej vojny v roku 1944, pri ktorej zahynulo na oboch stranách takmer 150 000 vojakov. Tieto udalosti pripomína 28 m vysoký kamenný pylón na cintoríne v Duklianskom priesmyku.

Roku 1949 vznikli na východnom Slovensku 2 kraje, a to Prešovský a Košický, pričom sa rešpektovali hranice historických regiónov. Na východe do Prešovského kraja patril celý Zemplín, južnú hranicu medzi kraji tvorila rieka Latorica. Naopak, na západe celý Spiš až po Starú Ľubovňu patril do Košického kraja. Roku 1960 sa spojením Prešovského a Košického kraja vytvoril Východoslovenský kraj.

Po podstatných politických a spoločenských zmenách v Česko-Slovensku z konca roku 1989 sa počínajúc rokom 1990 uskutočňovali aj zmeny v organizácii miestnej verejnej správy ako aj v územnom a správnom usporiadaní. Pritom sa pozornosť sústredila najmä na požiadavku vzniku územnej samosprávy, dôsledne oddelenej od miestnej (vrátane regionálnej) štátnej správy. V roku 2002 boli vytvorené vyššie územné celky – samosprávne kraje.

Kultúrne dedičstvo

Samotná kultúra na území súčasného Prešovského kraja súvisí predovšetkým s osídľovaním územia. Významnejšiu sieť osídlenia v priestore regiónu možno datovať najmä od 6. storočia, odkedy nepretržite trvá slovanské osídlenie, ktoré sa do prelomu 16. a 17. storočia vyvinulo do ustáleného počtu sídiel, ktorý sa už neskôr podstatne nemenil. Na prelome 16. a 17. storočia bolo poľnohospodárstvo tradičnou činnosťou väčšiny tunajšieho obyvateľstva, pričom bolo orientované na roľníctvo, ale tiež najmenej polovica domácností v mestečkách. Iba poľnohospodárstvom sa zaoberalo približne 70 % vtedajšieho obyvateľstva. Len malá časť poddaných sa venovala ovčiarstvu. Meštania sa venovali najmä remeslám a obchodu, hoci takmer každá meštianska domácnosť mala aj pridružené poľnohospodárstvo, najmä roľnícke. Niektoré meštianske rodiny sa venovali baníctvu. Remeslu, obchodu a baníctvu sa vtedy venovalo asi 25 % obyvateľstva.

Vývoj osídlenia sa na prelome 16. a 17. storočia v počte sídlisk ustálil, neskôr vzniklo už len niekoľko hutníckych, sklárskych a iných dedín. Pokračovalo však zväčšovanie alebo zmenšovanie rozsahu sídlisk, čo záviselo od vývoja počtu obyvateľov najmä v dôsledku prírastku obyvateľstva, hromadnej úmrtnosti za hladomoru a epidémií, odsťahovanie a prisťahovanie. Pokračovalo aj sídliskové splývanie dedín, tvorba nových obcí, čo trvá doteraz. Vidiecke sídla majú rastlý pôdorys, ktorý vznikol z poľnohospodárskeho sídla. Urbanistická a stavebná štruktúra jednotlivých sídiel bola viac, či menej narušená na celom území. Prvá vlna priemyselnej revolúcie v 19. storočí nepriniesla výraznejšie zmeny v osídlení územia. Na rozvoj osídlenia mali vplyv najmä dopravné severo-južné a čiastočne západovýchodné trasy.

Na území Prešovského kraja sa stretávajú z európskeho hľadiska dve významné oblasti charakterizované určitými kultúrnymi prvkami:

- nížinná kultúra, ktorá v ľudovej architektúre predstavuje stavbu hlinenú, príp. kamennú,

- horská kultúra, ktorá v ľudovej architektúre predstavuje stavbu zrubovú a drevenú.

Tieto oblasti majú charakteristické spoločné znaky nielen vo výraze stavieb, ale tiež v spôsobe života, organizácii práce, tvorbe každodenných predmetov, ľudovej piesni, spôsobe obliekania a i. Vďaka tomu, že veľká časť regiónu bola dlho mimo hlavných prúdov civilizačného vývoja, nachádzame tu i dnes veľmi vzácne priestory, kde sa zachovali pôvodné zvyky i obce, kde sa tieto udržujú. Tieto javy, také dôležité pre vytvorenie uceleného kultúrno-historicko-spoločenského obrazu v rozsahu celého vývoja osídlenia, je dôležité zachytiť, sledovať a podporovať. Takéto ciele napĺňajú múzeá v prírode, ktoré vznikli a vznikajú na území regiónu, čo je zároveň jeho špecifikom. Z celkového počtu desiatich skanzenov na Slovensku sa na území Prešovského kraja nachádzajú štyri. Súčasne jedinečná zachovaná ľudová architektúra sa nachádza v obciach Osturňa a Ždiar.

Veľmi dôležitú úlohu pri formovaní kultúry na území Prešovského kraja zohrali okrem vplyvu rímskokatolíckej cirkvi aj vplyvy gréckokatolíckej a pravoslávnej cirkvi a faktor okrajovej hraničnej oblasti s predtým i teraz závažnými prepojeniami na susedné Poľsko a Balt. Toto územie je silne poznačené vplyvmi západnej a východnej kultúry. Na jednej strane sú to zachované urbanistické a architektonické pamiatky už z čias gotiky, renesancie a baroka a na druhej strane drevené kostolíky východného obradu so svojimi areálmi zo 17. - 18. storočia, ktoré sú vyhlásené za národné kultúrne pamiatky. Kultúra a jej hodnoty na území Prešovského kraja majú rad špecifických prvkov, ktoré sú z celoslovenského, ale i európskeho pohľadu jedinečné.

Za najhodnotnejšie národné kultúrne pamiatky Prešovského kraja s medzinárodným významom je možné považovať centrum mesta Bardejov, Spišský hrad s okolím, farský kostol sv. Jakuba s dielom Majstra Pavla v Levoči a drevené kostolíky na úpäti Východných Karpát v severovýchodnej časti regiónu.

Na území Prešovského kraja sa nachádzajú mnohé kultúrne a historické pamiatky zadefinované a chránené v rámci pamiatkového zákona, ktoré majú nadregionálny význam. V súlade s pamiatkovým zákonom sú do pamiatkových území zaradené pamiatkové rezervácie (v rámci nich pamiatkové rezervácie ľudovej architektúry), pamiatkové zóny.

V Prešovskom kraji sa tiež nachádza mnoho historických parkov a množstvo technických národných kultúrnych pamiatok, ktoré sú v štruktúre registra nehnuteľných národných kultúrnych pamiatok zaradené spoločne do skupiny technických pamiatok.

Na území Prešovského kraja sa tiež nachádza množstvo hradov, zámkov a kaštieľov. Geograficky výhodná poloha a úloha, ktorú stredoveké hrady a zámky zohrávali, svedčia o tom, že Slovensko bolo v minulosti územím, na ktorom sa odohrávali boje rozhodujúce o osude celého Uhorska. Dnes už poväčšine len ruiny hradov ozdobujú bralá a temená slovenských hôr a zvyšujú romantiku prírodných krás, ktoré sú častým cieľom turizmu. Medzi turisticky najatraktívnejšie patria najzachovalejšie hrady a kaštiele, pričom najvýznamnejšími sú Spišský hrad so Spišským Podhradím, Ľubovniansky hrad v Starej Ľubovni v súčasnosti aj so stredovekým táborm, Kežmarský hrad a kaštiele v Humennom, Strážkach, Fričovciach a v Hanušovciach nad Topľou.

Dôležitú skupinu pamiatok vo voľnej krajine predstavujú aj archeologické náleziská (sídlská, pohrebiská, mohylníky, hradiská, zaniknuté sakrálne stavby a panské sídla), na ktoré je územie Prešovského kraja taktiež bohaté. Význam niektorých lokalít z hľadiska ľudského poznania je celoeurópsky, resp. až celosvetový (náleziská pobytu neandertálskeho človeka v Gánovciach a v Hôrke-Ondrej, opevnená osada z doby bronzovej vo Spišskom Štvrtku a iné).

Samostatnou a špecificky významnou skupinou stavieb kultúrneho dedičstva tohto regiónu sú stavby a pamätné miesta viažuce sa na udalosti prvej a hlavne druhej svetovej vojny. Sú to predovšetkým miesta Karpatsko-duklianskej operácie v Údolí smrti, ktoré zahŕňa katastrálne územia Dobroslava, Kapišová, Kružľová, Nižná Pisaná, Svidnička, Vápeník a Vyšná Pisaná. Národnými kultúrnymi pamiatkami je pamätník sovietskej armády vo Svidníku a pamätník 1. čs. armádneho zboru na Dukle, ktorého súčasťou je vojenské múzeum v prírode rozprestierajúce sa v kat. územiach Nižný a Vyšný Komárnik. V tejto súvislosti je treba spomenúť aj cintoríny nemeckých vojakov v Prešove, Hunkovciach a v Zborove. Už menej známymi skutočnosťami z oblasti vojenstva je príchod bratříkov do blízkeho Bardejova, prechod ruskej armády do Ruska po bitke pri Slavkove a boje z čias 1. svetovej vojny v Karpatoch.

Ochrana kultúrneho dedičstva

V Ústrednom zozname pamiatkového fondu (ÚZPF) v jednotlivých registroch sú na území Prešovského kraja evidované:

Pamiatkové rezervácie

- Bardejov, Kežmarok, Levoča, Spišská Sobota, Prešov, Spišská Kapitula, Podolíneec
- Pamiatkové rezervácie ľudovej architektúry Ždiar a Osturňa

Pamiatkové zóny

- Hanušovce nad Topľou, Hniezdne, Lipovce – Lačnov, Ľubica, Nižné Repaše, Soľná Baňa, Sabinov, Spišská Belá, Spišské Podhradie, Stará Ľubovňa, Torysky, Vysoké Tatry – Tatranská Lomnica, Vrbov

Ochranné pásma pamiatkových území

- Ochranné pásmo Pamiatkových rezervácií Bardejov, Podolíneec, Prešov, Levoča, Kežmarok, Spišská Sobota
- Ochranné pásmo Pamiatkových zón Lipovce – Lačnov, Stará Ľubovňa, Torysky, Nižné Repaše

Ochranné pásmo Svetového kultúrneho dedičstva

- Ochranné pásmo Spišský hrad a okolie

Ochranné pásma národných kultúrnych pamiatok

- Okres Bardejov: Hervartov – rímskokatolícky Kostol sv. Františka z Assisi, Lukov – Venécia – gréckokatolícky Chrám sv. Kozmu a Damiána, Jedlinka – gréckokatolícky Chrám Panny Márie Ochrankyne, Tročany – gréckokatolícky Chrám sv. Lukáša, Kožany – gréckokatolícky Chrám Očistenia Panny Márie, Krivé – gréckokatolícky Chrám sv. Lukáša, Frička – gréckokatolícky Chrám sv. Michala, Marhaň – Kaštieľ, Hertník – Kaštieľ, Kostol sv. Kataríny Alexandrijskej a Socha sv. Antona Paduánskeho
- Okres Humenné: Brekov – Hrad

- Okres Kežmarok: Spišská Belá – Strážky – Kaštieľ s areálom, Kostol a zvonica, Červený Kláštor – Kláštor Kartuziánov
- Okres Levoča: Spišský Štvrtok – Kláštor minoritov, Sídliisko opevnené (Myšia hôrka)
- Okres Prešov : Brežany – gréckokatolícky Chrám sv. Lukáša, Haniska – Pomník sedliackeho povstania, Prešov – Solivar - NKP Solivar s areálom, Fričovce – Kaštieľ, park, rímskokatolícky kostol, kaplnka, Fintice – Kaštieľ s areálom, Čelovce – kostol ev. a. v.
- Okres Sabinov : Lipany – rímskokatolícky Kostol sv. Martina, Brezovica nad Torysou – rímskokatolícky Kostol Všetkých svätých, Pečovská Nová Ves – kaštieľ Ringov a kaštieľ Mariássy, Šarišské Dravce – Kaštieľ a park, Hanigovce – Hrad – ruina
- Okres Snina : Snina – Kaštieľ s areálom, Ruský Potok – gréckokatolícky Chrám sv. Michala, Hrabová Roztoka – gréckokatolícky Chrám sv. Bazila Veľkého, Kalná Roztoka – gréckokatolícky Chrám sv. Bazila, Topoľa – gréckokatolícky Chrám sv. Michala, Uličské Krivé – gréckokatolícky Chrám sv. Michala
- Okres Stará Ľubovňa : Hraničné – rímskokatolícky Kostol Nepoškvrneného počatia Panny Márie, Stará Ľubovňa – Hrad, Plaveč – Hrad
- Okres Stropkov : Potoky – gréckokatolícky Chrám sv. Paraskevy
- Okres Svidník : Svidník – Pamätník padlých sovietskych vojakov, gréckokatolícky Chrám sv. Paraskevy, Bodružal – gréckokatolícky Chrám sv. Mikuláša, Dobroslava – gréckokatolícky Chrám sv. Paraskevy, Hunkovce – gréckokatolícky Chrám Zosnutia Bohorodičky, Korejovce – gréckokatolícky Chrám Ochrany Bohorodičky, Kračúnovce – Kúria a park, Krajné Čierne – gréckokatolícky Chrám sv. Bazila Veľkého, Ladomírová – gréckokatolícky drevený Chrám sv. Michala Archanjela, pravoslávny kláštorň Chrám sv. Michala, Miroľa – gréckokatolícky Chrám Ochrany Bohorodičky, Nižný Komárnik – gréckokatolícky Chrám Ochrany Bohorodičky, Príkra – gréckokatolícky Chrám sv. Michala, Šemetkovce – gréckokatolícky Chrám sv. Michala, Vyšný Komárnik – Dukla – pamätník čsl. armádneho zboru
- Okres Vranov nad Topľou : Sedliská – Podčičva – Hrad Čičava

Národné kultúrne pamiatky

- Okres Bardejov : 255 NKP, z toho v meste Bardejov 144 NKP
- Okres Humenné : 46 NKP, z toho v meste Humenné 7 NKP
- Okres Kežmarok : 449 NKP, z toho v meste Kežmarok 225 NKP a meste Spišská Belá 30 NKP
- Okres Levoča : 562 NKP, z toho v meste Levoča 318 NKP
- Okres Medzilaborce : 37 NKP, z toho v meste Medzilaborce 7 NKP
- Okres Poprad : 297 NKP, z toho v m. č. Popradu 103 NKP
- Okres Prešov : 382 NKP, z toho v meste Prešov 263 NKP a Prešov – Solivar 6 NKP
- Okres Sabinov : 130 NKP, z toho v meste Sabinov 53 NKP
- Okres Snina : 39 NKP, z toho v meste Snina 4 NKP
- Okres Stará Ľubovňa : 223 NKP, z toho v meste Stará Ľubovňa 31 NKP
- Okres Stropkov : 49 NKP, z toho v meste Stropkov 9 NKP
- Okres Svidník : 89 NKP, z toho v meste Svidník 9 NKP
- Okres Vranov nad Topľou : 136 NKP, z toho v meste Vranov nad Topľou 24 NKP

Pamiatkovo chránené hrady a zrúcaniny hradov

- Zborov, Brekov, Jasenov, Holumnica, Kežmarok, Kapušany, Lesíček, Lipovce, Podhradík, Prešov – Solivar - Soľnohrad, Ruská Nová Ves, Veľký Šariš, Brezovica, Hanigovce, Kamenica, Plaveč, Stará Ľubovňa, Mrázovce, Stropkov, Medzianky, Sedliská - Čičava, Vranov nad Topľou

Svetové kultúrne dedičstvo UNESCO

- Levoča, Spišský hrad a okolie
- Historické jadro mesta Bardejov
- Výber najhodnotnejších drevených chrámov v slovenskej časti Karpatského oblúka (Hervartov, Kežmarok, Bodružal, Ladomirová)

Kultúrne pamiatky UNESCO

Už v roku 1993 bola do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO zaradená lokalita: Spišský hrad s okolím, v roku 2000 sa pridalo historické šarišské mesto Bardejov, v roku 2008 drevené chrámy v slovenskej časti Karpatského oblúka a v roku 2009 spišské mesto Levoča.

Najrozsiahlejšou lokalitou je **Spišský hrad** – najväčší hradný stredoveký komplex v strednej Európe, a jeho okolie s mestečkom **Spišské Podhradie** (s typickými renesančno-barokovými meštianskymi domami), cirkevným mestečkom **Spišská Kapitula** (s viacerými sakrálnymi pamiatkami a najmä imponantným dvojvežím katedrály sv. Martina) a gotickým **kostolíkom Ducha svätého v Žehre** zo 14. storočia s interiérom zdobeným freskami zo 14. a 15. storočia. Zachovalosť týchto pamiatkových súborov spolu s okolitým prírodným rámcem travertínového územia národnej prírodnej rezervácie **Dreveník**, vytvára ojedinelý celok. V júni 2009 sa k tomuto spišskému súboru pridalo aj historické mesto **Levoča**.

Starobylý **Bardejov** sa považuje za najgotickejšie mesto Slovenska.

Výnimočnú celosvetovú hodnotu majú aj **drevené chrámy v slovenskej časti Karpatského oblúka**: rímsko-katolícky Kostol sv. Františka z Assisi v Hervartove, evanjelický artikulárny Kostol v Kežmarku, chrámy východného obradu v Bodružali, Ladomirovej.

Prírodné pamiatky UNESCO

Medzi prírodnými pamiatkami v Zozname svetového dedičstva UNESCO reprezentujúcimi Slovensko sú od roku 2007 aj Karpatské bukové pralesy v Bukovských a Vihorlatských vrchoch na východe Slovenska.

V júni 2007 bola na Zoznam svetového dedičstva UNESCO pripísaná lokalita **Karpatských bukových pralesov** na území Slovenska a Ukrajiny. Pralesy Stužica, Rožok, Havešová v Bukovských vrchoch a Vihorlatský prales vo Vihorlatských vrchoch v CHKO Vihorlat sa tak zaradili medzi svetové prírodné unikáty. Prvé tri z nich sa nachádzajú v oblasti Národného parku Poloniny.

Skanzeny

- Múzeum ľudovej architektúry v Bardejovských Kúpeľoch
- Múzeum ľudovej architektúry v Humennom
- Múzeum ľudovej architektúry v Starej Ľubovni
- Múzeum ľudovej architektúry vo Svidníku

1.4. SOCIÁLNO-EKONOMICKÁ CHARAKTERISTIKA

Prešovský kraj sa rozprestiera na severovýchode Slovenskej republiky. Vznikol 24. júla 1996 na základe zákona NR SR č. 221/1996 Z. z. o územnom a správnom usporiadaní Slovenskej republiky. Administratívne sa delí na 13 okresov: Bardejov, Humenné, Kežmarok, Levoča, Medzilaborce, Poprad, Prešov, Sabinov, Snina, Stará Ľubovňa, Stropkov, Svidník a Vranov nad Topľou. Rozlohou najväčším okresom je okres Poprad (1 105 km²) a najmenším okres Stropkov (389 km²). V kraji je 665 obcí, z toho 23 so štatútom mesta.

Obyvateľstvo

Ku koncu roka 2014 **žilo** na území Prešovského kraja **819 977 obyvateľov**, čo je 15,1 % z celkového počtu obyvateľov Slovenskej republiky. Oproti predchádzajúcemu roku sa počet obyvateľov zvýšil o 1 061 osôb.

Tabuľka č. 3: Vývoj vybraných ukazovateľov demografie Prešovského kraja

Ukazovateľ/rok	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
Počet obyvateľov k 31.12.	807 011	809 443	815 806	817 382	818 916	819 977	
Podiel z celkového počtu obyvateľstva SR (v %)	14,24	14,27	15,10	15,11	15,12	15,12	
Podiel žien na celkovom počte obyvateľstva kraja (v %)	50,82	50,82	50,66	50,64	50,63	50,61	
Hustota zaľudnenia na km ²	89,7	90,1	90,8	91,0	91,1	91,3	
Podiel mestského obyvateľstva	49,05	48,76	48,35	48,14	.	.	
Prirodzený prírastok (v ‰)	5,12	4,54	4,44	3,23	3,23	3,21	
Celkový prírastok (v ‰)	3,79	3,01	2,70	1,93	1,87	1,29	
Migračný prírastok (v ‰)	-1,32	-1,53	-1,74	-1,30	-1,35	-1,91	
Podiel obyvateľov vo vekových štruktúrach (podľa štandardu EU)	0 – 14 (spolu)	18,53	18,38	18,44	18,26	18,10	17,96
	15 – 64 (spolu)	70,69	70,76	70,50	70,38	70,18	69,92
	65 a viac (spolu)	10,78	10,86	11,05	11,36	11,72	12,12
Priemerný vek (spolu)	36,18	36,42	36,66	36,94	37,24	37,54	

Zdroj: Štatistický úrad SR

Úhrnná plodnosť v roku 2014 dosiahla hodnotu 1,5 dieťaťa na 1 ženu vo fertiltom veku. Najvyššie hodnoty plodnosti majú ženy vo veku 27 – 30 rokov. Najvýraznejší pokles zaznamenávame u 21 – 27 ročných žien. Podiel detí narodených mimo manželstva bol najnižší zo všetkých krajov (28 %).

Najnižší bol aj priemerný vek prvoroďáčiek (26 rokov), priemerný vek matky pri narodení dieťaťa bol 28 rokov. Za posledných desať rokov sa zvýšil iba o 1 rok. Od roku 2012 sa do počtu narodených detí nezarátavajú narodené deti v zahraničí matkám s trvalým pobytom v SR. Hrubá miera živorodenosti sa v roku 2014 znížila na 11,4 ‰. Hrubá miera úmrtnosti v Prešovskom kraji je najnižšia i výrazne nižšia v porovnaní s ostatnými kraji Slovenska. Hodnota dosiahnutá v roku 2014 bola 8,2 zomretých na 1000 obyvateľov.

V Prešovskom kraji je dlhodobou pozorovaný **prirodzený prírastok** obyvateľstva (prírastok v roku 2014 bol 2 629 osôb. Na rozdiel od prirodzeného prírastku, je v kraji vykazovaný najvýraznejší v rámci Slovenska **úbytok** obyvateľstva **sťahovaním**, kde v prepočte na 1 000 obyvateľov stredného stavu predstavoval hodnotu – 1,91 ‰. V Prešovskom kraji sa tak napriek dosiahnutému najvyššiemu prirodzenému prírastku obyvateľov na Slovensku celkový prírastok obyvateľov znížil.

K 31. 12. 2014 žilo na území Prešovského kraja 405 013 **mužov** a 414 984 **žien**. Podiel žien na celkovom počte obyvateľov bol 50,6 %. V Prešovskom kraji sa prevaha mužov udržiava približne do veku 54 rokov, potom nastupuje jednoznačný trend početnej prevahy žien. Tento trend je spôsobený mužskou nadúmrtnosťou vo všetkých generáciách. V roku 2013 pripadlo v Prešovskom kraji na 1 000 žien 976 mužov.

Zmeny vo **vekovej štruktúre** populácie Prešovského kraja poukazujú na demografické starnutie obyvateľstva. Priemerný vek žijúcich obyvateľov sa medziročne zvýšil o 0,30 roka a v roku 2014 dosiahol 37,54 rokov. V roku 2014 nastal pokles detskej zložky – podiel obyvateľov vo vekovej skupine 0 – 14 ročných bol 17,96 %. K postupnému zvyšovaniu počtu dochádza vo vekovej štruktúre obyvateľstva v **poproduktívnom veku** (65 a viac). V roku 2014 tvorila táto veková skupina 12,12 % obyvateľov Prešovského kraja. V porovnaní s rokom 2013 vzrástol podiel obyvateľstva v poproduktívnom veku o 0,40 bodu.

Výraznú **regionálnu diferenciu okresov** potvrdzuje aj vývoj jednotlivých demografických ukazovateľov. Podľa štruktúry pohlavia možno konštatovať, že ženská zložka prevláda vo všetkých okresoch kraja. Najvyšší podiel žien má okres Poprad (51,3 %) a najnižší okres Stará Ľubovňa (49,9 %). Najvyšší podiel na celkovom počte obyvateľov v predproduktívnej zložke (0 - 14 rokov) v jednotlivých okresoch má okres Kežmarok (23,7 %). Najnižší podiel obyvateľov v detskej zložke vykazoval okres Humenné (13,9 %). Vo všetkých **okresoch Prešovského kraja** došlo v roku 2014 k medziročnému nárastu počtu obyvateľov vo veku 65 a viac rokov. Starnutie obyvateľstva sa na úrovni okresov prejavuje v rôznej miere, čo dokumentujú výrazné rozdiely v hodnotách indexov starnutia. **Najintenzívnejšie starnutie prebieha vo východnej časti kraja.** Najvyšší index starnutia je v okrese Medzilaborce (120,5 %) a naopak najnižší v okrese Kežmarok (37,8 %). Proces starnutia obyvateľstva dokumentuje aj zvyšovanie priemerného veku v jednotlivých okresoch. **Najvyšší priemerný vek dosahuje** okres Medzilaborce (41,4 roka) a najnižší okres Kežmarok (33,4 roka).

Vzdelanostná úroveň obyvateľstva prešla výraznou zmenou. Z výsledkov ostatného sčítania vyplýva, že všeobecný rast vzdelanostnej úrovne obyvateľstva pokračoval aj po prekročení milénia a je stále jedným z dôležitých predpokladov ďalšieho rozvoja ekonomiky. Medzicenzálne porovnanie prinieslo najvýraznejšie zvýšenie obyvateľov s najvyšším vysokoškolským vzdelaním.

Podľa výsledkov sčítania obyvateľov, domov a bytov v roku 2011 bolo v Prešovskom kraji 95 309 **vysokoškolsky vzdelaných** osôb, čo je 11,7 % z celkového počtu trvalo bývajúcich obyvateľov kraja. V porovnaní s rokom 2001 ich podiel vzrástol o 5,6 percentuálneho bodu. Z pohľadu pohlavia u vysokoškolsky vzdelaného obyvateľstva bolo 54,2 % žien. Početne najvyššie zastúpenie mali absolventi spoločenských vied, náuk a služieb (53,1 %), kde takisto mali prevahu ženy. Druhou skupinou boli absolventi technických vied a náuk s podielom 24,7 %, kde naopak dominovali muži.

Celokrajský priemer vysokoškolsky vzdelaných osôb prekročilo 5 okresov, z nich najvyšší podiel mal okres Humenné (15,6 %) a Prešov (14,5 %). Medzi okresy s najnižším počtom vysokoškolsky vzdelaných patrili okresy Kežmarok (7,4 %), Sabinov (7,9 %) a Vranov nad Topľou (8,9 %).

Stredoškolsky vzdelaného obyvateľstva s maturitou vrátane obyvateľov s vyšším odborným vzdelaním žilo na území kraja 224 177, čo predstavuje 27,5 % z celkového počtu trvalo bývajúcich obyvateľov kraja. V porovnaní so sčítaním pred desiatimi rokmi bol v tejto skupine zaznamenaný nárast o 3,4

percentuálneho bodu. Najvýraznejší pokles v porovnaní so sčítaním v roku 2001 bol zaznamenaný u osôb s **najnižším základným vzdelaním**. Kým v roku 2001 predstavoval podiel trvalo bývajúcich obyvateľov v kraji so základným vzdelaním 21,8 %, v roku 2011 poklesol o 4,8 percentuálneho bodu na 17 %. Najviac obyvateľov so základným vzdelaním žilo v okresoch Kežmarok (21,3 %) a Sabinov (21 %). Najmenej ich bolo v okresoch Humenné (14 %) a Prešov (14,3 %). Najväčšiu skupinu obyvateľov kraja z celkového počtu trvalo bývajúceho obyvateľstva tvorili osoby bez vzdelania staršie ako 16 rokov a deti do 16 rokov, ktoré nemali ukončenú základnú školu (154 617, t. j. 19 %). V porovnaní s rokom 2001 bol zaznamenaný pokles o 5,5 percentuálneho bodu. Najvyšší podiel trvalo bývajúcich obyvateľov patriacich do tejto kategórie mal okres Kežmarok (24,5 %), Sabinov a Stará Ľubovňa (zhodne po 22,7 %). Najmenej obyvateľov bez školského vzdelania bolo evidovaných v okrese Medzilaborce (15,1 %) a Humenné (15,5 %).

Trh práce a sociálne štatistiky

Ekonomická aktivita vyjadruje postavenie obyvateľa na trhu práce, aktuálny stav pracovnej sily. Vzhľadom na zmenu metodiky je potrebné porovnávanie podielov ekonomicky aktívnych obyvateľov vnímať orientačne. Za ekonomicky aktívnych považujeme pracujúcich obyvateľov, pracujúcich dôchodcov, osoby na materskej dovolenke a nezamestnaných. Podľa výsledkov sčítania obyvateľov, domov a bytov v roku 2011 miera ekonomickej aktivity (podiel ekonomicky aktívnych osôb na celkovom počte obyvateľov kraja) dosiahla v priemere 46,1 %, z toho u mužov 51,6 % a u žien 40,6 %. V porovnaní s rokom 2001 poklesla miera ekonomickej aktivity o 2,1 percentuálneho bodu. Celkový počet ekonomicky aktívnych osôb poklesol oproti roku 2001 o 1,4 % aj napriek posunu hranice produktívneho veku (v predchádzajúcom sčítaní bol produktívny vek u žien do 55 rokov a u mužov do 60 rokov veku).

Podľa výberového zisťovania pracovných síl bolo v Prešovskom kraji za rok 2014 spolu 394,8 tis. ekonomicky aktívnych obyvateľov, čo predstavuje 48,1 % obyvateľov kraja. Podľa týchto údajov bola miera ekonomickej aktivity 58,9 %. Na základe údajov získaných výberovým zisťovaním pracovných síl bolo v Prešovskom kraji v priemere za rok 2014 **pracujúcich** 325,7 tis. osôb, čo predstavuje 13,8 % z celkového počtu pracujúcich v SR. V porovnaní s rokom 2013 zamestnanosť vzrástla o 1,7 %. V zahraničí do 1 roka pracovalo 36,1 tis. osôb z Prešovského kraja, čo predstavuje 26,9 % z celkového počtu pracujúcich v zahraničí zo Slovenskej republiky, pričom ich počet medziročne klesol o 6,7 %.

Priemerný evidenčný počet zamestnancov v Prešovskom kraji za rok 2014 dosiahol počet 140 977 osôb. V porovnaní s rokom 2013 stúpila zamestnanosť o 4,5 percentuálnych bodov.

Miera zamestnanosti vo vekovej kategórii 15 až 64 rokov bola v roku 2014 v Prešovskom kraji na úrovni 56,5 % (celoslovenský priemer – 61,0 %). Podľa ekonomickej činnosti z celkového počtu zamestnancov ich najviac pracovalo v priemysle, 38 713 (27,5 %). Vo odvetví vzdelávania zamestnanosť dosiahla 12,8 %, v odvetví zdravotníctva a sociálnej pomoci to bolo 9,0 %, vo verejnej správe 10,2 %.

Tabuľka č. 4: Vývoj vybraných ukazovateľov miery zamestnanosti a chudoby v PSK

Ukazovateľ/rok	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Miera zamestnanosti (15-64, VZPS, %)	56,7	55,2	54,4	54,4	55,6	56,5
Miera nezamestnanosti (VZPS, v %)	16,2	18,6	17,8	18,3	18,2	17,5
Počet dlhodobo evidovaných uchádzačov o zamestnanie (v tis.)	34,0	43,6	43,7	50,0	51,1	48,0
Priemerná hrubá nominálna mesačná mzda (v €)	573	594	608	613	636	771
Čisté peňažné príjmy (v €)	327,03	305,47	327,08	327,65	328,00	344,31
Výdavky domácností (v €)	265,36	258,47	286,00	285,31	280,00	274,56
Populácia ohrozená chudobou a sociálnym vylúčením (v %)	24,9	27,0	26,0	24,7	-	-
Miera rizika chudoby – 60% mediánu (v %)	16,3	18,7	20,2	19,9	19,2	-

Zdroj: Štatistický úrad SR

Počet **uchádzačov o zamestnanie** v Prešovskom kraji ku koncu roka 2014 oproti rovnakému obdobiu roka 2013 klesol o 5 047 osôb a dosiahol počet 78 527 osôb. Z toho disponibilný počet uchádzačov o zamestnanie predstavoval 69 330 osôb a oproti roku 2013 sa znížil o 6 061 uchádzačov. **Miera evidovanej nezamestnanosti** z disponibilného počtu uchádzačov v Prešovskom kraji ku koncu roka 2014 dosiahla 17,45 %. V porovnaní s predchádzajúcim rokom klesla o 9,8 percentuálneho bodu. V štruktúre uchádzačov o zamestnanie bolo 46,3 % žien. Uchádzači o zamestnanie – absolventi tvoria 7,0 % z celkového počtu (ich počet v roku 2014 bol 5 519 osôb). Podľa dĺžky trvania nezamestnanosti prevládala dlhodobá nezamestnanosť, zahŕňajúca 47 977 uchádzačov o zamestnanie, ktorí boli bez práce dlhšie ako 1 rok. Ich podiel na celkovom počte uchádzačov o zamestnanie predstavoval 61,1%. Podiel kraja na celkovom počte uchádzačov o zamestnanie v Slovenskej republike predstavoval 21,0 %. Miera evidovanej nezamestnanosti v Prešovskom kraji bola o 5,16 percent vyššia ako bol celoslovenský priemer (12,29 %).

Priemerná nominálna mesačná mzda zamestnanca v hospodárstve Prešovského kraja za rok 2014 bola 767 Eur. V porovnaní s rokom 2013 vzrástla o 6,3 percentuálneho bodu (o 46 Eur). Na celkovom počte pracujúcich sa Prešovský kraj podieľal 13,8 %. Priemerná nominálna mesačná mzda zamestnanca v kraji zaostala za celoslovenským priemerom o 190 Eur. Zo spracovaných štatistických údajov vyplýva, že **čisté peňažné príjmy** na osobu a mesiac v Prešovskom kraji za rok 2014 dosiahli hodnotu 344,3 Eur. V porovnaní s ostatnými kraji Slovenskej republiky boli príjmy v Prešovskom kraji najnižšie (najvyššie sú v Bratislavskom kraji 509,3 Eur).

Výdavky domácnosti v Prešovskom kraji v roku 2014 dosiahli hodnotu 274,6 Eur. Najvyšší podiel z týchto výdavkov dosiahli výdavky na potraviny a nealkoholické nápoje, ktoré tvorili 23,5 % a výdavky na bývanie, vodu, elektrinu, plyn a iné palivá, ktoré tvorili 18,7 %. Podľa výsledkov štatistického zisťovania zameraného na **indikátory chudoby a sociálneho vylúčenia**, ktoré sa uskutočnilo v roku 2013, bola v členení podľa krajov najvyššia miera rizika chudoby zaznamenaná v Prešovskom kraji, a to 19,2 % (pod hranicou chudoby žilo v kraji viac ako 157 tisíc osôb).

V členení podľa krajov sa v miere nízkej pracovnej intenzity výrazne prejavili regionálne disparity. Najvyšší podiel osôb, ktoré boli ohrozené nízkou pracovnou intenzitou, bol zaznamenaný v Banskobystrickom (12,3 %) a v Prešovskom kraji (11,7 %).

Školstvo, výskum a vývoj

Výdavky na výskum a vývoj v posledných rokoch rástli veľmi pomaly. Stále sú najnižšie v rámci krajov Slovenskej republiky. V roku 2014 dosiahli podiel vo výške 3,5 % (23 744,3 tis. Eur) z celkových výdavkov na vedu a výskum v Slovenskej republike. Kraj patrí v rámci Slovenskej republiky do skupiny inovačne zaostávajúcich regiónov. Má najmenej pracovníkov v oblasti výskumu a vývoja.

Školstvo v Prešovskom kraji je charakterizované rozvinutou sieťou všetkých typov škôl. V roku 2014 tvorilo v Prešovskom kraji **sieť škôl** spolu 525 materských škôl, 417 základných škôl, 54 základných umeleckých škôl, 3 jazykové školy, 38 gymnázií, 73 stredných odborných škôl, 101 špeciálnych škôl a 2 vysoké školy. Vzdelávanie sa v Prešovskom kraji realizovalo na troch typoch stredných škôl, a to štátnych, súkromných a cirkevných.

Z celkového počtu 22 419 žiakov získavajúcich v Prešovskom kraji stredoškolské odborné vzdelanie v roku 2014 navštevovalo štátne školy 86,7 % žiakov. Počet žiakov na stredných odborných školách a gymnáziách spolu sa v roku 2014 v porovnaní s rokom 2009 znížil o 10 563. Z hľadiska priestorového rozloženia stredných škôl a ponuky stredoškolského vzdelávania v rámci kraja je najviac stredných škôl sústredených v najväčších okresoch a mestách regiónu – Prešov, Poprad, Bardejov a Humenné. Problémom je uplatniteľnosť absolventov študijných odborov v stredných odborných školách a gymnáziách. Podľa štatistických údajov týkajúcich sa uplatnenia absolventov stredných škôl na trhu práce bolo v roku 2014 v evidencii úradov práce v rámci Slovenskej republiky 26 417 absolventov rôznych študijných odborov. Najvyšší počet týchto nezamestnaných mal Prešovský kraj, a to 5 519, pričom zaznamenal zároveň ich výrazne najnižšiu absorpciu trhom práce. Počet nezamestnaných absolventov tvoril 8,0 % z celkového disponibilného počtu uchádzačov o zamestnanie v kraji.

Tabuľka č. 5: Vývoj vybraných ukazovateľov za školstvo, výskum a vývoj v PSK

Ukazovateľ/rok	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Výdavky na výskum a vývoj (v tis. €)	11 230	11 589	13 345	17 440	19 813	23 744
Podiel vysokoškolsky vzdelaných obyvateľov vo veku 30 -34 rokov (v %)	-	-	25,25	-	-	-
Počet materských škôl (spolu)	538	533	529	529	526	525
Počet základných škôl (spolu)	443	440	434	427	424	417
Počet stredných odborných škôl (spolu)	81	79	78	77	75	73
Počet gymnázií (spolu)	40	40	40	40	39	38
Počet vysokých škôl (spolu)	2	2	2	2	2	2

Zdroj: Štatistický úrad SR

Z **vysokých škôl** sídli v PSK Prešovská univerzita s ôsmimi fakultami, Vysoká škola medzinárodného podnikania ISM Slovakia, Fakulta výrobných technológií patriaca Technickej univerzite v Košiciach a Inštitút sociálnych vied a zdravotníctva bl. P. P. Gojdiča patriaci Vysokej škole zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave. Z hľadiska uplatniteľnosti absolventov vysokých škôl predstavujú Prešovský kraj, spolu s Košickým, oblasti s kumuláciou najvyššieho počtu nezamestnaných absolventov vysokých škôl.

Kultúra

Prešovský kraj je územím so značným prírodným potenciálom, bohatou históriou a množstvom kultúrnych pamiatok, ľudovou architektúrou a folklórom. Tento potenciál je pre cestovný ruch, rekreáciu a kúpeľníctvo vysoko atraktívny, vyhľadávaný, značne rozsiahly a veľmi diferencovaný. Kraj sa pýši mnohými **kultúrno-historickými pamiatkami**, kde zvláštnu pozornosť si zasluhujú mestá Levoča, Prešov, Bardejov, Poprad a Kežmarok. Administratívnym, hospodárskym, kultúrnym a spoločenským centrom kraja je mesto Prešov, kde sídlia i významné cirkevnosprávne inštitúcie pravoslávnej, gréckokatolíckej a evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku.

Tabuľka č. 6: Vývoj vybraných ukazovateľov za oblasť kultúry v Prešovskom kraji

Ukazovateľ/rok	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Počet divadiel (počet stálych scén, od roku 2009 spolu štátne a neštátne)	5	5	5	8	6	9
Počet návštevníkov na divadelných predstaveniach	30 421	27 274	33 805	26 689	41 877	93 144
Počet múzeí	13	13	13	13	13	14
Počet návštevníkov na výstavách a expozíciách (múzeá)	547 157	526 858	587 481	553 098	554 724	714 982
Počet galérií	4	4	4	4	4	4
Počet návštevníkov na výstavách a expozíciách (galérie)	41 751	75 855	42 172	57 031	76 373	96 987
Počet fungujúcich knižníc	391	377	348	338	328	335
Aktívni používatelia knižníc	89 230	84 742	82 565	80 847	76 085	83 864

Zdroj: Štatistický úrad SR

V roku 2014 sa zvýšil počet návštevníkov divadiel a počet návštevníkov galérií na výstavách a expozíciách. Zvýšil sa počet aktívnych používateľov knižníc. Pozitívny je nárast počtu návštevníkov múzeí. Odborné zázemie pre kultúru na území Prešovského kraja vytvára stabilná **sieť kultúrnych zariadení**, ktoré sú z hľadiska množstva i kvality porovnateľné s priemerom Slovenskej republiky. Sieť kultúrnych zariadení v kraji v roku 2014 tvorilo 9 stálych divadelných scén, 14 múzeí, 4 galérie, 335 knižníc a 3 astronomické zariadenia. V Prešovskom kraji v roku 2014 svoju činnosť realizovalo 269 kultúrno-osvetových zariadení, v ktorých bolo zorganizovaných spolu 2 172 podujatí.

Zdravotníctvo a sociálne služby

Zdravotná starostlivosť v kraji je zabezpečovaná sieťou všetkých typov zdravotníckych zariadení. Zdravotnú starostlivosť v Prešovskom kraji poskytujú poskytovatelia ambulantnej, ústavnej zdravotnej starostlivosti, záchranej zdravotnej služby a lekárenskej starostlivosti.

Poskytovatelia ústavnej zdravotnej starostlivosti sú v Prešovskom kraji rozmiestnení najmä v sídlach s vyšším počtom obyvateľov, koncentrujú sa v okresných mestách a krajskom meste. Zdravotnícke zariadenia poskytujú svoje služby predovšetkým v rámci spádovej oblasti s prihliadnutím na garanciu slobodnej voľby poskytovateľa zdravotnej starostlivosti. Počet ústavných zdravotníckych zariadení v rámci kraja je vzhľadom k počtu obyvateľov dostatočný. Špecializovaná ambulantná starostlivosť je rovnako sústredená najmä do krajského Prešov a okresných miest.

Na území Prešovského kraja bolo k 31.12.2014 lokalizovaných 13 samostatných polikliník, 19 nemocníc, 276 samostatných ambulancií praktického lekára pre dospelých, 178 samostatných

ambulancií praktického lekára pre deti, 318 samostatných ambulancií praktického lekára stomatóloga, 125 samostatných ambulancií praktického lekára gynekológa, 1 106 samostatných ambulancií lekára špecialistu, 10 prírodných liečebných kúpeľov a 5 liečební. Počet postelí v zdravotníckych zariadeniach ústavnej zdravotnej starostlivosti (okrem prírodných liečebných kúpeľov a kúpeľných liečební) lokalizovaných v Prešovskom kraji v roku k 31.12.2014 bol 4 596, z toho bolo 863 postelí určených pre deti. Ich využitie v percentách predstavovalo 64,6 %. Počet hospitalizovaných osôb bol 131 111, čo po prepočítaní predstavuje hodnotu 15 989,6 hospitalizovaných na 100 000 obyvateľov. Priemerný evidenčný počet zamestnancov v zdravotníctve a sociálnej pomoci za rok 2014 bol 12 692 fyzických osôb, čo predstavuje 13,0 % z počtu všetkých pracovníkov zdravotníckych zariadení na Slovensku.

Tabuľka č. 7: Vývoj vybraných ukazovateľov za oblasť zdravotníctva a sociálnych služieb v PSK

Ukazovateľ/rok	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Počet nemocníc	22	22	22	20	20	19
Počet liečební	4	5	6	5	6	3
Počet kúpeľov	10	10	10	10	-	-
Počet lôžok spolu	8 503	8 235	7 892	7 513	-	-
Počet zariadení sociálnej starostlivosti	147	153	161	184	199	185
Počet miest v zariadeniach sociálnej starostlivosti	5 525	5 558	5 817	6 005	6 361	6 844

Zdroj: Štatistický úrad SR

Na území Prešovského kraja poskytovatelia zabezpečujú rôzne druhy **sociálnych služieb** v zmysle zákona o sociálnych službách: sociálne služby krízovej intervencie, sociálne služby na podporu rodiny s deťmi, sociálne služby na riešenie nepriaznivej sociálnej situácie z dôvodu ťažkého zdravotného postihnutia, nepriaznivého zdravotného stavu alebo z dôvodu dovŕšenia dôchodkového veku, sociálne služby s poskytnutím telekomunikačných technológií, podporné služby, odborné činnosti.

V roku 2014 bolo v Prešovskom kraji spolu 185 zariadení sociálnych služieb s počtom 6 844 miest. Počet miest v zariadeniach pre seniorov bol 1 785, počet miest v detských domovoch bol 661.

Z celkového počtu zariadení je najviac zriadených Prešovským samosprávnym krajom. Prešovský samosprávny kraj je zriaďovateľom 27 zariadení sociálnych služieb s právnou subjektivitou, poskytujúcich rôzne druhy sociálnej služby. Verejných poskytovateľov, ktorými sú mestá a obce, pôsobi v kraji 112 a poskytujú rôzne druhy sociálnych služieb, najmä opatrovateľskú službu - 105 subjektov. V Prešovskom kraji zabezpečuje sociálne služby aj 120 neverejných poskytovateľov.

Demografický vývoj bude v období najbližších rokov jednoznačne determinovaný starnutím populácie, ktoré je výsledkom predovšetkým populačných vln v minulosti a meniaceho sa rodinného správania populácie, nízkou fertilitou, predlžovaním dĺžky ľudského života v súčasnosti. V nasledujúcich rokoch dôjde k výraznému nárastu populácie seniorov, čo predpokladá zvýšenú zdravotnú a sociálnu starostlivosť z dôvodu vekom podmienenej znižujúcej sa miery sebastačnosti jedinca.

Ďalším z vážnych problémov v zdravotníctve je nepriaznivá veková situácia lekárov primárneho kontaktu (všeobecný lekár pre dospelých a všeobecný lekár pre deti a dorast), čo bude čoraz viac limitujúcim faktorom dostupnosti k primárnej zdravotnej starostlivosti.

Kvalita bývania

V roku 2014 sa v Prešovskom kraji dokončilo spolu 1 659 bytov, z toho 74,6 % v rodinných domoch. Medziročne sa počet dokončených bytov spolu znížil o 15,2 %, v rodinných domoch sa ich počet zvýšil o 1,8 %. Priemerná obytná plocha bytu v kraji dosiahla 80,6 m². V roku 2014 sa začalo s výstavbou 1 519 bytov, z toho 1 095 v rodinných domoch. Ku koncu roka 2014 bolo rozostavaných 6 751 bytov, z toho 5 424 bytov v rodinných domoch. Na počte dokončených bytov v Slovenskej republike sa Prešovský kraj podieľal 11,1 % a rozostavanosť bytov ku koncu roka 2014 dosiahla podiel 10,9 %.

Tabuľka č. 8: Vývoj vybraných ukazovateľov o počte a veľkosti bytov v Prešovskom kraji

Ukazovateľ/rok	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Počet dokončených bytov	1 568	1 595	1 557	1 440	1 957	1 659
Priemerná obytná plocha bytu v m ²	73,0	76,4	71,7	75,4	70,9	80,6

Zdroj: Štatistický úrad SR

Ekonomika

Prešovský kraj je charakterizovaný ako priemyselno-poľnohospodársky región s významným zastúpením služieb. Medzi významné hospodárske odvetvia kraja patrí spracovateľský priemysel, a to – potravinársky, čerpajúci z poľnohospodárskej činnosti, výroba odevov, výroba textílií, spracúvanie dreva, výroba motorových vozidiel a výroba ostatných dopravných zariadení. V odbore spracovanie dreva sú tu tiež zastúpené výrobné nábytku a interiérov malej a strednej veľkosti. Významnú pozíciu má i elektrotechnický priemysel, chemický a farmaceutický priemysel. Nezastupiteľný podiel vo výpočte významných odvetví priemyslu v kraji má i výroba výrobkov z gumy, plastov a výroba kovov a kovových výrobkov. Ťažký priemysel naopak v kraji nemá zastúpenie.

Tabuľka č. 9: Vývoj vybraných ukazovateľov ekonomiky a dopravy v PSK

Ukazovateľ/rok	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Regionálny HDP (v mil. €, PKS)	8 060,2	8 465,5	8 998,2	9 484,6	9 749,4	-
HDP na obyv. (v PKS)	10 008,3	10 472,3	11 045,3	11 617,7	11 917,3	-
Hrubá pridaná hodnota v bežných cenách (v mil. €)	4 986,2	5 152,1	5 603,5	5 930,0	6 043,9	-
Tvorba hrubého fixného kapitálu v bežných	1 293,7	1 250,0	1 401,6	1 163,4	-	-
Počet podnikateľských subjektov spolu	79 807	80 890	80 853	79 755	80 276	79 755
právnické osoby	19 741	21 082	22 309	23 388	24 823	26 674
fyzické osoby	60 066	59 808	58 544	56 367	55 453	53 081
Priame zahraničné investície (v tis. €)	425 039	415 900	369 023	517 195	-	-
Podiel poľnohospodárskej pôdy na celkovej poľnohospodárskej pôde SR (%)	15,85	15,83	15,84	15,83	15,84	15,84
Cesty II a III. triedy (v km)	245,8	2 445,3	2 446,4	2 443,9	2 436,7	2 436,8
Cesty I. triedy (v km)	626,7	627,2	626,9	626,9	624,0	625,7
Rýchlostné cesty (v km)	4,5	4,5	4,5	4,5	4,5	4,5
Diaľnice (v km)	67,5	83,7	83,737	85,9	81,9	81,9
Dĺžka prevádzkovaných železničných tratí	420	420	420	420	420	420

Zdroj: Štatistický úrad SR

Priemysel v kraji je rôznorodý bez výraznej orientácie na niektoré výrobné odvetvia. Dôležité zastúpenie tu má kovospracujúci, drevospracujúci, potravinársky, elektrotechnický, strojársky, chemický, textilný a odevný priemysel. Je koncentrovaný hlavne do okresných miest. Medzi najvýznamnejšie podniky v kraji patria: Tatravagónka a. s. v Poprade, Tatranská mliekareň a. s., Kežmarok, Lear Corporation Seating Slovakia s. r. o. v Prešove, ELCOM s. r. o. Prešov, Pivovary Topvar, a. s., Veľký Šariš, MECOM GROUP s. r. o. v Humennom, MILK-AGRO s. r. o. v Prešove, Nexis Fibers, a. s. v Humennom, BUKÓZA HOLDING a. s. vo Vranove nad Topľou, CHEMOSVIT FOLIE a. s. vo Svite, BUKOCEL a. s. v Hencovciach a ďalšie. **V priemyselných podnikoch** Prešovského kraja dosiahli tržby za vlastné výkony a tovar v roku 2014 hodnotu 3 584,0 mil. Eur. Podiel kraja na celoslovenskom objeme tržieb v priemysle bol najnižší v rámci krajov a predstavoval 4,4 %. Priemerný počet zamestnaných osôb v priemysle bol v roku 2014 spolu 45 291. Priemerná nominálna mesačná mzda zamestnanca v priemysle v Prešovskom kraji bola 720 Eur. Za priemerom Slovenskej republiky zaostala o 213 Eur a bola najnižšia v rámci všetkých krajov.

Výdavky na vedu a výskum v Prešovskom kraji v posledných rokoch rástli veľmi pomaly. Stále sú najnižšie v rámci krajov Slovenskej republiky. V roku 2014 dosiahli podiel vo výške 3,5 % (23 744,3 tis. Eur) z celkových výdavkov na vedu a výskum v Slovenskej republike. Kraj patrí do skupiny inovačne zaostávajúcich regiónov. Má najmenej pracovníkov v oblasti výskumu a vývoja (1 036 fyzických osôb v roku 2014, čo je 4,2 %-ný podiel z počtu zamestnancov výskumu a vývoja v SR).

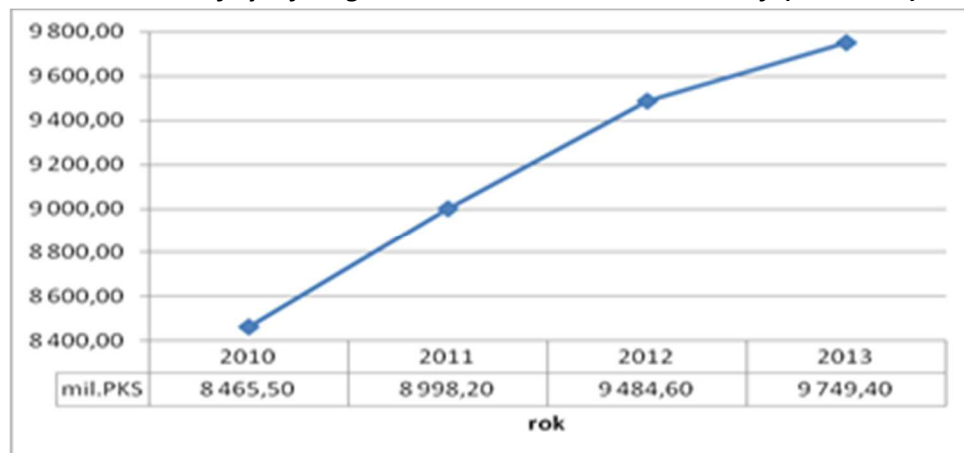
Pre ďalší ekonomický rozvoj Prešovského kraja majú podstatný význam existujúce, alebo v blízkej budúcnosti pripravované priemyselné parky.

Priemyselné parky

K ekonomickému rozvoju i znižovaniu nezamestnanosti môžu prispieť podnikateľské zóny, kam prichádzajú investori a kde dochádza k vytváraniu nových pracovných miest. Pojem „priemyselný park“ sa vyznačuje zásadami, ktoré ho odlišujú od bežných priemyselných zón. „Parky“ sa vyznačujú jednotnou koncepciou, osobitným usporiadaním, vegetačnými úpravami, voľbou výrobných jednotiek

a všestrannou starostlivosťou o stanovište. V súčasnej dobe je v Prešovskom kraji celkom 12 priemyselných parkov s rozlohou 81 hektárov, ktoré môžu byť poskytnuté investorom.

Obrázok č. 4: Graf vývoja regionálneho HDP v Prešovskom kraji (v mil. PKS)

Zdroj: Štatistický úrad SR

Prešovský kraj v ekonomickej výkonnosti a v príjmoch obyvateľstva zaostáva v hospodárskom rozvoji za úrovňou Slovenskej republiky. Na celoslovenskej tvorbe hrubého domáceho produktu a pridanej hodnote sa kraj podieľa najnižším percentom. Dosahuje sa tu najnižšia úroveň priemernej nominálnej mesačnej mzdy, ktorá je takmer o jednu štvrtinu nižšia ako celoslovenský priemer. Na tvorbe hrubej pridanej hodnoty SR v roku 2013 sa kraj podieľal 9,0 %. Regionálny hrubý domáci produkt v roku 2013 dosiahol hodnotu 9 749,4 mil. PKS. Regionálny HDP postupne rastie, ale napriek tomu patrí stále k podpriemerným v rámci Európskej únie.

Dôležitým odvetvím ekonomiky kraja je dlhodobou tiež cestovný ruch. Prešovský kraj radí k najnavštevovanejším krajom v Slovenskej republike. Ako jedna z kľúčových aktivít pre ďalší rast sa javí napr. problematika celoročného využívania ubytovacích kapacít, zlepšovanie ich kvality a zvyšovanie úrovne poskytovaných služieb pre náročnejšiu klientelu.

Ekonomicky najvyspelejšími oblasťami Prešovského kraja sú okresy Poprad, Prešov a Humenné. K ekonomicky najslabším patria aj naďalej okresy Medzilaborce, Svidník, Stropkov, Levoča a Kežmarok.

Prílev **priamych zahraničných investícií (PZI)** do Prešovského kraja je nízky. Významnejší prílev bol zaznamenaný v roku 2009. Podľa definitívnych údajov za rok 2012 bol prílev PZI do kraja 71 157 tis. Eur, čo predstavovalo 3,1 %-tný podiel z prílevu PZI do SR. Stav priamych zahraničných investícií v roku 2012 v Prešovskom kraji dosiahol hodnotu 517 195 tis. Eur Z pohľadu na štruktúru PZI (majetková účasť, reinvestovaný zisk aj ostatný kapitál) v SR podľa krajov v rokoch 2003 a 2012 je evidentné, že regionálne disparity v rozložení PZI sa za týchto deväť rokov napriek snahám výraznejšie podporovať investície do zaostalejších regiónov nezmiernili, skôr naopak. Podľa definitívnych údajov za rok 2013 bol prílev PZI do kraja -5 723 tis. Eur.

Najvýznamnejší zahraniční investori Prešovského kraja pochádzajú z JAR, Rakúska, Talianska, Francúzska, Cypru, Fínska, Luxemburska, Belgicka, Holandska, USA a Nemecka.

Tabuľka č. 10: Prehľad priemyselných parkov v Prešovskom kraji

P. č.	Priemyselný park	Obec/Mesto	Okres	Rozloha (v ha)	Voľné miesto (v ha)	Typ PP (GF/BF)
1.	Poprad – Matejovce	Matejovce	Poprad	9,1	0,3	GF
2.	Spišské Podhradie	Spišské Podhradie	Levoča	N	N	N
3.	Sabinov	Sabinov	Sabinov	N	N	N
4.	Lipany – PP Za Traťou	Lipany	Sabinov	9	1,8	GF
5.	PP Záborské	Záborské	Prešov	30,8	17	GF
6.	Petrovany	Petrovany	Prešov	N	N	N
7.	Hnedý PP Stropkov – I. etapa	Stropkov	Stropkov	2,1	0,8	BF
8.	PP Medzilaborce	Medzilaborce	Medzilaborce	4,75	4,75	GF
9.	Rekonštrukcia výrobných hál - Snina	Snina	Snina	0,5	0	BF
10.	PP Myslina	Myslina	Humenné	1,83	0	GF
11.	PP Guttmannovo	Humenné	Humenné	5	1,06	GF
12.	PP Vranov n. T. - Ferovo	Vranov n. T.	Vranov n. T.	17,98	15,72	GF

Zdroj: HN Invest 2014,

Vysvetlivky: N – nezistené, PP – priemyselný park, GF – greenfield, BF – brownfield

Celkovo je v dvanástich evidovaných priemyselných parkoch Prešovského kraja disponibilných spolu 22,3 ha priemyselných plôch.

Základná charakteristika priemyselného parku:

- má regionálny prípadne nadregionálny charakter,
- rozloha parku umožňuje umiestnenie viacerých investorov,
- pozemky sú právne vysporiadané a technicky presne definované,
- správca parku – hospodárska činnosť,
- vybavenosť technickou infraštruktúrou,
- plná podpora zo strany obce, mesta, VÚC,
- podpora inovácií, rastu exportu,
- služby: ekonomické, ubytovanie, voľný čas.

Agentúra SARIO (Slovenská agentúra pre rozvoj investícií a obchodu) uverejňuje databázu priemyselných parkov podľa krajov Slovenska, ktoré všeobecne delí na dva typy: greenfield a brownfield.

Priemyselné parky postavené na brownfields vznikli revitalizáciou pôvodne využívaných priemyselných zón a areálov a následne boli zaradené do databázy pre potenciálnych investorov. V Prešovskom kraji sú len 2 priemyselné parky realizované na brownfields (PP Snina, PP Humenné).

Stavebníctvo v Slovenskej republike i v Prešovskom kraji je predstaviteľom odvetvia, ktorého rozvoj je závislý od dopytu, generovaného ekonomickým rastom a investičnými projektmi, ktoré v doterajšom vývoji boli prevažne na úrovni verejného sektora. V **stavebných podnikoch** pôsobiach v Prešovskom kraji dosiahli tržby za vlastné výkony a tovar v roku 2014 hodnotu 807,9 mil. Eur a medziročne poklesli o 1,5 %. Podiel stavebných podnikov so sídlom v Prešovskom kraji na celoslovenskom objeme tržieb predstavoval 11,2 %. Priemerný počet zamestnaných osôb v stavebníctve bol v roku 2014 spolu 25 275.

Úroveň priemernej nominálnej mesačnej mzdy v stavebníctve za Prešovský kraj bola 479 Eur. Za úrovňou SR zaostávala o 145 Eur.

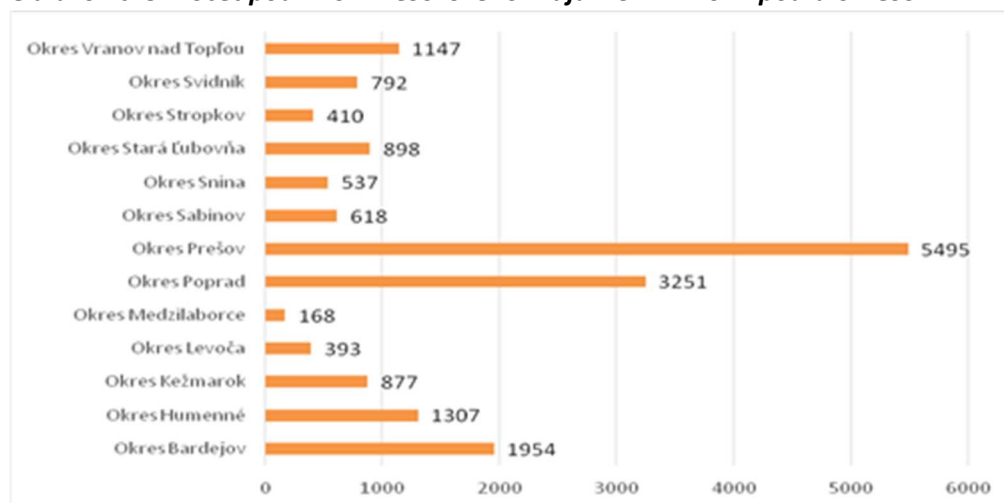
Poľnohospodárska pôda zaberá 42,3 % z celkovej rozlohy Prešovského kraja. Z nej takmer dve pätiny predstavuje orná pôda, na ktorej sa pestujú predovšetkým obilniny, krmoviny, olejiny a zemiaky. V pestovaní zemiakov patrí kraj k najväčším producentom v SR. V rámci živočíšnej výroby prevláda chov hovädzieho dobytku. Spolu s Banskobystrickým krajom, Prešovský kraj obhospodaruje najväčšie plochy lesných pozemkov. Poľnohospodárstvo Prešovského kraja je charakterizované veľmi ťažkými výrobnými podmienkami, keďže podstatná časť územia je situovaná v podhorských a horských oblastiach. Prevažná časť územia spadá do flyšovej oblasti s priemernou ročnou teplotou 5 – 6 °C a ročným úhrnom zrážok 700 – 900 mm.

Poľnohospodárske podniky v kraji dosiahli v roku 2014 tržby za predaj vlastných výrobkov (rastlinných a živočíšnych) v hodnote 104,2 mil. Eur a oproti roku 2013 vzrástli o 10,6%. Podiel Prešovského kraja na celoslovenskom objeme tržieb za predaj vlastných výrobkov predstavoval 6,7%.

Intenzita chovu hospodárskych zvierat v roku 2014 bola v Prešovskom kraji u hovädzieho dobytku 30,5 kusov na 100 ha poľnohospodárskej pôdy, u oviec 29,3 kusov na 100 ha poľnohospodárskej pôdy, u ošípaných 40,1 kusov na 100 ha ornej pôdy.

Podnikateľské aktivity obyvateľstva ovplyvňujú podmienky a možnosti vytvorené v danom regióne. Na území Prešovského kraja pôsobí viac ako 17 tisíc firiem zameraných na tvorbu zisku a 49 tisíc súkromne podnikajúcich fyzických osôb (živnostníkov, vrátane fyzických osôb podnikajúcich na základe iného ako živnostenského zákona). Svoju činnosť orientujú hlavne do odvetví stavebníctva, obchodu a priemyselnej výroby. Podľa počtu zamestnancov 91,3 % firiem je zaradených medzi malé podniky (do 49 zamestnancov), 269 podnikov je zaradených medzi stredné (od 50 - 249 zamestnancov) a 57 je veľkých podnikov (nad 250 zamestnancov). V Prešovskom kraji pôsobilo k 31.12.2014 spolu 79 755 subjektov, čo je o 1 135 menej ako v roku 2010. Z uvedeného počtu právnické osoby tvorili 33,4 %, (t. j. 26 674 subjektov) a fyzické osoby – podnikatelia 66,6 %, (t. j. 53 081 osôb). Najviac zaregistrovaných subjektov bolo v okresoch Prešov, Poprad, Bardejov, Humenné a Vranov nad Topľou.

Obrázok č. 5: Počet podnikov Prešovského kraja k 31.12.2014 podľa okresov

Zdroj: Štatistický úrad SR

Najviac podnikateľských subjektov pôsobiacich na území Prešovského kraja sa zaoberá obchodnou činnosťou.

Doprava

K 1.1.2015 bolo v Prešovskom kraji spolu 3 148,9 km ciest, čo na dĺžke **cestnej siete** Slovenskej republiky predstavuje 17,5 %-ný podiel. Z celkovej dĺžky cestnej siete v kraji cesty I. triedy pokrývajú 19,8 %, cesty II. triedy 16,5 % a cesty III. triedy 60,8 % siete SR. Diaľnice predstavujú v rámci ciest kraja iba 2,6 %-ný podiel. Z hľadiska celoslovenského merítka predstavujú diaľnice v Prešovskom kraji 19,5 %-ný podiel na celkovej dĺžke diaľnic v SR. Cesty, ktoré sú súčasťou: „E“ ťahov, trás „TEM“ a multimodálnych a doplnkových koridorov „TEN-T“ majú dĺžku 195,2 km, čo je 6,1 % z celkovej dĺžky cestnej siete kraja.

Diaľnica D1 je najvýznamnejším diaľničným prepojením naprieč územím SR v západo-východnom smerovaní a tvorí chrbticovú os cestnej siete. Diaľnica D1 je súčasťou vetvy multimodálneho koridoru vedenom v trase Bratislava – Žilina – Užhorod a súčasťou základnej siete „TEN-T“. Po dobudovaní bude spájať 6 krajských miest a 8 z desiatich najväčších miest na Slovensku a ich priľahlých regiónov. Významne tak prispeje k zlepšeniu vzájomnej dostupnosti týchto miest a zároveň k zlepšeniu spojenia s Ukrajinou a bude poskytovať potrebnú kapacitu v týchto dopravných smeroch.

Stav cestnej infraštruktúry v Prešovskom kraji sa vyznačuje relatívne veľkou hustotou, avšak s relatívne nízkym podielom ciest vyšších tried. Hustota cestnej siete v kilometroch na km² je 0,351. Prešovský kraj sa zaraďuje na štvrté miesto v hustote cestnej siete v rámci krajov SR. Najnižšia hustota cestných sietí v rámci kraja je v okresoch Kežmarok, Humenné a Snina, čo je podstatne ovplyvnené reliéfom terénu.

Dobudovanie cestných sietí v Prešovskom kraji výrazne zaostáva. Stále nie je vybudované súvislé diaľničné prepojenie kraja s hlavným mestom republiky. Nevyhovujúce je aj severo - južné prepojenie Prešovského kraja smerom na hranicu s Poľskou republikou a Maďarskou republikou. Vzhľadom na významný objem nákladného tranzitu medzi Poľskom a Maďarskom v tomto regióne, kapacitne a bezpečnostnými parametrami nevyhovujúce súčasné prepojenie po cestách I. triedy, je potrebné riešiť toto prepojenie dobudovaním rýchlostnej cesty R4, ktorá bude slúžiť medzinárodnej tranzitnej doprave v tomto smere a zároveň zlepší vzájomnú dostupnosť Košíc a Prešova s Miškovcom, Budapešťou a Rzeszówom. Táto trasa je tiež súčasťou súhrnnej siete TEN-T.

V Prešovskom kraji je **železničná sieť** málo rozvinutá. Tvorí ju 420 km železničných tratí a 41 km tatranskej elektrickej železnice. Prešovský kraj má na celkovej dĺžke železničných tratí v Slovenskej republike (3 592 km) 11,69 % podiel, z celoslovenského pohľadu patrí Prešovskému kraju v tomto ukazovateli v rámci krajov 4. miesto. Hustota železničnej siete na území kraja v km na 1 000 km² je 46,75 km. Priemerná hustota železničných tratí v SR je 73,26 km na 1 000 km² a Prešovský kraj v tomto ukazovateli výrazne zaostáva, dosahuje v rámci krajov SR najnižšiu hodnotu. Železničné prepojenie chýba v severovýchodnej časti územia, v okresoch Stropkov a Svidník.

Z hľadiska leteckej dopravy má v Prešovskom kraji dominantné postavenie medzinárodné **verejné letisko Poprad – Tatry**, ktoré je súčasne najvyššie položeným letiskom v strednej Európe. V súčasnosti sa z tohto letiska vykonáva nepravidelná (charterová) letecká doprava. Zároveň sa na území

Prešovského kraja nachádza vojenské letisko Prešov a tiež letiská pre všeobecné letectvo a to vnútroštátne verejné letisko Svidník, vnútroštátne neverejné letiská Ražňany a Kamenica nad Cirochou.

Cestovný ruch

Potenciál územia Prešovského kraja je pre cestovný ruch, rekreáciu a kúpeľníctvo značne rozsiahly a hlboko diferencovaný. Nachádzajú sa tu priestory poskytujúce možnosti pre rozvoj rekreácie a cestovného ruchu od vysokohorskej a horskej krajiny Vysokých Tatier, Spišskej Magury, Pienin, Čergova, Slanských vrchov, Vihorlatu a Bukovských vrchov, významné prvky kultúrneho a historického dedičstva slúžiace ako cieľ poznávacieho turizmu, až po možnosť kúpania vo vodných nádržiach a termálnych kúpaliskách. Najcennejšou devízou územia Prešovského kraja je vysoko hodnotná, zatiaľ relatívne málo narušená horská i podhorská krajina osobitá nielen v celoslovenskom, ale i stredoeurópskom kontexte poskytujúca nevšedné turistické a rekreačné vyžitie v prírodnom prostredí. Na území Prešovského kraja sa nachádzajú, resp. do tohto územia plošne zasahuje 5 národných parkov - Tatranský národný park, Pieninský národný park, Národný park Nízke Tatry, Národný park Slovenský raj a Národný park Poloniny a dve chránené krajinné oblasti Vihorlat a Východné Karpaty.

Najvýznamnejšou oblasťou medzinárodného cestovného ruchu v kraji sú **Vysoké Tatry**. Okrem horskej turistiky ponúkajú najmä rôzne druhy zimných športov, cykloturistiku, množstvo kultúrno poznávacích aktivít, a to po celý rok. Vzhľadom na to, že sú na území Tatranského národného parku, ich ďalší priestorový rozvoj je obmedzený, čo je ale vyvážené vysokou hodnotou krajinného prostredia. Je to stredisko s najlepším vybavením, najmä čo sa týka zimných športov. Sú tu lanovky, množstvo vlekov, umelé zasnežovanie, označené cykloturistické trasy rôznej obťažnosti. Výnimočná tatranská klíma sa využíva na liečenie chorôb dýchacieho ústrojenstva. Sú tu tiež možnosti pre poznávanie a kultúrnu turistiku – Mestská pamiatková rezervácia Spišská Sobota, pamiatková rezervácia ľudovej architektúry Ždiar, ďalšie kultúrne pamiatky v Poprade – Veľkej, Matejovciach, Švábovciach, múzeum TANAP-u, Podtatranské múzeum v Poprade, galérie a pod.

Tržby z cestovného ruchu v Prešovskom kraji v roku 2014 predstavovali spolu 12 477 tis. Eur, z toho tržby z aktívneho cestovného ruchu dosiahli 3 280,6 tis. Eur, tržby z pasívneho cestovného ruchu 5 698,0 tis. Eur a tržby z domáceho cestovného ruchu 3 494,1 tis. Eur. V porovnaní s rokom 2013 bol objem dosiahnutých tržieb spolu nižší o 1 478,2 tis. Eur.

Tabuľka č. 11: Vývoj vybraných ukazovateľov cestovného ruchu v Prešovskom kraji

Ukazovateľ/rok	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Počet návštevníkov v ubytovacích zariadeniach (podiel kraja na SR v %)	17,34	18,03	17,03	17,62	17,30	17,20
Počet návštevníkov	586 447	611 663	618 470	664 863	700 248	642 706
Počet ubytovacích zariadení	605	585	551	724	701	663

Zdroj: Štatistický úrad SR

Ku koncu roka 2014 poskytovalo návštevníkom ubytovacie služby 663 ubytovacích zariadení so sídlom v Prešovskom kraji. Z hľadiska štruktúry zariadení bolo 477 hromadných ubytovacích zariadení a 186 prevádzkovateľov poskytovalo ubytovanie v súkromí. Počas roku 2014 zariadenia cestovného ruchu ubytovali 642 706 návštevníkov, z toho 209 151 cudzincov (32,5 %). Celkové tržby za ubytovanie v kraji dosiahli 44,6 mil. Eur. Priemerná cena za ubytovanie spolu vrátane DPH bola 20,8 Eur, ktorú návštevník

zaplatil za jedno prenocovanie. Čisté využitie lôžkovej kapacity ubytovacích zariadení v kraji vypočítané z počtu stálych lôžok dosiahlo 28,5 %.

Z územného hľadiska najvyšší počet ubytovacích zariadení bol v okrese Poprad, za ním nasledovali okresy Kežmarok a Prešov.

V rámci územia Prešovského kraja sa nachádzajú významné zdroje prírodných liečivých vôd v Bardejovských Kúpeľoch a Vyšných Ružbachoch s celoslovenským až medzinárodným významom, v Novej Ľubovni, Malom Sulíne, Červenom Kláštore a Šarišskom Štiavniku s regionálnym významom a v Gánovciach s miestnym významom i mnohé pramene minerálnych vôd. Významnými kúpeľnými miestami celoštátneho významu sú Vysoké Tatry, Vyšné Ružbachy a Bardejovské kúpele. Územie je rovnako bohaté na výskyt geotermálnych vôd.

Významným lokalizačným činiteľom z hľadiska prírodných predpokladov a jedným z nosných motivačných prvkov z hľadiska atraktívnosti územia pre účastníka cestovného ruchu je i vodná nádrž Domaša. Táto je situovaná v atraktívnom prírodnom prostredí a poskytuje veľmi vhodné podmienky pre pobyt pri vode a vodné športy v letnom období.

K osobitým komponentom komplexu lokalizačných predpokladov cestovného ruchu patria kultúrne pamiatky, ktoré vznikli tvorivou činnosťou človeka. Väčšina kultúrnych pamiatok sa vyskytuje v rámci intravilánov miest a obcí, čím prispievajú k lokalizácii cestovného ruchu do týchto sídiel, čo má priaznivé vplyvy z hľadiska záťaže na prírodnú krajinu a životné prostredie vôbec. Na území Prešovského kraja a predovšetkým v regióne Spiša, sa nachádza najväčšia koncentrácia kultúrno – historických pamiatok na území Slovenskej republiky tvoriacich cieľ poznávacieho turizmu. Medzi najvýznamnejšie prvky kultúrneho a historického dedičstva patrí pamiatková rezervácia Bardejov vrátane židovského suburbia zaradená do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO. Vysoká atraktívnosť lokalít svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO považovaných za klenoty v celosvetovom meradle bezprostredne vplýva na úroveň ich návštevnosti predovšetkým z hľadiska zahraničných návštevníkov. Významnými historickými sídelnými štruktúrami z hľadiska atraktívnosti pre účastníkov poznávacieho turistického ruchu sú predovšetkým mestské pamiatkové rezervácie Bardejov, Kežmarok, Levoča, Prešov, Podolínec, Spišská Kapitula a Poprad – Spišská Sobota, pamiatkové rezervácie ľudovej architektúry Ždiar a Osturňa, národné kultúrne pamiatky (ďalej len NKP) – Súbor východoslovenských drevených kostolíkov „cerkví“ i múzea ľudovej architektúry - skanzeny v Starej Ľubovni, v Bardejovských Kúpeľoch, vo Svidníku a v Humennom.

Energetika

Na území Prešovského kraja nie sú významnejšie zdroje elektrickej energie, z obnoviteľných zdrojov **energie** sa využíva predovšetkým vodná energia, v posledných rokoch boli vybudované a inštalované viaceré fotovoltaické elektrárne. Využitie biomasy stúplo predovšetkým u veľkých výrobcov tepla v mestách (Prešov, Sabinov, Bardejov), kde sa biomasa využíva na výrobu elektrickej energie a obciach (Holčíkovec, Ďapalovce, Nižný Slavkov, Medzilaborce) kraja, ktoré využívajú biomasu na vykurovanie objektov v správe obecných úradov (základné školy, materské školy, zdravotnícke zariadenia a pod.).

Tabuľka č. 12: Vývoj vybraných ukazovateľov energetiky v PSK

Ukazovateľ/rok	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Spotreba elektriny (MW, podiel kraja na celkovej spotrebe, v %)	3,54	3,88	3,42	3,46	3,79	3,84

Spotreba zemného plynu (1000 m ³ , podiel kraja na celkovej spotrebe)	4,00	3,92	3,45	3,88	3,86	4,24
--	------	------	------	------	------	------

Zdroj: Štatistický úrad SR

Prešovský kraj vykazuje za rok 2014 spotrebu koksu a uhlia v podiele 2,49 % z celkovej spotreby v Slovenskej republike, celkovo najnižšiu spotrebu elektrickej energie (3,8 %-tný podiel), ale aj najnižšiu spotrebu zemného plynu (4,2 %-tný podiel).

Životné prostredie

Podiel obyvateľov zásobovaných vodou z **verejných vodovodov** bol v roku 2014 v Prešovskom kraji 79,9 %. Rozvoj verejných vodovodov v kraji zaostáva za celoslovenským priemerom, ktorý bol 87,7 %. V porovnaní s ostatnými kraji patrí Prešovskému kraju posledné miesto. Dĺžka vodovodnej siete v roku 2014 bola v Prešovskom kraji 4 232 km. Oproti roku 2013 pribudlo 7 km. Úroveň zásobovanosti v jednotlivých okresoch kraja je veľmi rozdielna. Najnižší podiel zásobovaných obyvateľov v rámci Prešovského kraja je dlhodobo v okrese Vranov nad Topľou, kde takmer polovica obyvateľov je zásobovaná pitnou vodou z domových studní s nevyhovujúcou kvalitou. Podobne nepriaznivý stav je aj v okrese Sabinov a Stropkov.

Budovanie **kanalizačnej siete** je porovnateľné s celoslovenským priemerom. V roku 2014 bolo v rámci Slovenskej republiky napojených na verejnú kanalizačnú sieť 64,7 % obyvateľov. V tom istom roku bolo v Prešovskom kraji napojených na kanalizačnú sieť 64,9 % obyvateľov.

Prešovský kraj predstavuje z hľadiska čistoty ovzdušia relatívne homogénny celok. Výnimku tvoria oblasti, kde sa kumulujú zdroje znečistenia a činnosti spôsobujúce znečistenie ovzdušia (priemysel, doprava, a pod.) K týmto oblastiam v rámci kraja patria: Prešov, Poprad – Svit a oblasť Zemplína: Vranov nad Topľou, Strážske, Humenné.

V roku 2013 dosiahla **produkcia tuhých emisií** v tonách v Prešovskom kraji hodnotu 4 846,3 oproti roku 2012 sa opäť zvýšila. Taktiež sa v porovnaní s rokom 2011 zvýšila produkcia oxidu uhoľnatého.

Na základe údajov Štatistického úradu Slovenskej republiky za rok 2014 vzniklo v hospodárstve Prešovského kraja 199 549 ton komunálneho **odpadu**, čo z celoslovenského hľadiska tvorilo 10,9 %. Celkové množstvo komunálneho odpadu sa oproti roku 2013 zvýšilo, v roku 2014 jeden obyvateľ Prešovského kraja vyprodukoval v prepočte 243,53 kg odpadu (priemer Slovenskej republiky bol 339,43 kg), ale jeho zhodnocovanie je na nízkej úrovni. V roku 2014 sa v kraji zhodnotilo iba 15,11 % komunálneho odpadu (percento zhodnoteného komunálneho odpadu je po Nitrianskom kraji druhé najnižšie), pričom priemer na Slovensku bol takmer dvojnásobný 29,09 %.

Tabuľka č.13: Vývoj vybraných ukazovateľov o životnom prostredí v PSK

Ukazovateľ/rok	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Podiel chránených území (v %)	17,8	17,8	17,8	17,8	17,8	17,8
Množstvo komunálneho odpadu (spolu za kraj, v tonách)	199 661	206 229	200 950	199 338	198 123	199 549
Množstvo komunálneho odpadu na obyvateľa kraja (v kg)	247,41	255,07	246,7	244,11	242,16	243,53
Podiel zhodnocovaného komunálneho odpadu (v %)	8,77	8,08	12,29	11,9	13,9	15,11

Podiel obyvateľov zásobovaných z verejných vodovodov (v %)	78,0	78,3	79,3	78,8	79,5	79,9
Podiel obyvateľov napojených na verejnú kanalizačnú sieť (v %)	56,0	57,2	59,2	60,8	63,9	64,9
Produktia tuhých emisií (v t)	4 607,9	4 345,3	4 671,0	4 799,6	4 846,3	-
Produktia oxidu uhľnatého (v t)	7 041,7	6 794,9	7 010,3	7 128,3	7 349,3	-

Zdroj: Štatistický úrad SR

Významnou devízou územia Prešovského kraja je vysoko hodnotná prírodná, zatiaľ relatívne málo narušená horská i podhorská **krajina** osobitá v celoslovenskom i stredo európskom kontexte. Významnými zachovalými historickými krajinnými štruktúrami sú atraktívne lúčno – pasienkarské lokality Zamaguria i kultúrna krajina stredného Spiša. Mimoriadnu pozornosť si zasluhujú špecifické územia významovo i hodnotovo výrazne prevyšujúce región Prešovského kraja a to predovšetkým Vysoké Tatry, Slovenský raj, Vihorlat, Bukovské vrchy a Zamagurie. Z celkového počtu 9-tich národných parkov Slovenska sa 5 nachádza, resp. zasahuje do územia Prešovského kraja (TANAP, Nízke Tatry, Pieniny, Poloniny a Slovenský raj). Celková výmera **chránených území** národnej siete tvorí 17,8 % z rozlohy kraja. Na území Prešovského kraja je viacero objektov zapísaných do svetového a kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO (Bardejov, Bukové pralesy Karpát v Národnom parku Poloniny v Chránenej krajine oblasti Vihorlat, drevené chrámy v slovenskej časti Karpatského oblúka, Levoča, Spišský hrad).

1.5. CHARAKTERISTIKA STAVU VYBAVENOSTI A OBSLUŽNOSTI ÚZEMIA

Dopravná infraštruktúra

Cestná sieť

Stav **cestnej infraštruktúry** Prešovského kraja sa vyznačuje relatívne vysokou hustotou ciest, avšak s nízkym podielom ciest vyššej kategórie. Diaľničnú sieť v kraji charakterizuje v súčasnosti neúplné diaľničné spojenie s Bratislavou (chýbajúce úseky sú v súčasnosti vo výstavbe), ako aj absencia prepojenia s Poľskom a Maďarskom cez naše územie. Cestnú infraštruktúru kraja tvoria diaľnice, diaľničné privádzače, rýchlостné cesty, cesty I. triedy, cesty II. triedy a cesty III. triedy v celkovej dĺžke 3 149,055 km, pričom cesty II. a III. triedy tvoria podiel 77,4%. Keďže administratívne sa kraj delí na 13 okresov, v ktorých je 665 obcí (pričom štatút mesta má 23 obcí), je potrebné zabezpečiť spojenie s dochádzkovými centrami a napojenie obcí na cestnú sieť s vyšším dopravným významom prostredníctvom siete ciest II. a III. triedy. Vybudovaná a udržiavaná cestná infraštruktúra je dôležitá aj pre možnosť zvýšenia podielu na tvorbe hrubého domáceho produktu, ktorého podiel je v súčasnosti na úrovni 9,23 % v rámci celej SR. Stupeň urbanizácie 48,35 znamená, že viac ako polovica obyvateľstva býva na vidieku a mali by mať zabezpečený aj prístup k významným cestným trasám medzinárodného významu, ktorými sú:

- E50 v úseku Drietoma – Žilina – Prešov – Košice – hranica SR/UA – Užhorod;
- E371 v úseku Prešov – Svidník – Vyšný Komárnik – hranica SR/PL (Rzeszow);
- cesta I/68 smerujúca do Poľska cez Mníšek nad Popradom.

Tabuľka č.14: Prehľad vybraných ukazovateľov cestnej infraštruktúry PSK

Ukazovateľ	Merná jednotka	Hodnota	Podiel na SR v %
Dĺžka ciest II. triedy	km	521,017	14,40
Dĺžka ciest III. Triedy	km	1 915,721	18,46
Dĺžka diaľnic	km	82,017	19,54
Dĺžka ciest I. triedy	km	624,008	18,96
Hustota cestnej siete	km/km ²	0,351	-
Mosty na cestách II. a III. triedy	počet	1 238	22,82
Vozidlá cestnej dopravy evidované v kraji	počet	280 361	11,48

Zdroj: Slovenská správa ciest, Cestná databanka, 2014

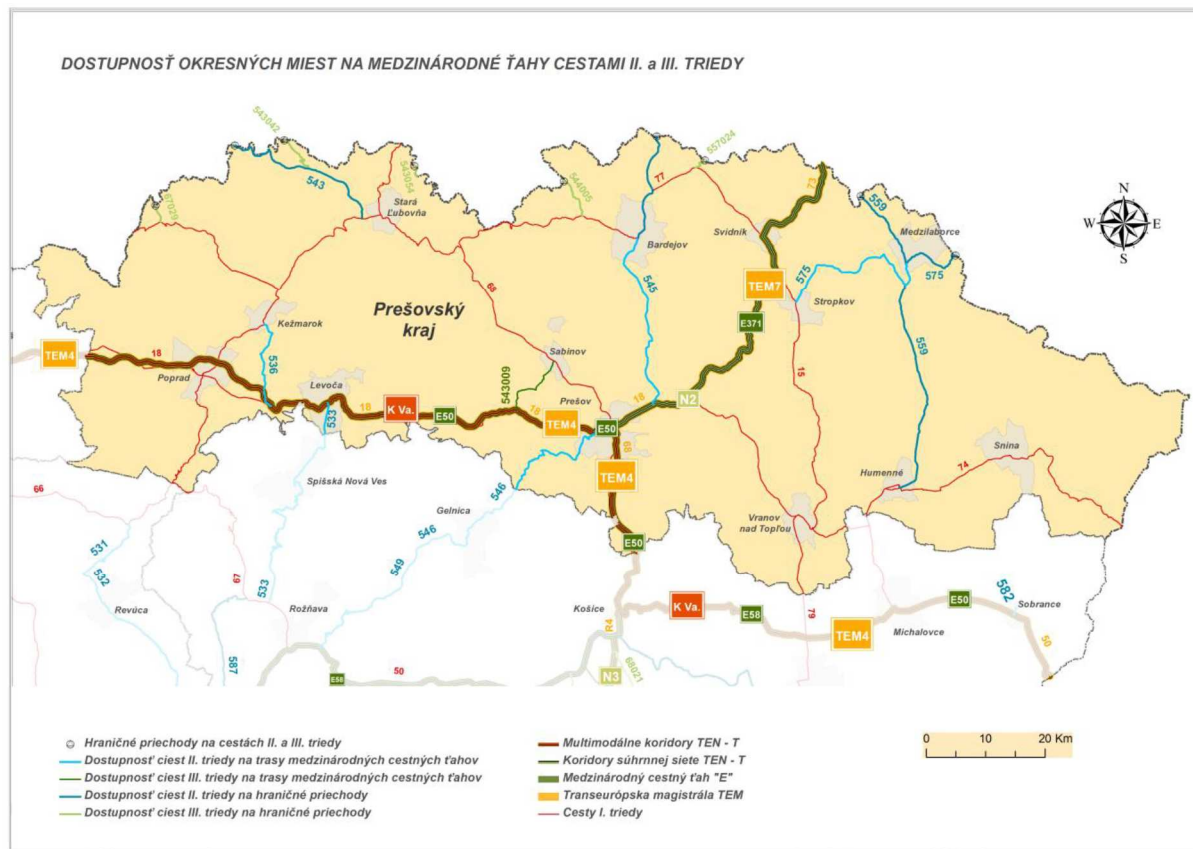
Plánovaná je rýchlostná cesta R4, ktorá spojí štátnu hranicu s Poľskom so Svidníkom, Prešovom, Košicami a štátnou hranicou s Maďarskom. Po R4 bude prechádzať viacero európskych ciest, napr. E371. V súčasnosti je v prevádzke obchvat Svidníka.

Plánované je vybudovanie hraničného priechodu na ceste II/559 Čertižné – Jašliská a modernizácia hraničného priechodu na ceste III/067029 Podspády – Jurgov. Cesta III/55724 v úseku Nižná Polianka – štátna hranica s Poľskom bola ukončená v roku 2010, a tým bol sprístupnený hraničný priechod Nižná Polianka – Ozenna pre osobnú a nákladnú dopravu do 7,5 tony.

V prípade rozvinutia prepravy na Ukrajinu je potrebné dobudovať prístup na hraničný priechod Ublá. Postupne tiež zvyšovať štandard vybraných ciest zahrnutých do budovania infraštruktúry pre rozvoj cestovného ruchu a zabezpečiť v budúcnosti prístup k dobudovaným častiam D1 a R4.

Okrem priemyslu je v rámci kraja vysoko rozvinutý cestovný ruch, pričom je tu sústredená 1/5 všetkých ubytovacích zariadení na Slovensku, ktoré využíva ročne viac ako 600 tisíc návštevníkov. Najviac navštevované sú regióny Vysoké Tatry, okresy Bardejov, Kežmarok, Prešov a Stará Ľubovňa. Aj z tohto dôvodu je potrebné dostatočné udržiavanie ciest II. a III. triedy, ktoré zabezpečia spojenie s infraštruktúrou vyššej kategórie. Význam cestnej siete je zdôraznený v kraji aj tým, že obce okresov Stropkov a Svidník nie sú napojené na železničnú dopravu.

Obrázok č. 6: Mapa napojenia ciest II. a III. triedy na cesty medzinárodného významu a na hraničné priechody v PSK

Zdroj: Strategický plán rozvoja a údržby ciest na úrovni regiónov, MDVRR SR, r. 2014

Dobudovanie cestných sietí v Prešovskom kraji výrazne zaostáva. Nie je vybudované diaľničné prepojenie kraja s inými regiónmi – diaľnicou sú spojené iba krajské mestá Košice a Prešov. Prepojenie kraja s hlavným mestom SR Bratislava severným ťahom je preťažené a nekvalitné (väčšina chýbajúcich úsekov je v realizácii), o čom svedčí aj vysoký počet dopravných nehôd. Nevyhovujúce je aj severo – južné prepojenie Prešovského kraja smerom na hranicu s Poľskou republikou a Maďarskou republikou. Dopravné siete SR medzinárodnej úrovne dotýkajúce sa Prešovského kraja sú definované v rámci hlavnej a doplnkovej siete TEN-T nasledovne:

multimodálny koridor č. Va Bratislava – Žilina – Prešov/Košice – Záhor/Čierna nad Tisou – Ukrajina, lokalizovaný pre cestné komunikácie a pre trate železničnej a kombinovanej dopravy ako základná sieť TEN-T, časť prechádzajúca PSK

trasa štátna hranica SR/Poľsko – Svidník – Prešov – Košice – Milhošť – št. hranica SR/Maďarsko ako súčasť súhrnnej siete TEN-T, časť prechádzajúca PSK.

V rámci dopravných sietí zaradených podľa európskych dohôd (AGR, AGC, AGTC) je výhľadovo zastúpená súčasť cestných komunikácií v línii Lipníky – Vranov nad Topľou – Humenné/Michalovce. Dopravný systém SR a v ňom územie východného Slovenska zasahujú tieto európske cestné trasy:

- cesta E50 v úseku hran. ČR/SR - Drietoma - Trenčín - Žilina - Prešov - Košice - hran. SR/UA (Užhorod),
- cesta E71 v úseku Košice - Seňa – hranica SR/MR (Miškovec),
- cesta E371 v úseku Prešov - Svidník - Vyšný Komárnik - hranica SR/PR (Rzeszow),

- cesta E571 v úseku Bratislava - Nitra - Zvolen - Lučenec - Košice (trasa má medzinárodný charakter v prepojení na vyššie uvedené cestné trasy).

Napojenie okresných miest na vyššie uvedené trasy medzinárodného významu sa uskutočňuje prostredníctvom ciest I. a II. triedy. V prípade mesta Medzilaborce a jeho pripojenia na súhrnnú sieť TEN-T sa jedná o cestu II/575 s následným napojením na cestu I/15 v Stropkove. Priame napojenie okresného mesta Bardejov na súhrnnú sieť TEN-T je realizované cestou II/545. Za alternatívne spojenie miest Humenné a Snina s touto vetvou sa môže považovať cesta II/559. Na hlavný koridor siete TEN-T sa Kežmarok napája cestou II/536 (prioritne I/67) a Levoča cestou II/533. V tomto kontexte sa považuje ako spojnica aj cesta III/5439 zo Sabinova, ktorá alternuje cestu I/68. Cestné hraničné priechody komunikácií II. a III. triedy sú situované na severnej hranici s Poľskom. Konkrétne sa jedná o priechody zabezpečované nasledujúcimi komunikáciami: III/67029 (Podpády - Jurgów), II/543 (Lysá nad Dunajcom - Niedzica), III/54342 (Lesnica - Sczawnica), III/5445 (Sulín - Zegiestów), II/545 (Becherov - Konieczna), III/5445 (Kurov - Muszynka), III/55724 Nižná Polianka - Ozenna, II/559 (Čertižné - Czeremcha) a II/575 (Palota - Radoszyce).

Význam ciest II. triedy z hľadiska poskytnutia dopravnej obslužnosti spádových oblastí a spojenia s inými centrami terciárnej sféry (okresné mestá) je v Prešovskom kraji mimoriadne dôležitý obzvlášť z dôvodu absencie primeraného počtu komunikácií vyššej kategórie. Spojenie Bardejova a Prešova je realizované hlavne cestou II/545, ktorá je zároveň spojením s Poľskom. Funkciu napojenia spádových obcí do okresného mesta Humenné plnia cesty II/559 v severnom a II/558 vo východnom smere. Obdobne tomu je aj v prípade Kežmarku, kde cesta II/542 zároveň predstavuje v nadväznosti na cestu II/543 jednu z možných spojení pre turistov z Poľska do oblasti Vysokých Tatier. Cesta II/533 je priamym spojením miest Levoča a Spišská Nová Ves (Košický kraj). Špeciálnym prípadom je mesto Medzilaborce, ktoré leží na križovatke ciest II/559 a II/575 (spojenie so Stropkovom). V blízkosti sa nachádza aj cesta II/567. Takmer celá dopravná obslužnosť v okrese je potom riešená cestami II. triedy. Centrum tatranského regiónu – Poprad – spája s rekreačnými strediskami Vysokých Tatier cesta II/534, ktorá sa napája na cestu II/537 - hlavnou obslužnou komunikáciou pre túto turistickú destináciu. Vstup do krajského mesta Prešov zabezpečujú hlavne cesty I/18 a I/68.

Údržbu ciest II. a III. triedy vykonáva organizácia Správa a údržba ciest Prešovského samosprávneho kraja (PSK), ktorej zriaďovateľom je Prešovský samosprávny kraj. Jednotlivé strediská Správy a údržby ciest PSK zabezpečujú zimnú údržbu na cestách II. a III. triedy v Prešovskom kraji a na základe dohody medzi Správou a údržbou ciest PSK a Slovenskou správou ciest, IVSC Košice vykonávajú zimnú údržbu na cestách I. triedy, podľa operačného plánu vypracovaného SSC, IVSC Košice.

Cesty v PSK sú systematicky preťažované najmä nákladnou dopravou, čo spôsobuje poškodenie a zhoršovanie technického stavu komunikácií a objektov na nich. Medzi najviac preťažované patria cesty II/558 a II/559 v okrese Humenné. Nemalý vplyv na stav cestnej siete majú i záplavy, kedy rozvodnené rieky podmývajú a zaplavujú cesty, prípadne narušujú statiku mostných objektov.

Železničná sieť

V Prešovskom kraji je **železničná sieť** málo rozvinutá. Predstavuje 420 km tratí a 41 km tatranskej elektrickej železnice. Z toho 45 km je zdvojkolajnených a 76 km elektrifikovaných. Dĺžka tratí v Prešovskom kraji predstavuje 11,69 % podiel, na celkovej dĺžke železničných tratí Slovenskej republiky (3 592 km). Z celoslovenského pohľadu patrí Prešovskému kraju v tomto ukazovateli

spomedzi 8-mich krajov 4. miesto. Hustota železničnej siete v kraji v km na 1 000 km² je 46,75 km. Priemerná hustota železničných tratí v SR je 73,26 km na 1 000 km², čo je v rámci krajov Slovenska najmenej.

Najdôležitejšími železničnými križovatkami v kraji sú Prešov a Poprad. Trať Košice – Žilina má celoštátny význam a je zaradená do medzinárodných dohôd AGC, AGTC; trať Kysak – Prešov – Plaveč SR/PR tvorí súčasť severno – južného smeru medzinárodného významu. Postupnou modernizáciou sa tu dosiahne rýchlosť 120 km/hod . V železničnom uzle Prešov sa na uvedenú trať napájajú trate regionálneho významu v smeroch na Bardejov, Vranov nad Topľou, Humenné, Snina, Medzilaborce. Železničné prepojenie úplne chýba v severovýchodnej časti územia, v okresoch Stropkov a Svidník.

Autobusová doprava

Rozhodujúcim druhom verejnej dopravy v rámci Prešovského kraja je autobusová doprava, ktorá zabezpečuje viac ako 90 % prepravy obyvateľstva. Na celom území kraja ju zabezpečujú štyria verejní dopravcovia, a to: Slovenská autobusová doprava (SAD) Prešov a. s., Slovenská autobusová doprava (SAD) Humenné a. s., Slovenská autobusová doprava (SAD) Poprad a. s. a BUS Karpaty, s. r. o., Stará Ľubovňa. Z hľadiska celoplošnej obsluhy územia regiónu verejnou osobnou dopravou má nenahraditeľný význam prímestská autobusová doprava a železničná osobná doprava, pričom úlohu pre efektívnejšie využívanie tejto verejnej osobnej dopravy zohráva minimalizácia súbežností spojov a maximalizácia ich vzájomných nadväzností. Pre PSK prímestskú autobusovú dopravu zabezpečujú 4 dopravcovia, z toho na 9 linkách prevádzkujú aj diaľkovú dopravu s licenciou vydanou Prešovským samosprávnym krajom. Uvedení dopravcovia prevádzkujú prímestskú autobusovú dopravu na základe zmlúv o službách vo verejnom záujme.

Mestskú hromadnú dopravu v krajskom meste Prešove je zabezpečovaná mestskou akciovou spoločnosťou Dopravný podnik mesta Prešova (DPMP). Mesto Prešov a DPMP majú spoločne uzatvorený zmluvný vzťah - zmluvu vo verejnom záujme pri prevádzkovaní pravidelnejestskej autobusovej a trolejbusovej dopravy.

Letecká doprava

Letecké spojenie regiónu s okolitým svetom zabezpečuje medzinárodné letisko Poprad – Tatry, najvyššie položené letisko v strednej Európe (718 m n. m.). Po kompletnej rekonštrukcii vykonanej v roku 1992 sa z neho vykonáva pravidelná i nepravidelná doprava cestujúcich a nákladu, ako aj vyhlídkové lety. Cestujúci z Prešovského kraja využívajú medzinárodné letisko v Košiciach, vzdialené len 47 km od sídla kraja, mesta Prešov. V Prešove sa nachádza aj vojenské letisko v Nižnej Šebastovej.

V Prešovskom kraji je tiež niekoľko letísk regionálneho významu, ktoré sú využívané hlavne pre športové účely. Sú to letiská v Zborove, Kučíne, Kamenici nad Cirochou a v Ražňanoch.

Hraničné priechody

Vstupom Slovenskej republiky do Schengenského priestoru 21.12.2007 prestala kontrola hraničnej polície na všetkých dovtedy kontrolovaných hraničných priechodoch s Poľskou republikou. Namiesto pojmu „cestný hraničný priechod“ sa používa nový pojem „**cestná komunikácia pretínajúca štátnu hranicu**“. Dňom 30. marca 2008 sa zrušili hraničné kontroly na letoch uskutočňovaných v rámci krajín schengenského priestoru. Na území kraja zostali dva hraničné priechody na úseku štátnej hranice s

Ukrajinou v okrese Snina. V pôvodnom režime zostal len jeden kontrolovaný hraničný priestor na tzv. schengenskej hranici s Ukrajinou, Ubl'a - Malyj Bereznyj.

Hraničné priechody na úseku štátnej hranice s Ukrajinou nachádzajúce sa na území kraja:

- Ubl'a – Malyj Bereznyj : pre osobnú dopravu (vrátane autobusov pravidelnej a nepravidelnej dopravy, peších a cyklistov) a nákladnú dopravu s celkovou hmotnosťou motorového vozidla do 3,5t;
- Ulič – Zabrid'; súčasný stav - lesná nespevnená cesta, priechod nie je funkčný;

Cestné komunikácie pretínajúce štátnu hranicu s Poľskou republikou

Okres Snina

- Osadné-Balnica - príjazd po ceste III. triedy do 3,5 t, bicyklom, peší,
- Ruské-Roztoki Górne- turistický - bicyklom, peší.

Okres Bardejov

- Becherov-Konieczna - cestný na ceste II/545, osobná doprava a nákladná doprava do 7,5 t celkovej hmotnosti, bez TIR,
- Kurov-Muszynka - cestný na ceste III/5445, osobná doprava a nákladná doprava do 7,5 t celkovej hmotnosti,
- Nižná Polianka-Oženna - prihraničný styk, príjazd po nevyhovujúcej ceste III/55724, t. č. v rekonštrukcii, peší, bicykle, motocykle do 50 cm³, konské povozy,
- Stebnicka Huta-Blechnarka-Wysowa - prihraničný styk, príjazd po nevyhovujúcej lesnej ceste, v koncovej polohe len peší a cyklisti,
- Regetovka-Regetow - peší, bicyklom, lyžami,
- Cigeľka-Wysowa Zdrój - peší, bicyklom.

Okres Kežmarok

- Lysá nad Dunajcom-Niedzica - cestný na ceste II/543, len osobná doprava,
- Červený Kláštor - Sromowce Nižne - medzinárodný VŠS, lávka na rieke Dunajec, peší, bicykle
- Veľká Franková-Kacwin - príjazd po nevyhovujúcej nespevnenej poľnej ceste, peší, bicykle.

Okres Medzilaborce

- Medzilaborce - Palota - Lupków - železničný, osobná doprava, nákladná doprava bez obmedzenia tovarového styku,
- Palota – Radoszyce - cestný na rekonštruovanej ceste II/575, osobná doprava a nákladná doprava do 7,5 t celkovej hmotnosti, bez TIR,
- Čertižné-Jaśliska - príjazd po neudržiavanej, pre verejnú premávku nevhodnej ceste II/559, peší, bicykle.

Okres Poprad

- Tatranská Javorina-Lysá Poľana - cestný na ceste I/67, osobná doprava a nákladná doprava do 7,5 celkovej hmotnosti, od r. 2006 vylúčená TIR doprava,
- Podspády-Jurgow - cestný na ceste III/06729, osobná doprava, nákladná doprava do 7,5 t celkovej hmotnosti, bez TIR.

Okres Stará Ľubovňa

- Plaveč-Muszyna - železničný, osobná doprava a nákladná doprava bez obmedzenia tovarového styku,
- Mníšek nad Popradom-Piwniczna - cestný na ceste I/68, osobná doprava, nákladná doprava v súčasnosti vylúčená,
- Lesnica-Sczawnica - turistický peší, bicykle,
- Čirč-Leluchów - cestný pri ceste I/77, osobná doprava, nákladná doprava do 7,5 t celkovej hmotnosti,
- Legnava-Milik - prístup po nespevnenej poľnej ceste, bez premostenia rieky Poprad – nefunkčný,
- Litmanová- Jaworky - peši, bicyklom
- Strážany- Jaworky - peši, lyžami,
- Veľký Lipník-Szlachtowa - peši, bicyklom, lyžami.

Okres Svidník

- Vyšný Komárnik – Barwinek - cestný na ceste I/73, E 371, osobná doprava a nákladná doprava bez obmedzenia, TIR doprava, bez obmedzenia tovarového styku.

Cyklistická a cykloturistická doprava

Cyklistika je ako súčasť dopravy vnímaná ako aktivita deliaca sa z hľadiska svojej funkcie do oblasti dopravnej obsluhy územia a oblasti cykloturistiky. Súčasný stav mobility našich miest a obcí sa prejavuje stále zhoršujúcimi sa dopravnými, bezpečnostnými a ekologickými pomermi pre všetkých obyvateľov, návštevníkov a užívateľov priestoru. Nároky užívateľov cyklodopravy neustále rastú v dopyte po vyčlenení dopravného priestoru pre cyklistov alebo po zriadení atraktívnych cykloturistických trás. Táto téma sa v súčasnosti pomaly dostáva aj do územnoplánovacích dokumentov miest a obcí, ako integrovaná súčasť územného plánovania najmä v oblasti rozvoja cestovného ruchu, ale aj v oblasti dopravy pre zabezpečenie primeraných podmienok prepravných nárokov v súlade s priestorovými a organizačnými možnosťami miest.

Využitie cyklistiky na dopravné a rekreačné účely má vo svete stúpajúcu tendenciu a v mnohých krajinách sa tomuto trendu prispôsobujú služby, plánovanie a možnosti integrovaných dopravných systémov. Tendencia zdravého životného štýlu spolu s neprehliadnuteľným faktorom ochrany životného prostredia je hlavným motivačným faktorom k rozšíreniu cyklistiky. Tento druh pohybu významne prispieva ku zvyšovaniu kvality života obyvateľov a ekologizácii dopravy.

Základným dokumentom pre rozvoj cyklistickej dopravy na Slovensku sú predovšetkým: Uznesenie Európskeho parlamentu z roku 2011 o európskej bezpečnosti cestnej dopravy v rokoch 2011 – 2020, Stratégia zvýšenia bezpečnosti cestnej premávky v SR pre roky 2011 až 2020 a Národná stratégia rozvoja cyklistickej dopravy a cykloturistiky na Slovensku z roku 2013.

Na Slovensku je v súčasnosti podľa STN 01 8028 „Cykloturistické značenie“ vyznačená sieť cykloturistických trás v dĺžke cca 9 000 km. Značené cyklotrasy na území Prešovského kraja majú dĺžku 1 850 km, čo je 21,1 % z celkovej dĺžky trás na Slovensku.

Na území Prešovského kraja sú obrovské možnosti pre cykloturistiku. Nachádzajú sa tu lokality, ktoré si doslova pýtajú budovanie nových cyklotrás, napríklad Tatry, Pieniny, Levočské vrchy a mnoho iných lokalít. Tejto problematike je preto venovaná zvýšená pozornosť v rámci samostatných nových

rozvojových dokumentov kraja, ktoré sú v súčasnosti pripravované (napr. Generel dopravnej infraštruktúry PSK, Regionálna integrovaná územná stratégia PSK a ďalšie).

Energetika

Jedným zo základných predpokladov udržateľného hospodárskeho rastu je udržateľné zásobovanie energiou, ktoré spočíva v bezpečnej a spoľahlivej dodávke energie za optimálne náklady a v efektívnom využívaní energie pri dôslednej ochrane životného prostredia.

Z hľadiska prírodných podmienok a súčasných technologických možností krajiny je Slovenská republika chudobná na primárne palivo - energetické zdroje. Takmer 90 % sa dováža z teritória mimo vnútorného trhu Európskej únie (Rusko, Ukrajina).

Energetická bilancia Prešovského kraja je pasívna, t. j. takmer všetka energia je dovážaná, domáce primárne zdroje energie sú zastúpené len minimálne. Z obnoviteľných zdrojov energie sa na primárnej produkcii najviac podieľajú biomasa a vodná energia. Biomasa predstavuje aj dôležitý potenciál pre rozvoj regionálnej a lokálnej ekonomiky.

Zásobovanie elektrickou energiou

Na území kraja nie sú žiadne významnejšie zdroje **elektrickej energie**. V prevádzke je šesť firemných teplární, ktoré zároveň vyrábajú aj elektrickú energiu pre vlastnú potrebu a pre odberateľov materských akciových spoločností a jedna vodná elektrárň na vodnej nádrži Domaša. Od roku 2009 je v prevádzke tiež elektrárň spoločnosti BIOENERGY BARDEJOV, s. r. o., ktorá vyrába elektrickú energiu a teplo na báze biomasy.

Tabuľka č. 15: Prehľad významných prevádzkovateľov teplární v Prešovskom kraji

Prevádzkovateľ a miesto zdroja	Typ zdroja
BUKOCEL a. s. Hencovce	parná turbína
BUKÓZA ENERGO a. s., Hencovce	parná turbína
BIOENERGY BARDEJOV s. r. o., Bardejov	parná turbína
Energy Snina, a. s., Snina	parná turbína
CHEMES a. s., Humenné	parná turbína
CHEMOSVIT ENERGOCHEM a. s., Svit	parná turbína
VSE a. s. Košice – Domaša	vodná turbína

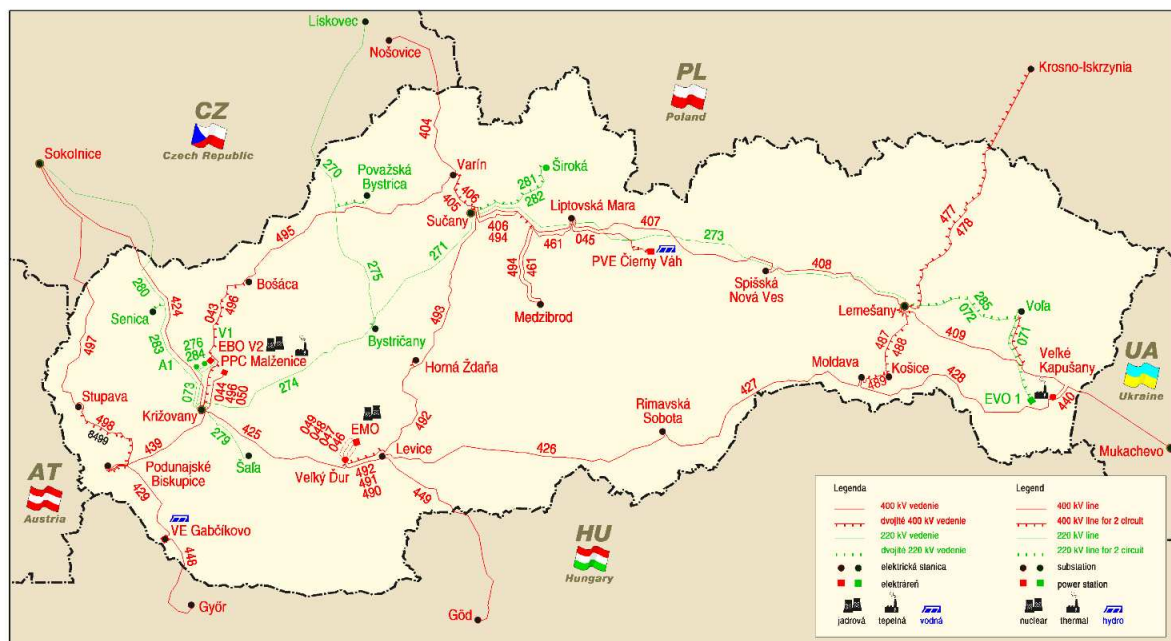
Zdroj: vlastný monitoring (r. 2015)

Na území kraja sa ďalej nachádzajú malé zdroje elektriny a to hlavne malé vodné elektrárne, ktoré sú prevádzkované rôznymi vlastníkmi. Tieto malé zdroje nachádzajúce sa v regióne sú málo významné z výkonového hľadiska požiadaviek spotreby elektrickej energie.

Na celom území Slovenska zabezpečuje prenos elektrickej energie Slovenská elektrizačná prenosová sústava, a. s. (SEPS). Zabezpečuje prenos elektrickej energie z elektrární a zo zahraničných prenosových sústav do distribučnej siete. Prostredníctvom vedení a elektrických staníc prenosovej sústavy sa realizuje dovoz, vývoz a tranzit elektrickej energie. Zásadná konfigurácia rozvodnej siete regiónu je daná umiestnením rozhodujúcich zdrojov elektriny a rozložením odberateľov.

Elektroenergetické zdroje v Prešovskom kraji sú naviazané na systém rozvodní a prenosovej sústavy 400 a 220 kV a prepojovacích vedení s rozvodňami rovnakej napäťovej hladiny ležiacich mimo územia kraja. Ďalší možný rozvoj tohto systému je podmienený realizáciou príslušných opatrení technického charakteru.

Obrázok č. 7: Mapa prenosovej sústavy Slovenskej republiky – stav k 31.12.2013

Zdroj: Slovenská elektrizačná prenosová sústava, a. s. Bratislava, www.sepsas.sk

Územie Prešovského kraja je zásobované elektrickou energiou z nadradenej prenosovej sústavy z uzlov Spišská Nová Ves 400/110 kV, Lemešany 400/220/110 kV a Voľa 220/110 kV, ktoré sú na území Košického kraja. Ide o tieto vedenia:

- na úrovni 400 kV medzi uzlami Lemešany – Krosno (Poľská republika),
- na úrovni 400 kV medzi uzlami Veľké Kapušany – Lemešany – V 409, Spišská Nová Ves – Lemešany - V 408,
- na úrovni 220 kV medzi uzlami: Medzibrod (Žilinský kraj) – Lemešany – V 273 a Lemešany – Voľa – V 285.

Rozvod elektrickej energie do centier jednotlivých regiónov sa prevádza vzdušnými elektrickými vedeniami 110 kV. Distribučná sústava s napäťovou hladinou 110 kV je plošne dostatočne rozvinutá a umožňuje ďalšie zahustenie rozvodňami 110 kV. Prevádzkovateľom distribučnej sústavy na území Prešovského kraja je spoločnosť Východoslovenská distribučná a. s. Košice (VSD a. s.). Tá distribuuje elektrinu zákazníkom prostredníctvom svojich zariadení – predovšetkým elektrickými vedeniami a transformátormi napäťových hladín 110 kV, 22 kV, 10 kV a 0,4 kV. Zabezpečuje distribúciu elektriny pre účely zásobovania odberateľov: veľkoodber – väčšie firmy, maloodber – obyvateľstvo a podnikatelia.

Energetický systém slúži pre pokrytie zásobovania elektrinou všetkých odberateľov v krajine. Priemerný ročný rast spotreby elektriny na Slovensku sa očakáva v rozmedzí 0,8 až 2,3 % v období do roku 2030.

Tabuľka č. 16: Vývoj spotreby vybraných druhov palív, elektriny a tepla v PSK

(za poľnohospodárstvo, lesníctvo, dopravu, priemysel a stavebníctvo)

Rok	Elektrina (MWh)	Čierne, hnedé uhlie, koks (t)	Zemný plyn (1000 m ³)	Teplo (GJ)
2010	639 068	207 120	130 389	4 717 001
2011	596 891	257 645	124 527	5 220 827
2012	618 537	166 153	123 967	6 727 482
2013	634 227	179 123	121 874	7 020 543
2014	646 646	195 504	111 725	6 750 294

Zdroj: Štatistický úrad SR

Rast spotreby elektriny sa v jednotlivých regiónoch odlišuje. V Prešovskom kraji bol v roku 2014 oproti roku 2013 zaznamenaný mierny rast spotreby elektriny, nárast o cca 2 %. Príčinou uvedeného trendu je na jednej strane postupná liberalizácia cien palív a energie s rastúcim tlakom na zvyšovanie efektivity výroby a na strane druhej nepriaznivá ekonomická situácia vo svete, výsledkom čoho je pokles, resp. stagnácia výkonnosti ekonomiky v kraji.

Tabuľka č. 17: Vývoj spotreby elektriny v PSK po okresoch (v MWh)

Okres/ rok	2010	2011	2012	2013	2014
Bardejov	12 729	12 862	11 176	14 878	10 985
Humenné	111 419	119 859	97 916	89 154	110 925
Kežmarok	34 137	28 736	30 449	21 367	23 531
Levoča	3 226	3 689	3 686	3 228	3 034
Medzilaborce	983	1 193	D	D	1 059
Poprad	186 282	176 041	174 324	184 087	189 516
Prešov	87 755	81 399	73 531	82 688	91 828
Sabinov	19 646	17 396	18 895	21 153	22 411
Snina	24 242	26 349	22 694	20 089	15 042
Stará Ľubovňa	12 101	18 028	17 971	17 011	13 246
Stropkov	6 719	7 733	7 255	7 595	7 858
Svidník	2 890	2 598	D	D	2 687
Vranov nad Topľou	136 939	101 008	157 080	169 676	154 524
PSK spolu	639 068	596 891	618 537	634 227	646 646

Zdroj: Štatistický úrad SR

Vysvetlivky: (D) znamená, že údaj nie je možné publikovať pre jeho dôverný charakter

Vo všetkých scenároch rozvoja sa však predpokladá rast ekonomiky so znižujúcou sa energetickou náročnosťou, čo znamená prirodzené úspory energie, ktoré vyplývajú z konkurenčného trhového prostredia. V celom regióne bude spotreba rásť, čo je spôsobené rastúcou spotrebou v priemysle a to najmä v okresoch a odvetviach kraja, kde je rozvoj priemyslu najvyšší – v Prešove, Poprade, Humennom a Vranove nad Topľou.

Vývoj spotreby primárnych energetických zdrojov v priemysle

Spotreba primárnych palív v priemysle vykazuje pokles plyných palív. Príčinou uvedeného trendu je na jednej strane postupná liberalizácia cien palív a energie s rastúcim tlakom na zvyšovanie efektivity výroby a na strane druhej i prijatie novej environmentálnej legislatívy na úseku ochrany ovzdušia. Významne pozitívnou skutočnosťou z environmentálneho hľadiska je pokles spotreby tuhých palív uvoľňujúcich pri ich spaľovaní najväčšie množstvo znečisťujúcich látok do ovzdušia.

Tabuľka č. 18: Spotreba palív, elektriny a tepla v priemysle v Prešovskom kraji

Druh paliva	Merná jednotka	Rok			
		2010	2011	2012	2013
zemný plyn	1000 m ³	130 389	124 527	123 967	121 874
motorová nafta	t	51 478	49 885	43 489	42 348
čierne uhlie, hnedé uhlie, koks	t	207 120	257 645	166 153	179 123
vykurovacie oleje	t	9 792	10 818	5 749	3 164

Zdroj: Štatistický úrad SR

Údaje Štatistického úradu SR o spotrebe palív, elektriny a tepla v odvetví priemysle v Prešovskom kraji predstavujú výrobnú aj nevýrobnú spotrebu vrátane vsádzkovej a prevádzkovej spotreby v procesoch výroby elektriny a tepla a v procesoch zušľachtovania palív, pri nafte a benzínoch vrátane spotreby v cestnej automobilovej doprave. Údaje sú zisťované vo vybraných odvetviach (poľnohospodárstvo,

lesníctvo, doprava, priemysel a stavebníctvo) podnikovou metódou za organizácie s počtom zamestnancov 20 a viac.

Zásobovanie zemným plynom

Územie Prešovského kraja je zásobované zemným plynom naftovým z nadradenej plynárenskej sústavy. Ako zdroj plynu slúži medzištátny plynovod vysokotlakový VTL DN 700, PN 6,4 MPa.

Obrázok č. 8: Mapa distribučnej siete SR

Zdroj: www.spp-distribucia.sk

Na tento medzištátny plynovod je napojený vysokotlakový plynovod DN 500/300, PN 4,0 MPa v trasách Haniska pri Košiciach – Drienovská Nová Ves – Tatranská Štrba, Rakovec – Strážske – Humenné – Snina. Pre zásobovanie jednotlivých okresov slúžia vysokotlakové plynovody.

Distribučné siete sú prevádzkované v troch tlakových úrovniach – stredotlak (STL) – 0,3 MPa a 0,1 MPa a nízkotlak (NTL) – 2 kPa. Územie kraja je plynofikované na 77 %. Zo 665 obcí je plynofikovaných 510.

Tabuľka č. 19: Stav plynofikácie v okresoch Prešovského kraja

Okres/počet a % plynofikovaných obcí	Počet obcí spolu	Rok 2007		Rok 2014	
		Plynofikované obce	podiel v %	Plynofikované obce	Podiel v %
Bardejov	86	64	74,4	72	84 %
Humenné	62	46	74,2	53	85 %
Kežmarok	41	37	88,1	38	93 %
Levoča	33	25	76	26	79 %
Medzilaborce	23	9	39	10	43 %
Poprad	29	28	97	29	100 %
Prešov	91	86	94,5	89	98 %
Sabinov	43	35	81,4	42	98 %
Snina	34	11	32,3	15	44 %
Stará Ľubovňa	44	28	64	28	64 %
Stropkov	43	30	69,8	35	81 %
Svidník	68	40	58,8	41	60 %
Vranov n. T.	68	53	78	56	82 %
Kraj spolu	665	492	74	510	77 %

Zdroj: SPP, a. s.

V uplynulom období stúpol počet plynofikovaných obcí. Zvýšený stupeň plynofikácie obcí spôsobil, že sa začal dominantne v rodinných domoch využívať zemný plyn, ktorý nahradil doteraz prevažne používané fosílné palivá (uhlie, koks). Vo vidieckych obciach je na vykurovanie domov používané aj palivové drevo.

Z dôvodov rozvojových aktivít v kraji, ktoré sú spojené s nárastom potreby zemného plynu v regióne sa v rámci rekonštrukcií dotknutých hlavných vysoko tlakových plynovodov plánuje zväčšiť ich dimenzia pri zachovaní existujúcej tlakovej úrovne a trasy. Prevádzkovateľom tranzitnej siete na Slovensku je spoločnosť Eustream a. s.. Cez územie Prešovského kraja v súčasnosti neprechádzajú prepravné plynovody ani tranzitné prepojenia so susednými krajinami.

Zásobovanie teplom

Územie Prešovského kraja sa vyznačuje nízkym stupňom centralizovaného zásobovania teplom (CZT). V hromadnej bytovej zástavbe prevláda zásobovanie z okrskových domových kotolní. Sústavou CZT sú zásobovaní obyvatelia v mestách Prešov, Humenné, Snina. Od roku 2009 je v prevádzke kombinovaný zdroj na výrobu elektrickej energie a tepla (KVET) firma BIOENERGY BARDEJOV s. r. o. Bardejov, ktorého inštalovaný výkon 22 MW_t, slúži na dodávku tepla pre bytovú komunálnu sféru v meste Bardejov. Ako palivo sa v tomto zdroji používa výlučne biomasa – drevná štiepka. V oblasti zásobovania teplom nedošlo k výrazným zmenám výkonových kapacít priemyselných zdrojov tepla ako aj zdrojov tepla, ktoré zásobujú bytovo-komunálnu sféru. Vzhľadom na to nedošlo ani k výraznému nárastu v oblasti spotreby jednotlivých druhov používaných palív.

Na základe výsledkov prieskumu vo firmách - zdrojoch tepla zásobujúcich bytovú komunálnu sféru je možné konštatovať, že v období rokov 2010 – 2013 došlo k poklesu výroby tepla v rozmedzí 15 – 25 %. Pozitívne je možné hodnotiť fakt, že na výrobu tepla sa výrazne používa biomasa. Na celkovej výrobe tepla (2 550 TJ) v kotolniach pre bytovú komunálnu sféru bola v roku 2013 použitá biomasa v objeme 183 910 t.

Tabuľka č. 20: Vývoj spotreby tepla v okresoch Prešovského kraja v GJ

Okres / Rok	2010	2011	2012	2013	2014
Bardejov	D	D	D	D	D
Humenné	664 776	609 411	545 314	505 466	489 354
Kežmarok	130 201	71 866	69 884	63 402	54 802
Levoča	-	-	-	-	-
Medzilaborce	-	-	-	-	-
Poprad	505 049	509 666	469 401	469 915	467 030
Prešov	349 915	277 282	187 707	177 744	163 207
Sabinov	50 672	46 910	56 049	48 740	45 163
Snina	279 352	265 180	194 175	136 084	19 558
Stará Ľubovňa	25 529	29 489	27 388	29 193	15 872
Stropkov	D	D	D	D	D
Svidník	22 771	20 807	15 475	14 544	D
Vranov nad Topľou	2 664 819	3 352 977	5 125 905	5 543 612	5 452 215
PSK spolu:	4 717 001	5 220 827	6 727 482	7 020 543	6 750 294

Zdroj: Štatistický úrad SR

Poznámka: (D) znamená, že údaj nie je možné publikovať pre jeho dôverný charakter; (-) znamená, že sa jav nevyskytoval

Významnými zdrojmi tepla v kraji sú firemné teplárne - Chemes a. s. Humenné, CHEMOSVIT ENERGOCHEM a. s. Svit, Energy Snina, a. s., Snina, BIOENERGY BARDEJOV s. r. o., Bardejov. Zásobujú obyvateľstvo teplom na kúrenie a prípravu teplej úžitkovej vody. Výhrevňa Spravbytkomfort a. s. Prešov pokrýva v meste Prešov čiastočne územné centralizované zásobovanie teplom.

Z energetických surovín sa na území kraja vyskytujú ložiská ropy a plynu. Geologickým prieskumom v oblasti Lipian bola okrem metánu zistená aj prítomnosť ľahkej parafinickej ropy a v oblasti Hanušoviec nad Topľou v okrese Vranov nad Topľou bol zistený prítok metánu. Výskyt lignitového uhlia sa zistil pri obci Banské v okrese Vranov nad Topľou. Sloje lignitu sa nachádzajú na ploche približne 6 km² v rôznych hĺbkových úrovniach od 4,5 m do 99,5 m.

Z prírodných zdrojov sa na území kraja nachádzajú ložiská termálnych vôd v širokom páse medzi Vysokými Tatrami a Vihorlatom. Ich výskyt bol overený prieskumom v okolí Popradu a Košíc. Majú teplotu okolo 90°C a sú vhodné na energetické využitie. Na území s ložiskami termálnych vôd sú mestá Poprad, Kežmarok, Stará Ľubovňa, Levoča, Prešov, Sabinov, Humenné. Výdatnosť ložísk v západnej časti Poprad - Prešov sa odhaduje na 100 MW tepla v okolí Humenného na 800 - 1000 MW tepla.

Obnoviteľné zdroje energie

V súlade s Národným akčným plánom pre obnoviteľné zdroje energie z roku 2011 a zákonom č. 309/2009 Z. z o podpore obnoviteľných zdrojov energie, je rozvoj obnoviteľných zdrojov energie potrebné chápať komplexne. Národným cieľom Slovenskej republiky je do roku 2020 dosiahnuť 14 %-né pokrytie spotreby energie z obnoviteľných zdrojov. V dokumente „Energetická politika SR“ sa kladie dôraz na výrobu tepla z obnoviteľných zdrojov energie a v rámci nich má výrazné postavenie biomasa.

Biomasa

V súčasnosti je na území kraja niekoľko významných zdrojov využívajúcich biomasu na výrobu tepla a elektrickej energie. Môžeme tu zaradiť Spravbytkomfort a. s. Prešov (inštalovaný výkon 16 MW_t), Sabyt Sabinov (inštalovaný výkon 3 MW_t), Bioenergy s. r. o. Bardejov (inštalovaný výkon 25 MW_t a 22

MW_t). V Prešovskom kraji je tiež využívaná biomasa (pelety a štiepka) na výrobu tepla pre objekty v správe obcí (základné školy, materské školy, kultúrne domy, obecné úrady) v 13 obciach. Inštalovaný výkon týchto zdrojov je v rozpätí 50 – 200 kW.

Na území kraja je v prevádzke 21 bio plynových staníc využívajúcich poľnohospodársku biomasu o inštalovanom výkone do 1 MW.

Geotermálna energia

Geotermálna energia sa v súčasnosti využíva na účely vykurovania objektov a rekreačné účely. Do roku 2020 sa podľa „Energetickej politiky SR“ na Slovensku neočakáva väčší rozmach geotermálnych elektrární. V Prešovskom kraji sa nachádza 5 perspektívnych oblastí alebo štruktúr geotermálnych zdrojov, a to:

č. 10 Levočská panva (Z a J časť) s potenciálom 50-250 MW_t a je jedinou oblasťou v kraji, kde sa už geotermálna energia využíva, označovaná aj ako Popradská kotlina,

č. 11 Košická kotlina s potenciálom nad 1000 MW_t, na území PSK zatiaľ nevyužívané,

č. 24 Levočská panva (SV časť) s potenciálom nad 1000 MW_t, zatiaľ nevyužívané,

č. 25 Humenský chrbát s potenciálom 250-1000 MW_t, zatiaľ nevyužívané,

č. 26 Prešovská kotlina – dubnická depresia, / severné svahy Slanských vrchov/, zatiaľ nevyužívané zdroje, plánované k využitiu pre dodávku tepelnej energie pre obyvateľstvo.

V oblasti Vrbova sú exploatované a využívané pre rekreačné účely, chov rýb a vykurovanie skleníkov a sociálnych budov dvomi vrtmi (Vr-1 a Vr-2). V tejto lokalite sa plánuje rozšírenie existujúceho rekreačného a rybárskeho areálu výstavbou päťposchodového hotela, piatich krytých bazénov a ďalších objektov. Zámerom je zásobovať celý rekreačno-športovo-rehabilitačný komplex geotermálnou energiou.

Ďalšou aktivitou využívania geotermálnej energie v Popradskej kotline je vrt FGP-1 v Starej Lesnej, ktorý na objednávku Tatra-Thermálu, a. s. Poprad vyhlúbila v roku 1995 a. s. Nafta Gbely. Vrt má hĺbku 3616 metrov a jeho hydrodynamické a hydrotermické overovanie sa uskutočnilo v r. 2000. Zámerom tohto projektu je využiť geotermálnu vodu v pripravovanom areáli zdravotnej prevencie.

V Poprade realizujú využitie geotermálnej vody v projekte športového, relaxačného, rehabilitačného a zábavného parku (*AquaCity*) s komplexným hotelovým a reštauračným zázemím a celoročnou prevádzkou v priestoroch Grebparku. Zabezpečuje aj vykurovanie kogeneračnou jednotkou a výmenníkmi tepla čo zníži náklady na prevádzku plavárne.

Na poľskej strane Tatier Svetová banka pripravuje projekt, ktorého realizáciou sa má zabezpečiť využitie geotermálnych vôd a zásobovanie teplom pre celú oblasť Zakopaného a vylúčiť tu možnosť spaľovania kamenného uhlia, pre zlepšenie životného prostredia.

V oblasti Starej Ľubovne južne od obcí Plavnica a Hromoš sú odvrtné a zdokumentované vrty PL-1 a PL-2 s geotermálnou vodou o výdatnosti cca 4,5 l.s⁻¹ V príprave je rekreačný areál, avšak vzhľadom na rozboru ktoré preukázali zvýšenú rádioaktivitu bude potrebné riešiť reinjektáž a nie vypúšťanie do vodného toku.

Lokalitu výskytu geotermálnych vôd viazaných na kavernózne vápence v blízkosti vulkanitov Slanských vrchov preukázal vrt Vranov-1 (Vehec-Čaklov).

Výsledky prác predpokladajú výskyt geotermálnych vôd v lokalitách Bystré a Hlinné avšak o nízkej mineralizácii. Nízkomineralizované vody potvrdil aj vrt Cabov-1 do hĺbky 600m s poloteplými vodami do 30°C, ale nízkou výdatnosťou 1 l.s⁻¹. Podrobnejšie údaje a prehľad potenciálnych zdrojov sú prehľadne uvedené v Atlase krajiny SR a podrobne v Atlase geotermálnej energie Slovenska.

Významným potenciálnym zdrojom pre využívanie energie sa preukazujú v lokalite Prešovskej kotliny na katastrach Prešov, Ruská n. Ves, Teriakovce, Solivar, Dulova Ves, Ľubotice, Nižná a Vyšná Šebastová a aj v priestore Veľkého Šariša. Predpoklady sú preukázané starším vrtom.

Solárna energia

V období rokov 2010 – 2013, predovšetkým po prijatí zákona č. 309/2009 Z. z. o podpore obnoviteľných zdrojov energie, došlo k výraznému využívaniu slnečnej energie na výrobu elektriny, to znamená k rozvoju budovania solárnych systémov, a to predovšetkým fotovoltaických elektrární na poľnohospodárskom pôdnom fonde. Na území kraja je v prevádzke 40 fotovoltaických elektrární s celkovým inštalovaným výkonom 32,4 MW. Predpokladaná ročná výroba elektrickej energie je na úrovni 32,5 GWh.

Využívanie solárnej energie doterajším spôsobom je nešetrné ku krajine, lokálnej faune a flóre. Je predpoklad prioritne využívať tzv. ostrovnú solárnu energiu na objektoch v zastavaných územiach obcí.

Veterná energia

Na území Prešovského kraja, aj napriek tomu, že sú vytypované lokality, ktoré spĺňajú technické požiadavky pre výstavbu veterných elektrární (najmä veternosť), nie sú takéto zariadenia vybudované. Doteraz predložené projekty, ktoré boli posudzované vo väzbe na ich možnú realizáciu v lokalitách okolo miest Poprad a Svidník, boli posúdené negatívne hlavne z dôvodu potreby zachovania scenérie krajiny a krajiny tvorby. Existujúce zdroje veternej energie sú zanedbateľné z pohľadu zásobovania elektrickou energiou, ako aj z hľadiska kvality a spoľahlivosti dodávok energie pre odberateľov.

Vodná energia

Vodná energia je najviac využívaný obnoviteľný zdroj energie. Na Slovensku je vybudovaných 25 veľkých vodných elektrární, ktorých inštalovaný výkon je 2 446 MW. Na území Prešovského kraja je v prevádzke jedna vodná elektrárňa – Domaša s inštalovaným výkonom 2 x 6,2 MW (12,4 MW).

Malé vodné elektrárne

Do tejto kategórie patria elektrárne s inštalovaným výkonom menej ako 10 MW. Potenciál vhodný pre budovanie malých vodných elektrární je využívaný na úrovni cca 20 %. Vodné elektrárne patria z pohľadu produkcie emisií medzi najčistejšie zdroje energie a majú výrazne regionálny význam. Ich výstavba má však z pohľadu ochrany prírody veľa obmedzujúcich faktorov. Realizáciou stavieb charakteru malých vodných elektrární je veľký predpoklad vzniku negatívnych vplyvov na faunu a flóru, scenériu a estetické hodnoty krajiny. Celkový využiteľný energetický potenciál v povodí Hornádu bol stanovený na 262 GWh/r, povodia Bodrogu na 138 GWh/r a povodia Dunajca a Popradu na 143 GWh/r.

Telekomunikácie

Elektronické komunikácie ako súčasť IKT sa spolupodieľajú na vytváraní viac ako 5 % hrubého domáceho produktu EÚ. Na rast produktivity hospodárstva Európy však v dôsledku prieniku do takmer všetkých oblastí hospodárstva vplyvajú IKT ďaleko vyššou mierou, viac ako 20 %. Využitie elektronických komunikačných služieb je každodennou rutinnou záležitosťou inštitúcií verejnej správy, podnikateľských subjektov ako aj širokej verejnosti.

Tabuľka č. 21: Vybrané štatistické údaje za odvetvie elektronických komunikácií

Kraj/ stav ukazovateľov v r. 2014	Počet pripojení na internet v pevnej sieti	Z toho počet bytových pripojení	Penetrácia internetových pripojení v pevnej sieti (%)
Bratislavský kraj	234 080	193 515	37,44
Trnavský kraj	124 663	101 278	22,31
Trenčiansky kraj	126 083	102 713	21,33
Nitriansky kraj	146 865	123 023	21,44
Žilinský kraj	153 296	123 658	22,20
Banskobystrický kraj	131 104	107 645	20,00
Prešovský kraj	126 752	102 803	15,46
Košický kraj	175 316	153 812	22,04
SR spolu	1 218 159	1 008 447	22,47

Zdroj: Štatistický úrad SR

Počet aktívnych mobilných pripojení v SR prevyšuje počet obyvateľov. Rozvoj využívania inteligentných koncových zariadení, ako sú inteligentné telefóny, tablety, inteligentné televízory a iné, vedie k masovému využívaniu digitálneho obsahu, služieb a aplikácií.

Vyspelá infraštruktúra elektronických komunikácií vrátane širokopásmového prístupu do internetu je súčasťou základnej infraštruktúry spoločnosti, ako sú diaľnice, železnice alebo energetická rozvodná sieť. Táto infraštruktúra je základným prostriedkom na získavanie informácií, audiovizuálneho obsahu ako aj nástrojom, ktorý prispieva k rozvoju elektronizácie verejných služieb.

Rozvoj **telekomunikačnej infraštruktúry** zaznamenal v poslednom období výrazný kvalitatívny aj kvantitatívny nárast, predstihujúci rozvoj ostatných odvetví. Uskutočňuje sa to obnovou a rozšírením telekomunikačných technológií a prístupových sietí, výrazne sa rozvinul rozsah poskytovaných služieb po pevnej sieti, súčasne sa modernizujú a rozvíjajú služby mobilných operátorov. V dostupnosti optiky na vidieku Prešovský kraj zaostáva, keďže takáto ponuka prakticky absentuje. Veľkí operátori ako Telekom alebo Orange sa sústreďujú hlavne na krajské mesto a okresné sídla. Alternatívni operátori, napr. Antik Telecom, Slovanet a ďalší, síce prevádzkujú optické siete aj v menších mestách v chudobnejších regiónoch, ale stále ide o omrvinky z lukratívnych častí koláča. Obce a lazy nie sú atraktívnym trhom ani pre malých hráčov. V rovnakej miere to platí aj pre operátorov CaTV, ktorí poskytujú rýchly internet väčšinou len v mestách a v prímestských oblastiach. Jediná mobilná technológia schopná v reálnej prevádzke zabezpečiť dostatočnú priepustnosť (30 až 100 Mbit/s) pre veľký počet účastníkov, je LTE.

Telekomunikačné služby v Prešovskom kraji poskytuje niekoľko telekomunikačných operátorov, čo umožňuje možnosť výberu a nižších cien pre zákazníkov.

Operátori na pevnej telekomunikačnej sieti: Slovak Telekom a. s. , ANTIK Telecom s. r. o., Orange a. s., Slovanet a. s., SWAN a. s., UPC s. r. o.

Operátori na mobilnej telekomunikačnej sieti: Slovak Telekom a. s., Orange a. s., O2 Slovakia s. r. o., SWAN a. s.

Slovak Telekom je najväčší slovenský multimediálny operátor. Svoje produkty a služby ponúka pod značkou Telekom jednotlivcom, domácnostiam i firemným zákazníkom prostredníctvom pevnej i mobilnej telekomunikačnej siete. V oblasti pevných sietí je najväčším poskytovateľom širokopásmového internetu v krajine prostredníctvom optických a metalických sietí (FTTX, ADSL, VDSL). Ponúka tiež digitálnu televíziu formou najmodernejšej IPTV a tiež satelitnej technológie DVB-S2. V oblasti mobilnej komunikácie poskytuje prístup na internet prostredníctvom viacerých technológií vysokorýchlostného prenosu dát - GPRS/EDGE, UMTS FDD/HSDPA/HSUPA, FLASH-OFDM, LTE (4G). FTTH (Fiber To The Home – optika do bytu) poskytuje len v troch mestách Prešove, Poprade a Bardejove, aj to len na sídliskách.

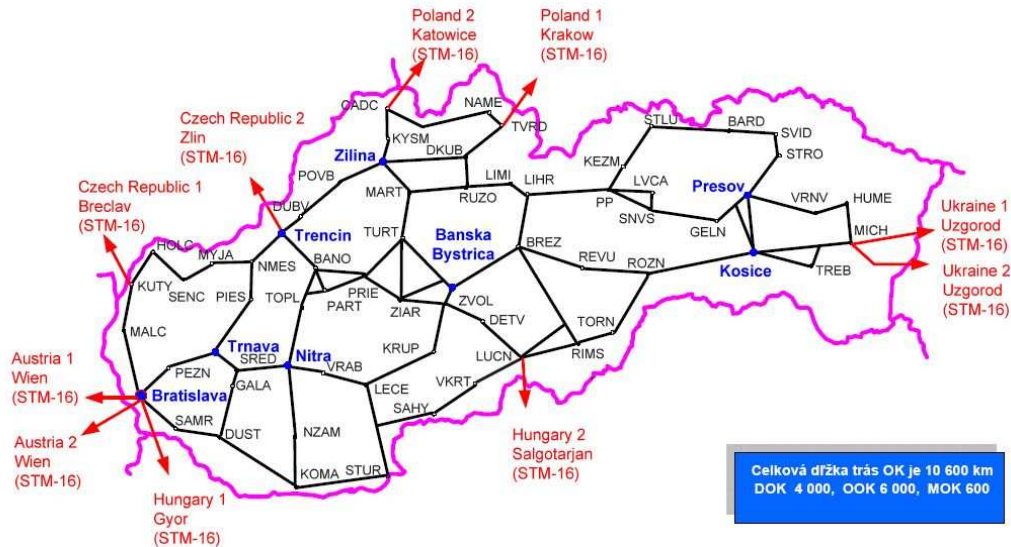
Orange je vedúcou telekomunikačnou spoločnosťou a najväčším mobilným operátorom. Mobilné služby poskytuje prostredníctvom 2G siete, ktorá pokrýva 99,6 % populácie, prostredníctvom 3G siete s maximálnou rýchlosťou 42 Mbit/s, ktorá je dostupná pre takmer 80 % populácie a prostredníctvom 4G siete najnovšej generácie práve prebieha. Orange Slovensko je telekomunikačný operátor na Slovensku, ktorý spustil medzi prvými najmodernejšiu pevnú sieť novej generácie na báze FTTH. Pevný internet a digitálnu televíziu poskytuje Orange taktiež prostredníctvom technológie DSL, ktorá je dostupná na väčšine územia Prešovského samosprávneho kraja.

O2 je tretím najväčším mobilným operátorom Slovensku, ktorý na pokračuje v rozširovaní vlastnej 3G siete. 3G sieť O2 aktuálne pokrýva takmer 60% populácie Slovenska. O2 ako prvý operátor na Slovensku odštartoval v auguste 2012 prvú pilotnú komerčnú prevádzku najrýchlejšej LTE siete vo vybraných obciach západného Slovenska a začiatkom roka 2014 získalo O2 kľúčové frekvenčné spektrum pre 4G sieť.

SWAN, a. s. je najmladším mobilným operátorom, ktorý získal kľúčové frekvenčné spektrum pre 4G sieť a momentálne buduje vlastnú infraštruktúru.

Prevádzkovatelia pevných telekomunikačných sietí v Prešovskom kraji v súčasnosti neuvažujú s ďalšou výstavbou diaľkových optických káblových trás. Dominantným operátorom je spol. Slovak Telekom, nasleduje spol. Orange s vlastnou optickou sieťou, ANTIK Telecom s. r. o., spol. UPC Broadband Slovakia s. r. o. a spol. Slovanet a. s.. Jestvujúca vybudovaná kostra diaľkových optických káblov – spol. Slovak Telekom a. s. a spol. Orange je dostatočná na pokrytie súčasných aj výhľadových požiadaviek. Všetky okresné mesta v Prešovskom samosprávnom kraji majú vybudované telekomunikačné uzly pripojené na diaľkové optické káble , ktoré predstavujú transportnú optickú sieť na Slovensku .

Obrázok č.9: Mapa hlavných smerov telekomunikačných trás spoločnosti Slovak Telekom

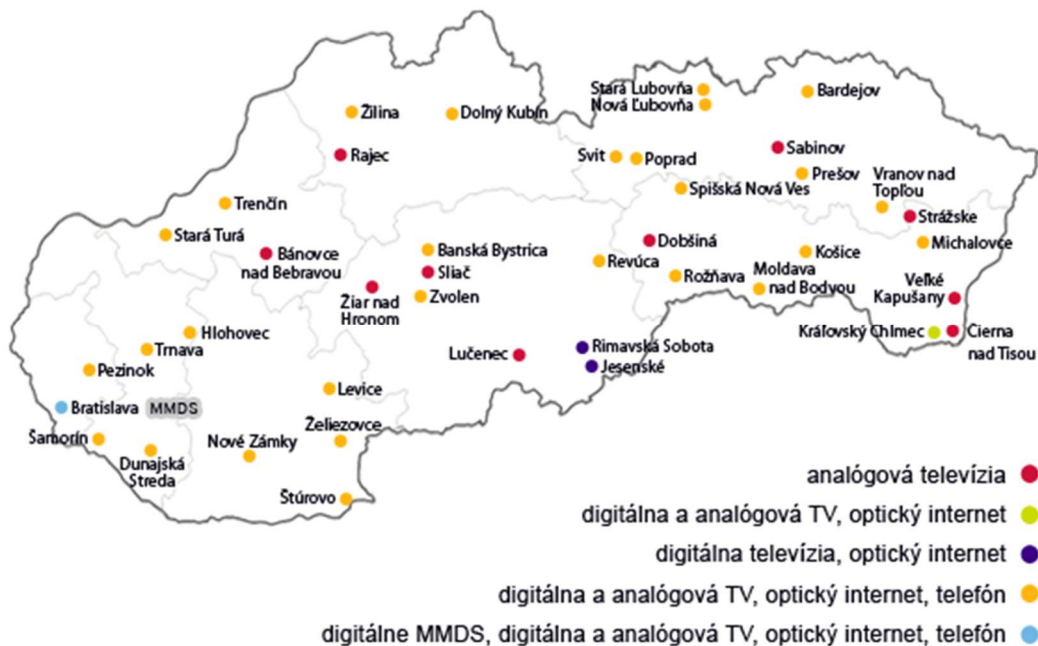
Zdroj: Slovak Telekom, a. s.

Hlavné smery telekomunikačných trás spoločnosti Slovak Telekom sú:

Prešov – Levoča- Poprad, Prešov – Bardejov, Prešov – Vranov nad Topľou – Humenné

UPC Broadband Slovakia, s. r. o. patrí medzi vedúce spoločnosti na Slovensku, poskytujúce služby televízie (digitálnej a analógovej), širokopásmového vysokorýchlostného internetu a telefónie. UPC je "triple play" operátorom, služby televízie, internetu a telefónie poskytuje prostredníctvom jednej siete, cez jednu zásuvku v domácnosti.

Obrázok č.10: Hlavné technologické uzly a sieť spoločnosti UPC

Zdroj: UPC Broadband Slovakia, s. r. o.

Súčasná sieť mobilných operátorov Orange a. s., Slovak Telekom a. s., Telefónica O2 a. s., a SWAN a. s. poskytuje v mobilnej sieti GSM prenos hlasu a dát v rozsahu 2G (900 + 1800 MHz), 3G (2100 MHz) aj 4G (800 MHz, 1800MHz a 2600MHz) a navzájom komplementárnych riešení založených na najmodernejších technológiách, ktoré v regióne Prešovského kraja prezentujú jestvujúci správovia sietí – uvedené umožňuje individuálny prístup a napĺňanie potrieb zákazníkov.

1.6. CHARAKTERISTIKA ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA, OCHRANY PRÍRODY A KRAJINY

Návrh stratégie rozvoja Prešovského kraja vychádza aj z hodnotenia environmentálnej situácie Prešovského kraja, platných právnych predpisov EÚ a Slovenskej republiky. Realizáciou tejto stratégie budú ovplyvnené všetky jeho okresy a viaceré faktory životného prostredia vrátane zdravia ich obyvateľov. Prierezový zdroj informácií o stave životného prostredia predstavuje environmentálna regionalizácia SR, vytvorená na základe rôzneho stavu zaťaženia jednotlivých zložiek životného prostredia a rôznej miery uplatňovania jednotlivých rizikových faktorov. Jednotlivé regióny sa vyčleňujú s istou kvalitou alebo ohrozenosťou životného prostredia, a to formou analýz za jednotlivé zložky životného prostredia a čiastkových syntéz v rámci zložiek životného prostredia i formou medzi zložkových syntéz.

Charakteristika prírodného prostredia

Geologická stavba

Geologická stavba územia Prešovského kraja je pomerne zložitá, ale oproti stavbe susediaceho stredného Slovenska a susediacich južných častí stredného a východného Slovenska je jednoduchšia a priestorovo jednotvárnejšia, predovšetkým vďaka horninovému prostrediu, reprezentovanému vonkajším i vnútrokarpatským paleogénom. Výnimku z tejto relatívnej „jednotvárnosti“ geologickej stavby tvorí geologická stavba Tatier, severných častí Nízkyh Tatier, Pienin, Braniska, Slanských vrchov, Spišsko-šarišského medzihoria, Beskydského predhoria a severných častí Vihorlatu.

Geodynamické javy

Medzi geodynamické javy patria predovšetkým **zosuvy a erózne ryhy**. Na zosuvy sú na území Prešovského kraja náchylné predovšetkým kvartérne deluviálne sedimenty historicky ukladané na svahoch na okrajoch geomorfologických celkov pahorkatinového alebo horského charakteru alebo solitérnych vrchov. Sú to obyčajne nespevnené alebo málo spevnené sedimenty s chaotickým usporiadaním usadzovaného materiálu (hlinité, hlinito-piesčité, hlinito-kamenité, piesčito-kamenité až balvanovité svahoviny a sutiny). Ak na určitom mieste vzniká viacej zosuvov, podporujú vznik tzv. zosuvných polí. Na vznik zosuvov, resp. zosuvných polí majú razantný vplyv vody vodných tokov, ktoré plochy pomaly sa posúvajúcich deluviálnych sedimentov do koryta vodného toku eróznymi procesmi „podrezávajú“.

Na území Prešovského kraja reálne i potenciálne zosuvy vznikajú aj v polohách vnútrokarpatského, ale najmä vonkajšieho flyšu, kde vo flyšových súvrstviach striedajúcich sa pieskovcov a ílovcov prevládajú mäkkšie a málo stabilné ílovité bridlice. Geodynamické javy, pri ktorých v dôsledku nestability podložja v súvislosti s prítomnosťou mocných ílových bridlíc dochádza k deformáciám dopravných stavieb, sú známe predovšetkým vo flyši Ondavskej vrchoviny, Laboreckej vrchoviny, ale i ďalších

geomorfologických jednotiek, budovaných flyšovými horninami na miestach s vyšším podielom ílovitých bridlíc. K známym zosuvným oblastiam patrí aj veniec zosuvov po obvode Slanských vrchov, ktoré výrazne ovplyvňujú výstavbu aj v samotnom krajskom meste Prešov. K menej známym geodynamickým javom patrí aj prirodzené uvoľňovanie skál z extrémne šikmých alebo vertikálnych skalných stien vplyvom mrazového zvetrávania (najmä v jarnom období), pričom dochádza k vzniku prekážok na cestných alebo železničných komunikáciách. Medzi časté zosuvy abráziou brehov vodných tokov najmä pri povodňových stavoch dochádza na severovýchode Prešovského samosprávneho kraja.

Ložiská nerastných surovín

Geologická stavba územia Prešovského kraja priamo ovplyvňuje štruktúru nerastných surovín. Aj napriek tomu, že územie kraja má obmedzené surovinové zdroje, nachádzajú sa tu najmä nerudné suroviny pre stavebný priemysel, ako aj unikátne zásoby **špecifických surovín** (bentonity a zeolity, ložiská soli a drahé kamene – opál v Červenici, expandujúce bridlice severne od Kanaša) a **rudných surovín** (mangánové rudy pri Hôrke a Švábovciach, uránové rudy v Spišskom Štiavniku a Švábovciach, ortuťové rudy v Červenici a Dubníku, rumelka v Merníku a polymetalické rudy v Zlatej Bani).

Z energetických surovín sú zaujímavé lokality s výskytom ropy a plynu v oblasti vnútrokarpatského paleogénu a bradlového pásma, ktoré je aj recentne aktívne ako hlavný migračný kanál uhľovodíkov. Geologický prieskum bol vykonávaný v oblasti Lipany v okrese Sabinov, kde sa okrem metánu zistila aj prítomnosť ľahkej parafinovej ropy a v oblasti Hanušovce v okrese Vranov nad Topľou, kde sa z jemnozrnného silne spevneného, rozpukaného pieskovca zistil prítok metánu, v okolí Smilna.

Významnú surovinovú základňu predstavujú **nerudné suroviny** (dekoračný kameň pri Starej Ľubovni a Spišskom Podhradí – Dreveníku, bentonit vo Finticiach, Kapušanoch a prognózované pri Lemešanoch, vápnené slieň v Skrabskom – starý lom, zeolit v Majerovciach, Kučine a Nižnom Hrabovci, kamenná soľ v Solivare pri Prešove a Vranove nad Topľou) a **stavebné materiály** (tehliarske suroviny, resp. keramické íly : Bystré, Čemerné, Drienov, Gregorovce, Hanušovce, Humenné, Močarmany, Lipany, Plaveč, Plavnica, Sabinov, Spišská Belá, Spišské Podhradie, Spišský Štiavnik, Stará Ľubovňa – nad Černáčom, Svidník, Svit, Tisinec, perspektívne Čaklov, Zámutov, Čierne nad Topľou, Mirkovce, stavebný kameň : Brekov, Fintice, Hranovnica, Hubošovce, Jarabina, Jasenov, Juskova Voľa, Kvetnica, Okružná – Borovník, Podolíneč, Porúbka, Sedlice, Spišská Teplica, Spišské Bystré, Spišský Štiavnik, Vechec, Záhradné, Vyšná Šebastová, Vyšný Slavkov, Záhradné, Zámutov a Zemplínske Hámre, štrkopiesky a piesky : Batizovce, Bušovce, Bystré, Delňa, Krížová Ves, Plaveč – Orlov, Poprad – Veľká, Rožkovany, Veľký Šariš), zásoby ktorých umožňujú rozvoj hlavne stavebného priemyslu.

Klimatické pomery

Premenlivosť a rozdielnosť prírodných podmienok v Prešovskom kraji sa výrazne prejavuje aj v klíme i napriek tomu, že celý kraj sa rozkladá v úzkom páse pozdĺž 49. rovnobežky s výraznejšími kontinentálnymi aspektmi ako v ostatných krajoch na Slovensku. Vzhľadom na výrazné ovplyvnenie orografickými pomermi je tu celá škála klimatických charakteristík, od teplej oblasti na juhu centrálnej časti, po chladnú oblasť na západe so všetkými prechodnými typmi.

Západná polovica Prešovského kraja patrí do **chladnej oblasti**, ktorá je charakterizovaná júlovou priemernou teplotou vzduchu menšou ako 16°C, pričom všetky tri okrsky chladnej oblasti sú veľmi vlhké.

Východná časť Prešovského kraja zhruba od čiar Branisko – Čergov je teplejšia, s výnimkou pohoria Čergov, severné okrajové časti pri hranici s Poľskom a klimatický ostrovček s vyššou polohou v Slanských vrchoch (masív Šimonka), patrí do **mierne teplej oblasti**, ktorá sa vyznačuje priemerným počtom letných dní v hodnote menej ako 50 dní za rok s denným maximom teploty vzduchu $\geq 25^{\circ}\text{C}$, s júlovým priemerom teploty vzduchu $\geq 16^{\circ}\text{C}$.

Údolia väčších vodných tokov Torusy, Tople, Ondavy a široký údolný pás od Sabinova cez Prešov, Čaklov, Humenné po Sninu patria do **teplej oblasti**, ktorá sa vyznačuje priemerným počtom letných dní 50 a viac s denným maximom teploty vzduchu $\geq 25^{\circ}\text{C}$.

Pôdne pomery

Celková výmera Prešovského kraja je 897 357 ha, z toho 381 988 ha (42,6 %) tvorí poľnohospodárska pôda. Z celkovej výmery poľnohospodárskej pôdy majú najväčšie zastúpenie trvalé trávne porasty o ploche 220 627 ha (57,8 %). Orná pôda o ploche 148 571 ha tvorí 38,9 % poľnohospodárskej pôdy, čo je len 16,6 % z celkovej výmery kraja. Z pôdno-ekologického členenia územia sa v Prešovskom kraji nachádzajú dve oblasti : oblasť nížin (malá časť územia na juhu okresu Vranov nad Topľou) a horská oblasť. Prevažná časť pôd Prešovského kraja sa viaže na flyšové horniny centrálne-karpatského i vonkajšieho flyšu. Na flyšové horniny sa viaže genéza hnedých pôd (kambizeme); tento pôdny typ prevláda a tvorí 73 % z celkovej plochy poľnohospodárskych pôd. Tento typ je veľmi heterogénny, tvorí viaceré subtypy a fázy (fázy sú tzv. hlavné pôdne jednotky novej bonitácie, kde je zdôraznená hĺbka a svahovitost pôd).

Ochrana prírody a biodiverzity

Na území Prešovského kraja sa nachádza množstvo biotopov, ekotopov, ekosystémov a stanovišť s obrovským množstvom rastlinných i živočíšnych druhov.

Práve rôznorodosť a hodnota z pohľadu záujmov ochrany prírody a krajiny je jedným z potenciálnych limitov využívania prostredia socioekonomickými aktivitami. Na jednej strane vytvára pozitívne aspekty z pohľadu trvalo udržateľného rozvoja, na strane druhej je záujmy ochrany biodiverzity potrebné zladit' s ich hospodárskym a rekreačným využívaním. Strety záujmov sú najmä vo veľkoplošných chránených územiach – národných parkoch (TANAP, PIENAP, NAPANT, NP Slovenský raj, NP Poloniny) a CHKO.

Obraz prirodzenej flóry prezentuje aj prehľad biotopov národného i európskeho významu. Tento prehľad zároveň poukazuje na kvalitatívnu stránku viacerých ekosystémov, nevynímajúc ani lesné ekosystémy. Na území Prešovského kraja sa v závislosti od charakteru krajiny a prírodných daností krajinných segmentov vyskytuje najmenej 26 biotopov národného významu, z toho 4 sú lúčne (Lk) a 10 je lesných (Ls) a najmenej 48 biotopov európskeho významu, z toho zvlášť 3 sú vodné (Vo), 5 je brehových porastov tokov (Br), 4 lúčne (Lk), 12 lesné (Ls). Z celkového počtu biotopov európskeho významu je 11 biotopov prioritných (najvyššieho významu).

Krajinná štruktúra

Na území Prešovského samosprávneho kraja je štruktúra krajiny prirodzene budovaná geologickou stavbou, geomorfológiou a geomorfologickým členením. Charakter vegetácie a fauny je sekundárny, ale tiež určujúci. Štruktúru krajiny diktujú možnosti osídlenia a využívania, najmä v minulosti, v súčasnosti sa štruktúra krajiny mení, hlavne zaniká charakteristická mozaikovitosť podhorských a

horských oblastí. Výsledkom pôsobenia všetkých týchto faktorov je síce mozaikovitité, ale kompaktniešie zoskupenie prvkov – druhov pozemkov, ktoré tvoria súčasnú krajinnú štruktúru.

Tabuľka č. 22: Štruktúra krajiny PSK podľa druhov pozemkov

Druh pozemkov/rozloha a % na celkovej ploche PSK	Plocha	
	ha	%
Orná pôda	148 571	16,56
Chmeľnice	-	-
Vínice	23	0,00
Trvalé trávne porasty	220 627	24,59
Záhrady	10 824	1,21
Ovocné sady	1 943	0,22
Vodné plochy	14 040	1,56
Zastavané plochy	31 715	3,53
Ostatné	27 818	3,10
Celkom	897 357	100,00

Zdroj: VÚPOP Bratislava

Územný systém ekologickej stability

Územný systém ekologickej stability (ÚSES) je zákonom NR SR č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny v znení neskorších predpisov definovaný ako celopriestorová štruktúra navzájom prepojených ekosystémov, ich zložiek a prvkov, ktorá zabezpečuje rozmanitosť podmienok a foriem života v krajine. Základ tohto systému predstavujú biocentrá, biokoridory a interakčné prvky nadregionálneho, regionálneho alebo miestneho významu.

Kostra územného systému ekologickej stability vytvára v krajinnom priestore ekologickú sieť, ktorá : zabezpečuje územnú ochranu všetkým ekologicky hodnotným segmentom v území,

vymedzuje priestory umožňujúce trvalú existenciu, rozmnožovanie, úkryt a výživu rastlinným a živočíšnym spoločenstvám typickým pre daný región – biocentrá (majú charakter jadrových území s prioritným ekostabilizačným účinkom v krajine),

umožňuje migráciu a výmenu genetických informácií živých organizmov – biokoridory,

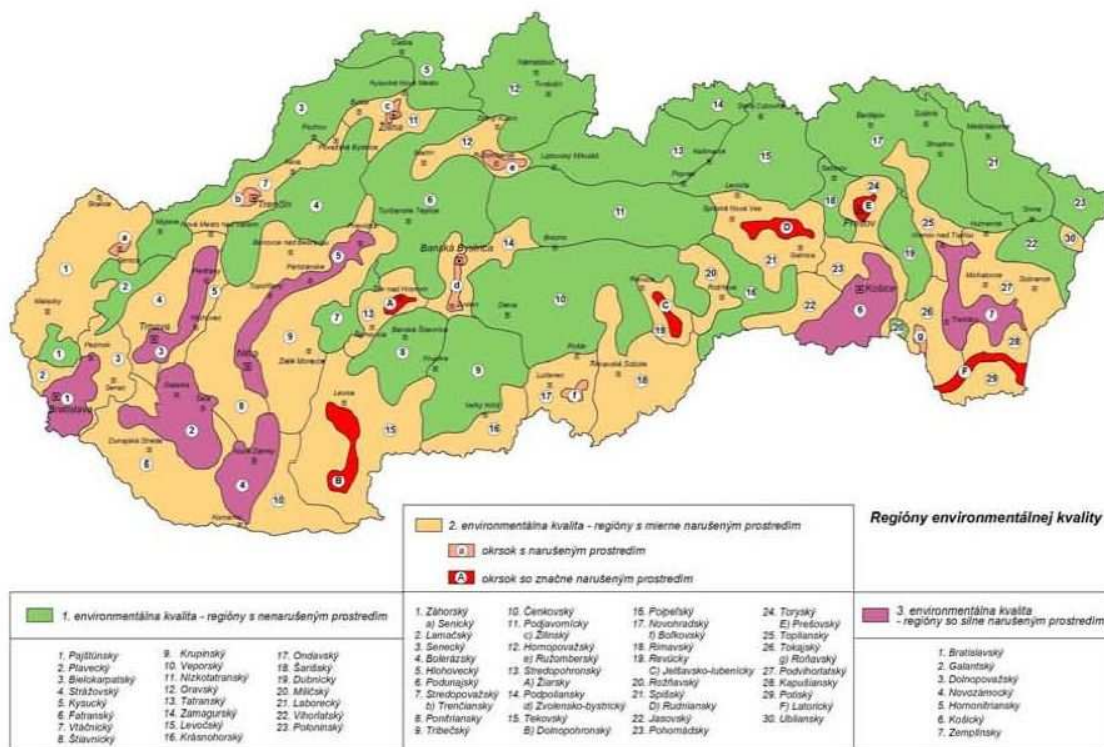
zlepšuje pôdo ochranné, klimatizačné a ekostabilizačné podmienky v území.

Podľa zákona NR SR č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny v znení neskorších predpisov a jeho vykonávacej vyhlášky č. 24/2003 Z. z., sú dokumenty územného systému ekologickej stability súčasťou dokumentácie ochrany prírody a krajiny (§ 54 ods. 2 zákona) a dokumenty regionálneho územného systému ekologickej stability okresov v územnom obvode kraja tvoria dokument regionálneho územného systému ekologickej stability tohto kraja (§ 22 ods. 6 vyhlášky).

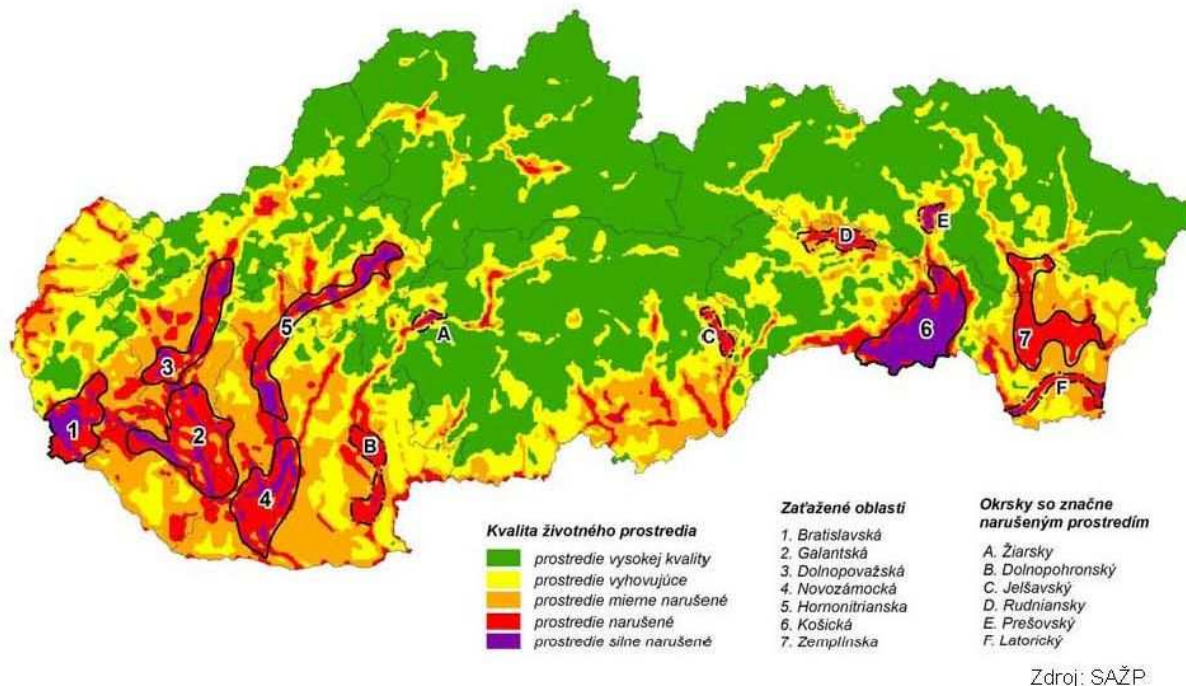
Kvalita životného prostredia

Prešovský kraj leží v prevažnej miere v území s regiónmi 1. environmentálnej kvality, t. z. s nenarušeným prostredím. V území s regiónmi 2. environmentálnej kvality, t. zn. s mierne narušeným prostredím, leží okres Levoča na severnom okraji Spišského regiónu, okolie Prešova v Toryskom regióne, Vranov nad Topľou s výbežkom severne pozdĺž Tople (Topliansky región) a Ubliansky región. Priamo Prešov však vytvára z tohto hľadiska samostatný okrsk so značne narušeným prostredím.

Obrázok č. 11: Mapa SR v členení podľa regiónov environmentálnej kvality

Obrázok č. 12: Kvalita životného prostredia s vymedzením zaťažených oblastí so značne narušeným prostredím v SR

Tabuľka č. 23: Údaje o zaťažených oblastiach na území Prešovského kraja

Zaťažená oblasť	Plocha zaťaženej oblasti celkom v km ²	Plocha zaťaženej oblasti v kraji v km ²	% rozlohy zaťaženej oblasti v kraji	Počet obyvateľov zaťaženej oblasti spolu	Počet obyvateľov zaťaženej oblasti v kraji	% obyvateľov zaťaženej oblasti v kraji
Rudniansko – Gelnická	16,12	357,63	4,51	55 430	1 854	3,34
Košicko -Prešovská	179,95	1044,37	17,23	432 506	121 306	28,05
Zemplínska	182,71	1040,67	17,56	180 466	46 807	25,94

Zdroj: Slovenská agentúra životného prostredia

Na územie Prešovského kraja plošne zasahujú tri zaťažené oblasti: Košicko-Prešovská (17 katastrálnych území miest a obcí), Rudnianska (2 katastrálne územia obcí) a Zemplínska (4 katastrálne územia obcí). Na základe vyššie uvedených skutočností o kvalite životného prostredia môžeme konštatovať, že stav životného prostredia v Prešovskom samosprávnom kraji je dobrý a prevládajú v ňom pozitívne tendencie vývoja.

Ovzdušie

Kvalitu ovzdušia vo všeobecnosti určuje obsah znečisťujúcich látok vo vonkajšom ovzduší. Hodnotenie kvality ovzdušia sa uskutočňuje v zmysle zákona č. 137/2010 Z. z. o ovzduší. Kritériá kvality ovzdušia (limitné a cieľové hodnoty, medze tolerancie, horné a dolné medze na hodnotenie a ďalšie) sú uvedené vo vyhláske MŽP SR č. 360/2010 Z. z. o kvalite ovzdušia. Základným východiskom pre hodnotenie

kvality ovzdušia v SR sú výsledky meraní koncentrácií znečisťujúcich látok v ovzduší, ktoré realizuje Slovenský hydrometeorologický ústav (SHMÚ) na staniciach Národnej monitorovacej siete kvality ovzdušia (NMSKO).

Na území Prešovského kraja sa nachádzajú, resp. do územia kraja plošne zasahujú oblasti vyžadujúce osobitnú ochranu ovzdušia :

- oblasť riadenia kvality ovzdušia – Územie mesta Prešov a obce Ľubotice pre znečisťujúcu látku PM₁₀ a PM_{2,5} na ploche 79 km² s počtom 94.096 obyvateľov a Územie mesta Vranov nad Topľou a obcí Hencovce, Kučín, Majerovce a Nižný Hrabovec pre znečisťujúcu látku PM₁₀ a PM_{2,5} na ploche 65 km² s počtom 27.520 obyvateľov,
- Národné parky – Tatranský národný park, Národný park Nízke Tatry, Pieninský národný park, Národný park Slovenský raj a Národný park Poloniny,
- Chránené krajinné oblasti – CHKO Vihorlat a CHKO Východné Karpaty,
- Kúpeľné miesta – Kúpeľné miesto Vysoké Tatry, Vyšné Ružbachy a Bardejovské kúpele.

Na znečisťovaní ovzdušia v Prešovskom kraji sa významnou mierou podieľajú činitele, ktoré sú situované priamo v jeho území, ale aj činitele pôsobiace v jeho okolí. Hlavné zdroje znečistenia ovzdušia pochádzajú z bodových zdrojov priemyselnej výroby (BUKÓZA ENERGO, a. s. Vranov nad Topľou, BUKOCEL, a. s. Vranov nad Topľou, CHEMES, a. s. Humenné a iné) a z mobilných zdrojov (automobilová doprava).

V Prešovskom kraji je ovzdušie najviac znečisťované na území okresu Vranov nad Topľou. Ovzdušie je najviac zaťažované exhalátmi z energetiky (teplárne, elektrárne), chemického priemyslu a dopravy, predovšetkým individuálnej automobilovej dopravy a cestnej nákladnej dopravy, ktorej negatívne vplyvy úzko súvisia s realizovanými prepravnými výkonmi a z toho vyplývajúcou spotrebou pohonných látok. Na znečisťovaní ovzdušia a tvorbe skleníkových plynov sa podieľajú napr. aj zdroje spaľujúce biomasu, spaľovne nebezpečného odpadu, centrálné zdroje tepla, lokálne vykurovacie systémy na tuhé palivá, vrátane domácich kotolní na tuhé palivá, malé a stredné lokálne priemyselné zdroje bez náležitej odlučovacej techniky, prach zo stavebnej činnosti, z ulíc, nespevnených plôch, poľnohospodárskej pôdy a aj z kameňolomov.

Znečisťujúce látky v ovzduší majú za následok dlhodobé kumulatívne negatívne vplyvy na životné prostredie a zdravie obyvateľov. Z vodohospodárskeho hľadiska sú zdrojom znečistenia povrchových a podzemných vôd. Znečisťujúce látky v ovzduší zároveň poškodzujú vegetáciu a to vo väčšej miere, ako živočíšne organizmy.

Voda

Povrchové vody – vodné toky

Z hydrografického hľadiska leží územie Prešovského kraja na hlavnom európskom rozvodí. Vodné toky v prevažnej miere patria do úmoria Čierneho mora, len rieka Poprad a jej prítoky patria do úmoria Baltského mora. V súvislosti s vyčlenením povodia hlavných tokov v riešenom území najzápadnejšia časť kraja patrí do povodia Váhu, severozápadná časť do povodia Popradu, juhozápadná časť a časť v trojuholníku Levoča – Sabinov – Prešov do povodia Hornádu, východná časť kraja zhruba v priestore

Bardejov – Vranov nad Topľou – Medzilaborce – Humenné – Snina – východná hranica SR do povodia Bodrogu (resp. Uhu). Okrem rieky Poprad územie kraja odvodňuje pomerne hustá riečna sieť, v ktorej dominujú rieky – hlavné toky, tečúce až na výnimky viac-menej generálnym južným smerom.

Povrchové vody - vodné nádrže

Z prirodzených vodných plôch má špecifický význam sústava vysokohorských jazier – plies vo Vysokých Tatrách. Z umelých vodných plôch má špecifický význam vodná nádrž Starina v Bukovských vrchoch na Ciroche (zásobovanie pitnou vodou) a vodná nádrž Domaša (viacúčelové využitie). Účelové vodné nádrže na menších alebo malých výmerách, ktoré sú rozmiestnené na území celého Prešovského kraja, plnia rôzne funkcie. Využívané sú ako rybníky, rekreačné plochy, odkaliská, mnohé sú dôležitým prvkom z hľadiska environmentálneho (biotopy chránených a ohrozených živočíchov, udržiavanie vody v krajine, ovplyvňovanie mikroklimy a pod.). Viaceré vznikli po vyťažení pieskov a štrkov ako rozsiahlejšie, presakujúcou vodou zavodené materiálové jamy. K podstatnejším (rozlohou, účelom, environmentálnym akcentom) patria napr. štrkoviská pri Mengusovciach v okrese Poprad, rybníky pri Vrbove a Huncovciach v okrese Kežmarok, štrkoviská pri Orlove na rieke Poprad v okrese Stará Ľubovňa, Sigordská vodná nádrž a štrkoviská pri Veľkom Šariši v okrese Prešov, Smilnianske rybníky v okrese Bardejov, rybník pri Nižnom Mirošove v okrese Svidník a iné.

Podzemné vody

Významné zdroje podzemných vôd - prirodzené pramene sú v Prešovskom kraji sústredené do oblasti úpätia Vysokých a Belianskych Tatier, juhozápadne od mesta Poprad a na severozápadnom okraji Braniska pri Vyšnom Slavkove. Ako zdroje obyčajných podzemných vôd sú tiež využívané studne s výdatnosťou nad 10 l.s⁻¹. Koncentrovaná skupina studní je vybudovaná v povodí Torysy v úseku Brezovica – Lipany – Sabinov – Veľký Šariš a jednotlivé studne sú využívané na severe východného Slovenska v povodí Popradu pri Starej Ľubovni, v povodí Tople a jej prítokov západne, severne a južne od Bardejova, v povodí Ondavy od Ondavky po Stropkov, tiež nižšie južne pod vodnou nádržou Domaša a solitérne pri Medzilaborciach v povodí Laborca, západne od Spišskej Belej na potoku Biela pri Lendaku a juhozápadne od mesta Poprad v povodí Popradu.

Minerálne a geotermálne vody

Územie Prešovského kraja je mimoriadne bohaté na minerálne pramene. Sústredenejšie (vo väčšej hustote) sa minerálne pramene – **zdroje minerálnych vôd** vyskytujú vo viacerých centrách. Na úpätí Vysokých Tatier severovýchodne od Popradu, v okolí Gánoviec, v pruhu medzi Spišskou Belou a Podolíncom, pri Vyšných Ružbachoch (Ružbašský ostrov), pri Červenom Kláštore, v Ľubovnianskych kúpeľoch, v Levočských vrchoch medzi Starou Ľubovňou a Sabinovom, v okolí Spišského Podhradia (Sivá brada, Baldovce), v širšom okolí Bardejova vrátane Bardejovských kúpeľov, po obvode Braniska v jeho SZ časti a v okolí Lipoviec, juhozápadne od Prešova v Šarišskej vrchovine, pri Hanušovciach nad Topľou a inde. Celkovo sa na území Prešovského kraja vyskytuje viac ako 200 prirodzených zdrojov minerálnych vôd, väčšina týchto zdrojov je roztrúsená po celom území kraja.

„Funkčné“ vrty geotermálnych vôd sú navrtané pri Poprade (vrt PP-1), Starej Lesnej (vrt FOP-1) a pri Vrbove (vrt 1.2). Kolektorom týchto geotermálnych vôd sú triasové karbonáty v podloží paleogénneho flyšu. Vo vzťahu k možným výskytom, resp. eksploatacii geotermálnych vôd sú vytypované perspektívne oblasti alebo štruktúry geotermálnych vôd. V Prešovskom kraji prichádzajú do úvahy bližšie nešpecifikované štruktúry medzi Levočou a Spišským Podhradím a v Levočských vrchoch (obe štruktúry

v tzv. levočskej panve, ktorej kolektorom by mali byť triasové karbonáty uložené v hĺbke pod hrubým vnútrokarpatským paleogénnym flyšom), v Spišsko-šarišskom medzihorí pri Lipanoch.

Vo všeobecnosti zásadný problém z hľadiska vplyvov na kvalitu a kvantitu vôd podzemných a povrchových vôd, resp. ohrozenie ich dobrého stavu, vytvárajú sídelné aglomerácie (odpadové vody z priemyselných zariadení, zariadení na spracovanie a zneškodňovanie odpadu a komunálnymi odpadovými vodami), poľnohospodárstvo (používanie agrochemikálií a ich priame uvoľňovanie pri aplikácii, zavlažovaní, meliorácii a pod.), ťažba nerastných surovín (priesaky z odvalov a odkalísk) a skládky odpadov (hlavne nelegálne skládky odpadov, ktoré sa často nachádzajú na brehoch vodných tokov a odtokových línií, rezných rýh a pod., odkiaľ sú splavované do vodných tokov). K znečisteniu podzemných vôd nemalou mierou prispievajú aj sídla (prevažne vidieckeho charakteru) bez kanalizácie a čistiarní odpadových vôd, aj keď počet takýchto sídiel neustále klesá, ktoré svoje odpadové vody vypúšťajú priamo do recipientu. K zdrojom znečistenia vôd môžeme zaradiť aj cestnú dopravu, vrátane dopravnej infraštruktúry, ktorá dobrý stav vôd negatívne ovplyvňuje aplikáciou chloridov z posypových solí.

Pôda

Pôda je nezastupiteľnou zložkou životného prostredia a nenahraditeľným prírodným zdrojom, ktorá popri produkčnej funkcii plní aj výraznú ekologickú a environmentálnu funkciu. Spôsob využívania pôdy musí byť primeraný prírodným podmienkam, musí zaručovať zachovanie a obnovu prirodzených vlastností, funkčnú spätosť prírodných procesov a nesmie ohrozovať ekologickú stabilitu. Produkčnosť pôd je silne závislá od bonity pôdy a spôsobu obhospodarovania. Pôda svojím obrovským regulačným, detoxikačným a čistiacim účinkom ovplyvňuje ďalšie zložky životného prostredia, ako aj prírodné zdroje.

Poľnohospodárska pôda

Z celkovej výmery poľnohospodárskej pôdy Prešovského kraja je podiel chránenej poľnohospodárskej pôdy veľmi nízky – 0,05 %. Táto pôda sa nachádza len v dvoch z trinástich okresov tohto kraja (Svidník – 0,05 % a Vranov nad Topľou – 0,48 %).

Lesná pôda

Výmera lesnej pôdy v Prešovskom samosprávnom kraji, okrem lesov vojenských obvodov, je 383 100 ha, z toho 37 340 ha sú lesy osobitného určenia (9,75 %) a 18 610 ha sú ochranné lesy (4,86 %). Z hľadiska drevinovej skladby prevláda buk (35 %) a smrek (30 %), za nimi nasleduje jedľa (10 %) a dub (7 %), približne rovnaké zastúpenie má borovica (5 %), smrekovec (5 %) a javor (5 %) a najmenšie zastúpenie majú ostatné dreviny (3 %). Viac ako 50 % výmery lesov Prešovského kraja sa nachádza vo flyšovom pásme.

Medzi hlavné negatívne faktory ovplyvňujúce produkčné a environmentálne funkcie pôdy prírodného charakteru, ktoré vyplývajú z geologických, pôdnych, geomorfologických a klimatických podmienok v území, patrí vodná a veterná erózia (erózia – odnos pôdnych častíc z povrchu pôdy vplyvom účinku vody a vetra). Pri vodnej erózii rozlišujeme štyri hlavné typy vodnej erózie: povrchová (vyvolaná odtokom zrážok na malých plochách), plošná (týka sa väčších pôdnych celkov a výraznejších účinkov), výmoľová (silne poškodzujúca povrch pôdy) a kombinovaná (pozostáva z viacej druhov erózie). Erózia pôd je častou príčinou ohrozenia sídiel bahnotokmi a významným negatívnym faktorom pri záplavách, s čím sú v Prešovskom kraji rozsiahle skúsenosti vzhľadom na pôdotvorný substrát.

Hluk

Nadmerné zaťažovanie obyvateľstva hlukom má výrazný podiel na ovplyvňovaní zdravotného stavu obyvateľov v území. Celkový podiel populácie vystavenej nadmernému účinku hluku na území kraja nie je známy, pretože sledovacia analýza nebola vykonaná plošne, ale vždy iba vo väzbe na bodové lokality v intravilánoch niektorých sídiel.

Vo všeobecnosti však najvýznamnejším mobilným zdrojom hluku v obytných zónach všetkých väčších miest a aglomerácií (Humenné, Prešov, Svidník a podobne) aj naďalej zostáva cestná automobilová doprava. Hluk v okolí mnohých frekventovaných cestných ťahov často prekračuje stanovené prípustné hodnoty zväčša o 5 – 10 dB. Najviac problémové sú úseky ciest obostavané obytnou zástavbou. Nakoľko riešenie komplexnej protihlukovej ochrany je v takomto území finančne aj technologicky pomerne náročné, pretrváva v dôsledku rastúcej intenzity automobilovej dopravy v takomto území hluková záťaž nielen v denných, ale aj v nočných hodinách. Vyhovujúce sú najmä uzavreté obytné štvrte a ulice s menšou frekvenciou dopravy.

Významným zdrojom hluku je aj železničná doprava, ktorej trasy prechádzajú zastavanými územiami miest a obcí. Špecifickým zdrojom nadmerného hluku je letecká doprava, ktorej negatívny vplyv sa prejavuje na území mesta Poprad a v jej blízkom okolí. Okrem hluku z dopravy sa na území kraja nachádzajú aj stacionárne zdroje hluku, ktorými sú predovšetkým areály a prevádzky priemyselnej a poľnohospodárskej výroby.

Žiarenie a radónové riziko

Najzávažnejším prírodným zdrojom žiarenia je radón ^{222}Rn a jeho dcérske produkty rozpadu. Radón, ako prírodný rádioaktívny plyn, vzniká následkom rádioaktívnej premeny ^{226}Ra , ktorý vzniká postupnou premenou ^{238}U . Pod pojmom radónové riziko rozumieme pravdepodobnosť výskytu zvýšenej, alebo vysokej úrovne objemovej aktivity radónu. Miera radónového rizika v jednotlivých oblastiach Slovenska je determinovaná ich geologickou a štruktúrno-tektonickou stavbou, ako aj prítomnosťou ložísk uránových rúd na ich územiach.

Odpady

Produkcia odpadov v jednotlivých okresoch Prešovského samosprávneho kraja je rozdielna, čo je ovplyvnené miestnou charakteristikou územia, zloženia a počtu obyvateľov a množstvom výrobných podnikov v území. Najväčšími producentmi odpadu sú veľké sídla v okrese Prešov (25 % z celkového množstva odpadu v kraji), Poprad (14 % z celkového množstva odpadu v kraji) a Vranov nad Topľou (13 % z celkového množstva odpadu v kraji), ktoré majú podstatný podiel aj na vzniku nebezpečného odpadu, z dôvodu väčšieho počtu priemyselných podnikov na ich území.

Najmenší podiel na produkcii odpadu, vrátane nebezpečného odpadu majú sídla s menším počtom obyvateľov a s menším zastúpením priemyselnej výroby v okrese Stropkov (1 % z celkového množstva odpadu v kraji), Svidník (2 % z celkového množstva odpadu v kraji), Stará Ľubovňa (3 % z celkového množstva odpadu v kraji) a Levoča (3 % z celkového množstva odpadu v kraji).

Komunálny odpad je odpad z domácností vznikajúci na území obce pri činnosti fyzických osôb a odpad podobných vlastností a zloženia, ktorých pôvodcom je právnická osoba alebo fyzická osoba podnikateľ. Nepatria sem odpady vznikajúce pri výkone podnikateľskej činnosti. Ďalej sú to odpady vznikajúce v

obci pri čistení verejných komunikácií a priestranstiev patriacich obci, pri údržbe verejnej zelene, parkov a cintorínov.

Tabuľka č. 24: Nakladanie s komunálnymi odpadmi v Prešovskom kraji

	Rok 2011	Rok 2012	Rok 2013	Rok 2014
Komunálny odpad spolu (v tonách)	200 950,5	199 337,6	198 122,7	199 548,5
v tom: zhodnocovaný materiálovo	10 699,4	10 021,1	8 508,2	3 633,8
zhodnocovaný energeticky	3,4	-	61,8	16,4
zhodnocovaný kompostovaním	12 431,6	13 583,5	11 987,2	13 931,3
zhodnocovaný iným spôsobom	1 574,0	114,4	7 059,6	12 570,9
skládokovaný	175 714,0	175 333,4	158 258,7	152 638,6
spaľovaný bez energetického využitia	-	8,2	-	0,3
zneškodňovaný iným spôsobom	18,1	0,0	11 482,1	14 050,5
zhromažďovaný	510,1	277,0	765,2	2 706,7

Zdroj: Štatistický úrad SR

Podľa spôsobu využitia vlastností odpadu sa zhodnocovanie delí na materiálové a energetické, pričom sa uprednostňuje materiálové zhodnocovanie pred energetickým. Materiálové zhodnocovanie je použitie odpadu na výrobu nového produktu.

Základnou podmienkou pre **zhodnocovanie odpadov** je ich separovaný zber v požadovanom kvalitatívnom a kvantitatívnom rozsahu. Na komunálnej úrovni sú zavádzané systémy separovaného zberu tak, aby sa dosiahol cieľ zapojenia 65 % obyvateľov a množstvo vyseparovaného odpadu cca 35 kg/obyvateľa za rok. Systém separovaného zberu si volí každá obec podľa svojich špecifických potrieb a podmienok územia. Maximálne zintenzívnenie separovaného zberu je vo všetkých obciach Prešovského kraja.

Priemyselný odpad je pestrá zmes najrôznejších látok, od neškodných až po toxické. Je závislý od výrobného procesu, od jeho technológie a od druhu surovín, ktoré doň vstupujú. K priemyselnému odpadu patria odpady, ktoré sa produkujú pri ťažbe surovín, pri spracovaní surovín a pri priemyselnej výrobe. Na území Prešovského kraja priemyselný odpad predstavuje cca 21,5 % z celkového množstva vyprodukovaného dopadu.

V roku 2013 bolo na území Slovenskej republiky v prevádzke 124 **skládok odpadov**, z toho na území Prešovského kraja 17 skládok odpadu. Najviac skládok odpadov sa nachádza v triede pre skládky odpadov na odpad, ktorý nie je nebezpečný, ktorá v sebe zahŕňa aj skládky odpadov určené na komunálne odpady. V roku 2013 bolo v tejto triede prevádzkovaných celkovo 95 skládok odpadov v rámci celej SR, z toho v Prešovskom kraji 15 skládok odpadov.

V roku 2013 bolo na Slovensku prevádzkovaných celkovo 13 **spaľovní odpadov**. Nízky počet prevádzkovaných spaľovacích zariadení je ovplyvnený predovšetkým plnením prísnych podmienok pre ochranu ovzdušia, ktoré určuje zákon NR SR č. 137/2010 Z. z. o ovzduší v znení neskorších predpisov. Na území Prešovského kraja sa nachádza 1 spaľovňa. Jedná sa o spaľovňu priemyselných odpadov v okrese Prešov, ktorej prevádzkovateľom je FECUPRAL s. r. o. Prešov. Celková kapacita spaľovne je 950 t. V roku 2013 množstvo spálených odpadov predstavoval 388 t.

1.7. SWOT ANALÝZA PRE HOSPODÁRSKU OBLASŤ

SWOT Analýza pre hospodársku oblasť zahŕňa hlavne oblasti priemyslu, poľnohospodárstva, cestovného ruchu a technickej infraštruktúry PSK.

SILNÉ STRÁNKY

- geografická poloha vhodná pre rozvoj cezhraničnej a medzinárodnej spolupráce
- rozvoj perspektívnych odvetví vytvárajúcich vyššiu pridanú hodnotu
- prítomnosť podnikateľských subjektov so zahraničným kapitálom
- výrazný podiel vrstvy malých a stredných podnikateľských subjektov
- rozvinutý sektor trhových a logistických služieb
- tradícia spracovateľského priemyslu
- rozširujúce sa kapacity infraštruktúry pre výskum, vývoj a inovácie
- zapojenie podnikateľských subjektov do klastrových iniciatív
- existencia rozvojových plôch – priemyselné zóny, greenfields, brownfields
- nadpriemerný podiel lesnej pôdy v porovnaní s inými krajinami
- vysoký podiel trvalých trávnych porastov vhodných k chovu hovädzieho dobytku, kôz a oviec
- rozvíjajúci sa sektor služieb
- rozvoj sociálneho podnikania
- výhodná poloha pre rozvoj cezhraničného cestovného ruchu
- priaznivé prírodné a kultúrno-historické podmienky pre rozvoj cestovného ruchu
- veľký potenciál ubytovacích kapacít v atraktívnych turistických strediskách
- rastúca sieť informačných centier a informačných systémov pre turistov, hustá sieť značených turistických trás, cyklotrás a bežeckých tratí (zimná turistika)
- relatívne vysoká hustota ciest
- dobré cestné spojenie so slovenskými krajinami
- dobrá priechodnosť hraníc s Poľskou republikou
- existencia medzinárodného letiska v najvýznamnejšom turistickom regióne (Tatranský región)
- vhodné prírodné podmienky pre rozvoj cykloturistiky
- vysoký podiel pokrytia územia kraja elektrickou sieťou
- dostatočné zásobovanie teplom
- kapacitné rezervy zemného plynu pre dodávky tepla
- sebestačnosť kraja z hľadiska zdrojov kvalitnej pitnej vody

SLABÉ STRÁNKY

- malé využitie brownfields v urbanizovaných územiach
- nižšia úroveň HDP v porovnaní s priemerom SR
- rezervy v rozvoji nástrojov podpory inovačných procesov
- rezervy v spolupráci medzi malými a strednými podnikateľmi a vysokými školami, či inštitúciami výskumu a vývoja
- silná koncentrácia ekonomickej činnosti a pracovných príležitostí do niekoľkých málo centier kraja
- existencia regionálnych rozdielov v oblasti hospodárskeho rozvoja

- nízky počet podnikov v sofistikovaných odboroch
- nízky objem priamych zahraničných investícií
- nízky počet inovujúcich podnikov
- veľký rozsah a počet nefunkčných a nevyužívaných plôch a objektov (brownfields) postihnutých starými ekologickými záťažami a ich nedostatočná revitalizácia
- nízka kvalita základných a nedostatok doplnkových služieb v cestovnom ruchu, absencia ucelených produktov cestovného ruchu
- chýbajúce územné štúdie základnej a doplňujúcej infraštruktúry cestovného ruchu v Prešovskom kraji
- absencia rozdelenia kompetencií a financovania destinačného manažmentu pre rozvoj cestovného ruchu
- nízka kvalita služieb cestovného ruchu
- nedostatočná koordinácia a spolupráca medzi subjektmi komerčnej a verejnej sféry v cestovnom ruchu
- absencia moderných marketingových foriem predaja
- absencia primeraného počtu cestných komunikácií vyššej kategórie
- nedostatočné napojenie na medzinárodné dopravné koridory (cestné i železničné)
- preťaženosť úsekov hlavnej cestnej siete, zlá prístupnosť k hraniciam štátu
- zhoršená dopravná dostupnosť Prešova z okrajových častí kraja
- zlý stav miestnych komunikácií a komunikácií II. a III. triedy
- veľké dopravné zaťaženie miest a obcí, nedostatok obchvatov
- nedostatočná dopravná obslužnosť časti územia verejnou hromadnou dopravou
- nedostatočné riešenie statickej dopravy
- neexistencia integrovaných dopravných systémov
- nevyhovujúci technický stav železničných tratí
- absencia priameho železničného napojenia na medzinárodné vysokorýchlostné siete
- vysoký podiel súbehu cyklistickej a cestnej automobilovej dopravy obmedzujúci využitie cyklodopravy pre cestu za prácou
- zastaranosť vodovodných sietí, straty pri distribúcii vody
- nízky podiel obyvateľov bývajúcich v domoch napojených na verejnú kanalizáciu, veľké množstvo objektov s nevyhovujúcim spôsobom čistenia odpadových vôd
- pomalý proces zavádzania nových informačných a komunikačných technológií
- obmedzená výroba elektrickej energie na území kraja, závislosť na dovoze
- nízke využívanie obnoviteľných zdrojov
- nedostatočná podpora miestnych zdrojov pre energetickú sebestačnosť
- nedostatočná podpora energetických úspor a využívania obnoviteľných zdrojov energie

PRÍLEŽITOSTI

- existencia programov na podporu malého a stredného podnikania
- zameranie politík na úrovni SR i EÚ na rozvoj nástrojov posilňovania konkurencieschopnosti i regiónov
- podpora energetických a materiálovo šetrných technológií a postupov, zvyšovanie energetickej účinnosti, znižovanie environmentálnych záťaží

- nové využitie brownfields
- podpora nástrojov pre inovačné podnikanie, rozvoj výskumu a vývoja, transfer vedomostí medzi podnikateľským a akademickým sektorom
- rozvoj informačných a komunikačných technológií
- využitie potenciálu menej zaťažených, turisticky zaujímavých území pre rozvoj cestovného ruchu
- zvýšenie kvality služieb v cestovnom ruchu
- potenciál pre rozvoj alternatívnych foriem turistiky
- využitie mimosezónnych období pre rozvoj ďalších foriem cestovného ruchu
- využitie rozvojového potenciálu mimo produkčnej funkcie poľnohospodárstva
- využitie potenciálu pre rozvoj ekologického poľnohospodárstva
- certifikácia z hľadiska kvality poskytovaných služieb v cestovnom ruchu
- dobudovanie, celková modernizácia a optimalizácia železničnej siete a železničných dopravných prostriedkov
- dobudovanie, modernizácia hlavných cestných ťahov, napojenie kraja na diaľničný systém EÚ
- možnosť čerpania finančných prostriedkov z fondov EÚ na rozvoj dopravnej a technickej infraštruktúry
- podpora alternatívnych typov dopravy, typov šetrných k životnému prostrediu a verejnému zdraviu
- podpora rozvoja kombinovanej dopravy a presunu nákladnej dopravy na železniciu
- dôsledné zavádzanie ekoeфекtivity vedúcej k energetickým úsporám
- využitie potenciálu obnoviteľných zdrojov
- zvyšovanie podielu čistenia odpadových vôd budovaním kanalizačných systémov a ČOV v obciach
- rýchlejšia a plynulá aplikácia nových informačných a komunikačných technológií medzi všetky vrstvy obyvateľov a do všetkých častí kraja
- využitie a rozvoj informačných a komunikačných technológií vo verejnej správe

OHROZENIA

- hospodárska kríza
- štrukturálne problémy v kľúčových priemyselných odvetviach
- nízka úspešnosť subjektov z Prešovského kraja pri čerpaní republikových a európskych dotačných programov
- preferencia investičných zámerov „na zelenej lúke“
- odliv zahraničného kapitálu
- ďalšie nekoordinované stavebné činnosti na úkor poľnohospodárskej pôdy, úbytok voľnej krajiny na úkor zástavby
- pomalá alebo neefektívna revitalizácia nevyužívaných a chátrajúcich plôch a objektov vrátane sanácie starých ekologických záťaží
- útlm malého a stredného podnikania v súvislosti s hospodárskou politikou štátu
- zhoršená dopravná dostupnosť a obslužnosť môže prehĺbiť marginalizáciu okrajových území kraja, najmä v prihraničných oblastiach
- zvyšovanie prepravy v individuálnej automobilovej doprave, jej koncentrácia najmä vo väčších mestách

- útlm rozvoja regiónu odkladaním dostavby nosných trás kraja a jeho napojenie na medzinárodnú dopravnú sieť
- vysoká intenzita individuálnej automobilovej dopravy vedúcej k zhoršovaniu dopravnej obslužnosti a poklesu významu verejnej hromadnej dopravy
- dlhodobo zotrúvajúci nevyhovujúci technický stav cestnej a cykloturistickej infraštruktúry
- nedostatok finančných zdrojov na reprodukciu a rozvoj dopravnej infraštruktúry
- zhoršenie kvality povrchových a podzemných vôd vplyvom znečistenia odpadovými vodami
- umiestňovanie fotovoltických elektrární v území s negatívnym vplyvom na krajinný ráz

1.8. SWOT ANALÝZA PRE SOCIÁLNU OBLASŤ

SWOT analýza pre sociálnu oblasť zahŕňa hlavne oblasti obyvateľstvo, systém vzdelávania, sociálne a zdravotnícke služby, kvalitu bývania, občianskej organizovanosti a ekonomickej aktivity.

SILNÉ STRÁNKY

- vysoká pôrodnosť v porovnaní so SR
- priaznivá veková štruktúra obyvateľstva v porovnaní so SR
- poskytovatelia zdravotnej starostlivosti s nadregionálnym významom
- špecializovaná zdravotná starostlivosť sústredená do vybraných centier
- dobrá úroveň poskytovania zdravotníckych služieb (využívanie novej prístrojovej techniky, liekov a kvalifikácia personálu)
- dobrá dostupnosť zdravotnej starostlivosti a dostatočná kapacita zdravotníckych zariadení
- veľmi vhodné prírodné podmienky pre rozvoj športových aktivít
- dopravná dostupnosť škôl a školských zariadení
- dobré zastúpenie rôznych typov stredných škôl
- existencia vysokej školy univerzitného typu
- uskutočňovanie sa kultúrnych a športových akcií nadregionálneho významu
- aktívna činnosť spolkov a občianskych združení v oblasti kultúry, športu, požiarnej ochrany a bezpečnosti a ďalších voľnočasových aktivít
- koncepčné riadenie rozvoja informačného systému krízového riadenia a integrovaného záchranného systému Prešovského kraja
- spolupráca zriaďovateľov, poskytovateľov a užívateľov sociálnych služieb s cieľom zabezpečenia dostupnosti a efektivity sociálnych služieb formou komunitného plánovania
- koncepčný prístup Prešovského samosprávneho kraja v oblasti sociálnych služieb,
- rast dopytu po bývaní predovšetkým v zázemí väčších miest
- rastúci počet rozostavaných a dokončených bytov

SLABÉ STRÁNKY

- nevyvážený systém financovania zdravotnej starostlivosti prejavujúci sa okrem iného pod financovaním investičných potrieb
- zlá koordinácia systémov zdravotníctva a sociálnej starostlivosti

- pokračujúci úbytok pracovných miest na vidieku
- vyššia miera nezamestnanosti v porovnaní s úrovňou v celej SR a existencia oblastí s nepriaznivými ukazovateľmi zamestnanosti
- znižovanie počtu voľných pracovných miest súčasne s rastúcim počtom nezamestnaných
- nižšia úroveň vzdelanosti oproti priemeru SR
- neexistencia silných vzdelávacích centier zameraných na viacodborové vzdelávanie
- sieť škôl nie je prispôsobená demografickému vývoju
- nesúlad ponuky študijných odborov a požiadaviek trhu práce
- nedostatočne rozvinutý systém ďalšieho vzdelávania a celoživotného vzdelávania (rekvalifikácie, kurzy a pod.)
- nedostatočné materiálne zabezpečenie chodu škôl a školských zariadení
- zlý technický stav mnohých kultúrnych a športových zariadení
- nedostatočné personálne zabezpečenie riešenia prevencie kriminality na obciach
- nedostatočná pozornosť obcí venovaná príprave na mimoriadne udalosti a krízové situácie
- nedostatočná kapacita zdravotne sociálnych lôžok
- nevhodné rozmiestnenie poskytovateľov domácej zdravotnej starostlivosti na území Prešovského kraja
- chýbajúce analýzy potrieb a dostupnosti služieb pre vybrané cieľové skupiny či druhy sociálnych služieb
- rozdielna miera požadovaných úhrad za sociálne služby od ich užívateľov
- nedostatočné povedomie užívateľov o informačných zdrojoch a sociálnych službách
- nevhodné využívanie niektorých pamiatok
- slabo rozvinutý systém vzdelávania malých a stredných podnikateľských subjektov (školenia a kurzy pre manažment firiem, poradenstvo začínajúcim podnikateľom a pod.)
- rezervy v tvorbe a využívaní nástrojov na začleňovanie špecifických skupín na trh práce
- nerovnomerná veková štruktúra obyvateľstva na území Prešovského kraja
- vysoká koncentrácia rómskych komunít
- nežiadúci rozvoj suburbanizácie
- nekoncepčný rozvoj bývania
- úbytok obyvateľov v severovýchodnej časti kraja

PRÍLEŽITOSTI

- podpora neformálneho a informálneho vzdelávania a osvetu zo štátnej úrovne
- spolupráca inštitúcií na trhu práce s ohľadom na potrebu efektívnej realizácie aktívnej politiky zamestnanosti
- podpora štátu pri zvyšovaní počítačovej, finančnej, jazykovej a ďalšej gramotnosti obyvateľov a rozvoji kľúčových kompetencií
- realizácia programov prevencie pred dlhodobou nezamestnanosťou
- rozvoj miestnych špecifických výrob vo väzbe na príslušné odbory vzdelávania
- rozvoj inovačných foriem systému celoživotného vzdelávania (so zapojením stredných i vysokých škôl a zamestnávateľov) za účelom zvýšenia vzdelanosti a uplatniteľnosti obyvateľov
- efektívne využívanie prírodného a kultúrneho dedičstva kraja

- rastúci vonkajší tlak na efektivitu vzdelávacej sústavy s ohľadom na vynakladané verejné prostriedky
- využitie potenciálu Prešovskej univerzity
- využitie prostriedkov z projektov EÚ na vzdelávanie, zvyšovanie kvality a pod.
- podpora procesu transformácie a deinštitucionalizácie niektorých rezidenčných sociálnych služieb z úrovne štátu a EÚ
- prehlbujúca sa liberalizácia trhu práce, odstraňovanie bariér cezhraničnej a medzinárodnej mobility pracovných síl
- zapojenie do projektov cezhraničnej spolupráce v rámci krízového a havarijného plánovania
- výchova občanov v oblasti starostlivosti o vlastné zdravie
- zefektívnenie celého systému zdravotníckej starostlivosti
- rozširovanie systému certifikácie a riadenia kvality v zariadeniach zdravotnej starostlivosti

OHROZENIA

- zložitá a neprehľadná zdravotnícka legislatíva
- pokles počtu všeobecných praktických lekárov a praktických lekárov pre deti a dorast v dôsledku ich starnutia
- zvyšovanie nákladov na poskytovanie zdravotníckych a sociálnych služieb
- nedostatok finančných prostriedkov v zdravotníctve, najmä vo vzťahu k investíciám do nevyhnutných rekonštrukcií a nákupu nákladnej prístrojovej techniky (vrátane stredísk záchrannej a horskej služby)
- zvyšovanie disproporcie v rozmiestnení odborných ambulantných lekárov v okresoch Prešovského kraja, znižujúca sa dostupnosť lekárskeho služieb
- podcenenie profesionálnej prípravy a všetkých stupňov vzdelávania obyvateľstva
- negatívne zmeny životného štýlu, najmä u mládeže
- rast nezamestnanosti, predovšetkým dlhodobej
- nedostatočná podpora adaptability a mobility pracovnej sily zo strany štátu i občanov
- zvyšovanie nedostatku zručných remeselníkov a kvalifikovaných technických odborníkov
- trvalá existencia kriminálnych a patologických javov
- znižujúce sa objemy finančných prostriedkov na podporu programov prevencie kriminality zo štátnej úrovne
- klesajúci záujem občanov o dobrovoľnú činnosť v záchranných zložkách (jednotky dobrovoľných hasičov, Slovenský červený kríž a pod.)
- nízka miera čerpania prostriedkov z fondov EÚ zo strany obcí (samospráv) na sociálne služby
- nečakané dopady zmeny legislatívy a sociálne reformy
- rastúci počet sociálne vylúčených osôb a lokalít (rast chudoby a nezamestnanosti)
- zneužívanie sociálnych služieb neoprávnenými užívateľmi
- nestabilita kvalifikovaného personálu v sociálnych službách
- nestabilný systém financovania sociálnych služieb
- pokračujúce starnutie obyvateľov
- živelná výstavba najmä v blízkosti veľkých miest
- ďalšie zastarávanie a zhoršovanie stavu bytového fondu
- zánik miestnych tradícií, devastácia kultúrnych hodnôt

- zhoršovanie stavebno-technického stavu pamiatok

1.9. SWOT ANALÝZA PRE ENVIRONMENTÁLNU OBLASŤ

SILNÉ STRÁNKY

- bohaté prírodné zdroje (voda, pôda, biomasa)
- značná časť územia PSK leží v území s vysokým zrážkovým úhrnom, hustá sieť vodných tokov
- spracované dokumenty v oblasti vodného hospodárstva (.....)
- hodnotné krajinné a prírodné prostredie, relatívne zachovalý krajinný ráz
- pestrosť zastúpených krajinných typov – roviny, hory, vodné plochy, skalné miesta, jaskyne, krasové tvary a iné
- koncepčné riadenie a stanovenie cieľov v oblasti životného prostredia z úrovne kraja
- priaznivý stav ovzdušia, výrazné zníženie emisií od polovice 90-tych rokov
- malá miera znečistenia povrchových vôd v súčasnej dobe
- rastúci podiel triedeného odpadu, zriaďovanie zberných dvorov
- značná rozloha chránených území (vysoká koncentrácia a plošný rozsah území v záujmoch tuzemskej i medzinárodnej všeobecnej i zvláštnej ochrany prírody a krajiny)
- vysoká biodiverzita na veľkej časti kraja
- vysoká lesnatosť
- pestré klimatické, pôdne a produkčné podmienky umožňujúce rôznorodosť poľnohospodárskeho hospodárenia
- rozvinutý systém environmentálnej výchovy, vzdelávania a osvetly
- významné zastúpenie neštátnych neziskových organizácií pôsobiacich v oblasti životného prostredia
- veľký rozsah chránených oblastí prirodzenej akumulácie vôd

SLABÉ STRÁNKY

- rastúce zaťaženie hlukom, predovšetkým v obciach ležiacich na významných dopravných ťahoch
- veľký rozsah a počet nevyužitých, zdevastovaných plôch a objektov brownfieldov
- nedostatočná úroveň investícií do úspor tepla a elektrickej energie
- nedostatočný rozsah živočíšnej výroby majúci vplyv na zanedbanosť trávnatých porastov a zatravnenej ornej pôdy
- obmedzujúce podmienky poľnohospodárskeho hospodárenia vo veľkoplošne zvlášť chránených územiach
- pomerne vysoký podiel nevyužitej poľnohospodárskej pôdy
- pokračujúci trend výstavby na poľnohospodárskej pôde pred preferenciou plôch brownfields
- stále nedostatočná prevencia vzniku odpadov
- slabé využitie triedených odpadov, prevažujúce skládkovanie
- klesajúci trend v miere separovania a zhodnocovania odpadov
- prítomnosť ekologických záťaží

- narušená biodiverzita a ekologická stabilita v niektorých oblastiach kraja, značné rozšírenie invazívnych druhov rastlín, najmä pozdĺž vodných tokov
- miestne narušené či nedostatočné zabezpečenie hydrologickej väzby v krajine a znížená ekologicko-stabilizačná funkcia veľkej časti vodných tokov
- nízka podpora úspor energií a využívania obnoviteľných zdrojov
- nízka úroveň vybavenia územia vodovodnou a kanalizačnou sieťou

PRÍLEŽITOSTI

- rozvoj technológií šetrných k životnému prostrediu a verejnému zdraviu
- existencia systému priorít v nakladaní s odpadmi na úrovni EÚ i SR
- zvýšenie finančných prostriedkov na zlepšenie a zvýšenie podielu čistených odpadových vôd
- dlhodobé znižovanie znečistenia povrchových i podzemných vôd
- legislatívna veľkoplošná ochrana najvýznamnejších vodných zdrojov (chránené oblasti prirodzenej akumulácie vôd) a území v oblasti ochrany prírody
- posilňovanie mimo produkčných funkcií poľnohospodárstva
- zachovalé množstvo chránených území prírodného bohatstva a krajiny

OHROZENIA

- fragmentácia krajiny líniovými stavbami, likvidácia väzieb a možností migrácie v krajine
- ďalší rozvoj stavebnej činnosti na úkor poľnohospodárskej pôdy
- šírenie geograficky nepôvodných invazívnych druhov rastlín a živočíchov
- nedostatočné pochopenie dôvodov ochrany prírody a krajiny zo strany obyvateľov kraja
- zvýšený výskyt extrémnych klimatických javov
- nedostatočná ochrana absorbujúcich území zdrojov pitnej vody
- narušenie krajinného rázu antropogénnou činnosťou
- nevenovanie pozornosti krajnotvornej funkcii poľnohospodárstva
- zhoršenie životného prostredia v kraji v dôsledku chýbajúcej technickej infraštruktúry
- nedoriešenie protipovodňových opatrení najmä na Toryse a ďalších väčších tokoch kraja – nárast lokálnych záplav
- negatívny vplyv neobhospodarovanej poľnohospodárskej pôdy na krajinný ráz, ďalší pokles poľnohospodárskej pôdy vedúci k devastácii krajinného rázu

1.10. EX-POST ZHODNOTENIE PLNENIA CIEĽOV A OPATRENÍ PHSR PSK 2008 - 2015

Jedným z kľúčových nástrojov strategického manažmentu v Prešovskom kraji v uplynulom období bol **Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja Prešovského samosprávneho kraja na obdobie 2008 – 2015**. Tento dokument bol schválený uznesením Zastupiteľstva PSK č. 378/2008 dňa 1. 7. 2008. Jeho aktualizácia bola schválená uznesením Zastupiteľstva PSK č. 230/2011 dňa 25. 10. 2011. V uvedenom dokumente bolo na obdobie 2008 – 2015, na základe analýzy sociálno-ekonomickej situácie a potenciálu Prešovského kraja, existujúcich rozvojových trendov, ako aj kvalifikovaných názorov expertov, formulované hlavné smerovanie Prešovského kraja.

V oblasti rozvoja podnikania sa realizované aktivity sústredili na **zvýšenie konkurencieschopnosti podnikateľskej základne** v Prešovskom kraji a to predovšetkým u malých a stredných podnikateľov. Súčasne sa mala skvalitniť a lepšie využívať podnikateľská infraštruktúra a v neposlednej rade sa malo **zvýšiť využívanie inovácií** a výsledkov vedy a výskumu. Prešovský kraj, vďaka svojej polohe, chcel v týchto smeroch budovať aj na ekonomickej zahraničnej spolupráci.

Prešovský kraj má obrovský potenciál na rozvoj **cestovného ruchu** a jeho ambíciou v uplynulom období bolo vytvoriť z Prešovského kraja vyhľadávanú destináciu cestovného ruchu v Slovenskej republike a to nielen v počte turistov, ale aj v počte prenocovaní a využívaní existujúcich či novovznikajúcich ubytovacích kapacít.

Kvalitné životné prostredie je predpokladom pre rozvoj regiónu. Prešovský kraj, vzhľadom k svojim špecifikám, sa mal koncentrovať na **tvorbu krajiny a protipovodňovú ochranu** a to najmä v oblasti zvýšenia ekologickej stability krajiny a zlepšenia ochrany obyvateľstva a územia pred povodňami. Vzhľadom k očakávanému deficitu pitnej vody sa Prešovský kraj mal tiež sústrediť na **ochranu a racionálne využívanie vôd**. Súčasne jednou zo stanovených priorít bola **príprava na postupný prechod od klasických zdrojov na obnoviteľné zdroje energie**. Vo sfére manažmentu odpadového hospodárstva sa pozornosť mala venovať hlavným identifikovaným rizikám regionálneho charakteru, a to zhodnocovaniu viacvrstvových obalov, zníženiu množstva biologicky rozložiteľných komunálnych odpadov zneškodňovaných na skládkach, eliminácii ohrozenia životného prostredia pri zneškodňovaní auto vrakov ako aj uzatváraní a rekultivácii skládok komunálneho odpadu.

V rámci zvýšenia efektívnosti a účinnosti rozvoja dopravy v Prešovskom kraji, ako životodarnej tepny rozvoja kraja, sa dôraz kládol na **zníženie podielu havarijného a nevyhovujúceho stavu ciest v Prešovskom kraji, zlepšenie prepravnej prepojenosti a zvýšenie priepustnosti hlavných dopravných trás v kraji**. Navyše sa v uplynulom období začalo so zavádzaním mechanizmu koordinácie dopravy v kraji a súčasne so **zvyšovaním úrovne využitia prepravnej kapacity letiska Poprad**.

V oblasti využívania informatizácie sa jej prostredníctvom zvýšila **kvalita a efektivita procesov spravovania na úrovni regionálnej samosprávy** – Prešovského samosprávneho kraja, a to hlavne v oblasti plánovania a rozhodovania, využívania a vzájomnej komunikácii a zdieľaní informácií potrebných pre rozvoj regiónu, ako aj v oblasti využívania elektronických služieb PSK.

Prioritou formálneho školstva v Prešovskom kraji bolo **zvýšenie efektívnosti stredného odborného vzdelávania** a to prostredníctvom zvýšenia uplatniteľnosti absolventov vo svojom odbore, ako aj skvalitnením výchovno-vzdelávacieho procesu cez využívanie mimorozpočtových zdrojov.

Znížením dlhodobej nezamestnanosti, ktorá je v Prešovskom kraji jedna z najväčších na Slovensku, sa malo riešiť hlavne predchádzanie sociálnej vylúčenosti osôb ohrozených dlhodobou nezamestnanosťou a to najmä cez zvyšovanie miery zamestnanosti.

Špeciálna pozornosť bola venovaná **redukcii sociálnej exklúzie marginalizovaných rómskych komunití** ako jednej z bariér rozvoja kraja, a to tak opatreniami vo vzdelávaní, bývaní, zdravotnej prevencii a starostlivosti, ako aj sociálnymi službami pre túto cieľovú skupinu. **Zlepšenie ponuky sociálnych služieb a sociálno-právnej ochrany a kurately** v Prešovskom kraji sa zameralo na ich lepšie plánovanie a koordináciu, ako aj na komplexné napĺňanie kvalitatívnych štandardov.

Prioritou pre **zvýšenie úrovne poskytovania zdravotnej starostlivosti v Prešovskom kraji** bola **špecializácia a modernizácia nemocníc**.

V oblasti regionálnej kultúry bol manažovaný **proces rozvoja kultúry a podpory kultúrnych aktivít regionálneho významu**, aby sa rozvoj kultúry stal neoddeliteľným faktorom regionálneho rozvoja.

Prioritou v oblasti športu, hlavne tzv. šport pre všetkých, bolo dosiahnuť **zvýšenie záujmu verejnosti o športovanie**, aby sa tým **podporil zdravý životný štýl** obyvateľov Prešovského kraja.

Stanovené ciele boli rozdelené do 15 prioritných tém rozvoja, a to:

- Rozvoj cestovného ruchu;
- Zlepšenie ponuky sociálnych služieb;
- Tvorba krajiny a protipovodňová ochrana;
- Ochrana vôd;
- Využívanie obnoviteľných zdrojov energie;
- Zlepšenie manažmentu odpadového hospodárstva;
- Rozvoj dopravnej infraštruktúry;
- Predchádzanie dlhodobej nezamestnanosti;
- Skvalitnenie stredného odborného školstva;
- Zníženie sociálnej vylúčenosti marginalizovaných rómskych komunít;
- Špecializácia a modernizácia nemocníc;
- Rozvoj podnikania;
- Rozvoj informatizácie;
- Šport pre všetkých;
- Rozvoj regionálnej kultúry;

Na základe posúdenia naplnenosti cieľov PHSR PSK 2008-2015 je možné skonštatovať, že plánované cieľové hodnoty boli nastavené príliš ambiciózne a neuvažovali s vonkajšími faktormi, ktoré mali nepriaznivý vplyv na realizáciu aktivít a následné nedosiahnutie očakávaných cieľov napriek dosiahnutiu čiastkových úspechov v niektorých rozvojových oblastiach. Realizované plánované projektové aktivity neboli kapacitne nastavené na úplné naplnenie očakávaných cieľov, iba k nim čiastkovo prispeli. Významným faktorom nesplnenia očakávaných výsledkov bola administratívna náročnosť a časové posunutie realizácie projektov spolufinancovaných z fondov Európskej únie, ako aj vplyv globálnych negatívnych ekonomických trendov EU. Pretrvávajúci nedostatok voľných pracovných miest a zaťažujúca daňová politika štátu pôsobili demotivujúco a mnohých odrádzali od podnikania doma v regióne a nútili ich odchádzať za prácou mimo územie Prešovského kraja do susedných regiónov alebo do zahraničia. Nedostavaná dopravná infraštruktúra zostáva naďalej prekážkou pre rozvoj priemyslu alebo cestovného ruchu. Mnohé oblasti regiónu stále neponúkajú dostatočnú ponuku služieb návštevníkom pre využitie existujúceho potenciálu a zvýšenie atraktívnosti regiónu. Neregulované rozširovanie sídiel bez súčasného vytvárania podmienok pre kvalitné a zdravé bývanie v hodnotenom období degradovali kvalitu územia a znížili štandard kvality života na vidieku.

Napriek realizácii zamýšľaných aktivít sa nepodarilo dosiahnuť všetky očakávané ciele. Dôvodom boli vonkajšie faktory a riziká, ktoré neboli dostatočne zohľadnené pri nastavení cieľových hodnôt ukazovateľov naplnenia cieľov PHSR PSK 2008-2015 a výbere aktivít, prostredníctvom ktorých sa

plánované ciele mali dosiahnuť. Nedostatočne zohľadnenými faktormi, ktoré negatívne ovplyvnili naplnenie cieľov PHSR, bolo zavedenie legislatívnych zmien meniacich podmienky pre podnikanie a realizáciu rozvojových projektov financovaných z verejných zdrojov, nekoordinovaná rozvojová činnosť významných aktérov regionálneho rozvoja pôsobiacich na území Prešovského kraja vrátane štátnej správy, miestnej a regionálnej samosprávy, súkromného sektora a tretieho sektora. Je metodicky náročné zovšeobecniť rôznorodý vývoj a dopady v jednotlivých tematických oblastiach. Vzhľadom na to je potrebné nižšie uvedené zhodnotenie brať ako orientačné.

Vecné zhodnotenie vplyvu realizovaných aktivít na dosiahnutie cieľov PHSR PSK 2008 – 2015

Oblasť: Podnikanie a inovácie

- ✓ Prešovský kraj má podpriemernú inovačnú infraštruktúru, avšak v oblasti výskumu a vývoja došlo k významnému posilneniu celej rady činností.
- ✓ V rámci inovačnej infraštruktúry boli vytvorené podmienky pre posilnenie spolupráce. Existujúci potenciál však zatiaľ nie je dostatočne využitý.
- ✓ Rozvoju podnikateľského prostredia napomohli niektoré zmeny legislatívy a k rozvoju ľudských zdrojov prispeli možnosti získania finančnej podpory z fondov EÚ.
- ✓ Kraj je sídlom viacerých firiem podnikajúcich v „moderných“ odvetviach. V priebehu uplynulého obdobia prišli do územia kraja viacerí noví investori.
- ✓ Vznikli nové alebo boli zrekonštruované existujúce podnikateľské zóny (priemyselné parky). Boli vytvorené predpoklady pre účinný postup pri riešení problematiky brownfields.
- ✓ Boli investované prostriedky do poľnohospodárstva – významným impulzom bol Program rozvoja vidieka SR 2007 – 2013. Do sektoru boli nasadené nové technológie, ktoré sa ďalej rozširujú.
- ✓ Nedostatočne sa rozvíja podnikanie na vidieku, využívajúce vnútorný potenciál regiónu. Podmienky vo vidieckom priestore sa zlepšili. Kumulácia problémov a zlé podmienky pre rozvoj v okrajových častiach kraja pretrvávajú.
- ✓ Stúpol počet prenocovaní a napriek skrátenej dĺžke pobytu vzrástla celková návštevnosť. Predĺžila sa sezóna vďaka množstvu aktivít, ktoré sú realizované počas celého roka. Vzrástli príjmy z cestovného ruchu, avšak existujúci potenciál nie je využívaný v plnej šírke. V súvislosti s možnosťami financovania z EÚ fondov vzrástla aktivita podnikov v oblasti cestovného ruchu. Profesionálna pripravenosť aktérov stále nie je na dostatočnej úrovni.

Oblasť: Ľudské zdroje

- ✓ Počet vysokoškolákov sa významne zvýšil. Ide ale o celorepublikový trend. Existuje široká ponuka vzdelávacích možností, avšak funkčný prepojený a komplexný systém nebol vytvorený. Miera zapojenia obyvateľstva do procesov celoživotného vzdelávania sa príliš nezvýšila. Oblasť neformálnej a mimoškolskej výchovy sa úspešne rozvíja a existuje pomerne široká ponuka.
- ✓ Využitie potenciálnej pracovnej sily sa výrazne zvýšilo v súvislosti s hospodárskym rastom. Štruktúry zabezpečujúce väzby medzi sférou vzdelávania a trhom práce nie sú systematicky budované.

- ✓ Rekvalifikačné programy boli využívané, avšak nevedli k výraznejšiemu prispôsobovaniu sa požadovanej štruktúre pracovných miezd. Aktívna politika zamestnanosti má stále rezervy v efektívnosti.
- ✓ Sociálna integrácia ohrozených skupín obyvateľstva bola úspešná len čiastočne.
- ✓ Systém previazanej zdravotnej a najmä sociálnej starostlivosti a služieb nebol dopracovaný. Spolupráca je stále obmedzená. Domáca zdravotná a sociálna starostlivosť nedosiahla predpokladaný stav.
- ✓ Dostupnosť zdravotníckej a sociálnej starostlivosti sa zvýšila, a to i v okrajových častiach kraja. Kvalita zdravotnej starostlivosti a úroveň zariadení sa zvýšila. Nemocnice sú intenzívne modernizované. Preventívne zdravotné programy sú využívané, avšak ich účinnosť má rezervy.
- ✓ Ponuka voľnočasových aktivít sa zvýšila. Športová a kultúrna infraštruktúra pre bežné využívanie bola skvalitnená, v prípade infraštruktúry pre aktivity na profesionálnej úrovni je zlepšenie slabé.
- ✓ Regionálna kultúra a tradície sa úspešne rozvíjajú. Stav kultúrneho a prírodného dedičstva sa zlepšil.
- ✓ Bývanie v rámci kraja je v zásade stabilizované. Rozvoj bývania v suburbánnom území nie je cieľavedome usmerňovaný.

Oblasť: Kvalita života

- ✓ Kvalitná pitná voda je na väčšine územia zabezpečená. Technicky stav vodovodnej siete sa zlepšil. Situácia v čistení odpadových vôd sa zlepšuje, chýbajú však ďalšie investičné prostriedky.
- ✓ Došlo k výraznému zlepšeniu možností a dostupnosti pripojenia na internet.
- ✓ Infraštruktúra potrebná pre zabezpečenie riešenia krízových situácií je postupne vytváraná. Kvalita povrchových vôd sa dlhodobo zlepšuje.
- ✓ V rámci vytvárania možností pre zdravotne nezávadné kúpanie sa vo voľnej prírode (vodné toky, nádrže, rybníky, ...) sa realizujú potrebné aktivity.
- ✓ Nebola uskutočnená širšia dohoda v rámci zachovania ekologicky stabilizovanej krajiny, pričom sa vychádza z poňatia krajiny ako živého kultúrneho dedičstva.
- ✓ Poľnohospodárska produkcia je prispôbena ekologickým možnostiam územia len čiastočne. Ekologická stabilita krajiny je rešpektovaná.
- ✓ Významné prírodné lokality sú účinne chránené a rozvíjané.
- ✓ Program odpadového hospodárstva kraja sa naplňa s istými rezervami. Likvidácia ekologických záťaží postupuje pomaly. Priemyselná produkcia je kontrolovaná z hľadiska dodržiavania ekologických limitov. V kraji sa etablojú nové podniky výrazne nezaťažujúce životné prostredie.
- ✓ Sú vyvíjané aktivity s cieľom znížiť energetickú spotrebu a posilniť využívanie miestnych obnoviteľných zdrojov energie. Boli uskutočnené viaceré aktivity s cieľom znížiť energetickú spotrebu vo verejných budovách.
- ✓ Spolupráca medzi jednotlivými subjektami na území Prešovského kraja je podporovaná, najmä medzi obcami navzájom, medzi obcami a podnikateľmi, medzi podnikateľmi a inými subjektmi, medzi rôznymi inštitúciami atď. Neziskový sektor sa úspešne rozvíja.
- ✓ Partnerstvo so susediacimi regiónmi sa úspešne rozvíja. Zahraničná medziregionálna spolupráca sa postupne prehĺbuje a úspešne rozvíja.
- ✓ Kvalita práce verejnej správy sa zvýšila.
- ✓ Bezpečnosť obyvateľov sa zvýšila najmä rozvinutím systému krízového riadenia.

- ✓ Vo využívaní koncepčných dokumentov kraja sú rezervy, nie sú dostatočne previazané a ich monitorovanie neprebieha kontinuálne.
- ✓ Urbanizácia je nedostatočne usmerňovaná a pozícia okrajových území sa príliš nezlepšila.

Oblasť: Dopravná infraštruktúra

- ✓ Dopravná obslužnosť väčšiny okrajových častí kraja sa investíciami do dopravnej infraštruktúry zlepšila. Dopravná integrita kraja je posilňovaná, mobilita obyvateľstva je zabezpečovaná s problémami, najmä vo väčších mestách.
- ✓ Realizujú sa dôležité spojenia a výstavba nadradenej dopravnej infraštruktúry.
- ✓ Stav regionálnej dopravnej infraštruktúry sa zlepšuje, avšak vložené investície nepostačujú.
- ✓ Budovanie integrovaných systémov v kraji zaostáva, čo je na škodu hlavne v krajskom meste Prešove.

Zhodnotenie ukazovateľov naplnenia cieľov PHSR PSK 2008 - 2015

Sústava indikátorov (ukazovateľov) PHSR PSK 2008 – 2015 umožňuje súhrne popísať reálny vývoj kraja v uplynulých rokoch, ako aj účinnosť PHSR PSK pri ovplyvňovaní tohto vývoja. V samostatnej prílohe sú uvedené ukazovatele pre hodnotenie špecifických cieľov PHSR PSK, ktorých bolo pre obdobie 2008 – 2015 stanovených spolu 43 v rámci 15 prioritných tém. Jednotlivé ukazovatele sú priradené k jednotlivým vecným oblastiam a zodpovedajúcim prioritným témam. V súvislosti s hodnotením vývoja podľa zvolených indikátorov je potrebné uviesť, že ide o hodnotenie statické, to znamená také, ktoré porovnáva len východiskové hodnoty zo začiatku posudzovaného obdobia s cieľovými hodnotami na konci posudzovaného obdobia, resp. posledného hodnoteného obdobia (t.j. 31.12.2014) a nereaguje na možné výkyvy v jednotlivých rokoch hodnoteného obdobia. Na základe uvedeného zhodnotenia je možné konštatovať, že úspešnosť pôsobenia PHSR PSK je diferencovaná. Existujú oblasti, kde dosiahnutý pokrok je významný alebo uspokojivý. Na opačnej strane sú oblasti, v ktorých indikátory signalizujú vážne problémy.

Zhodnotenie čerpania finančných zdrojov poskytovaných cez operačné programy programového obdobia 2007- 2013

Podpora rozvoja kraja prostredníctvom poskytnutia dotačných prostriedkov jednotlivým subjektom pôsobiacim na území kraja je významnou súčasťou realizácie programu rozvoja. Objemom finančných prostriedkov síce dominujú krajské projekty, najmä v oblasti dopravy, modernizácie vzdelávacej, kultúrnej a sociálnej infraštruktúry, na druhej strane sú tu však aj projekty zamerané na oblasť rozvoja ľudských zdrojov, rozvoj vidieka a zlepšovania životného prostredia. Podstatné je však tiež zapojenie veľkého množstva malých subjektov pôsobiacich v rôznych tematických oblastiach.

Aktuálny stav čerpania finančných prostriedkov k 31.12.2014 na realizáciu schválených projektov v rámci jednotlivých operačných programov obdobia 2007-2013 je uvedený v prílohe s názvom „Stav implementácie regionálnych projektov podľa operačných programov a ich priorit pre Programové obdobie 2007-2013 za Prešovský kraj“.

Predchádzajúci dokument rozvoja kraja na obdobie 2008-2015 bol aktualizovaný v roku 2010 a jeho platnosť zahŕňa nielen obdobie, v rámci ktorého sa ešte realizujú projekty schválené pre obdobie 2007-2013 a sú spolufinancované zo štrukturálnych fondov EÚ, ale zároveň aj obdobie, ktoré v rámci politiky EÚ spadá do nového programového obdobia 2014-2020. Posunom konca platnosti PHSR PSK do roku 2015 sa prekrylo obdobie prípravy nového dokumentu rozvoja kraja, na ktorý Vyšší územný celok PSK požiadal o spolufinancovanie Európsku úniu v r. 2013.

2 ANALÝZA VONKAJŠIEHO PROSTREDIA

2.1. IDENTIFIKÁCIA HLAVNÝCH VONKAJŠÍCH FAKTOROV ROZVOJA KRAJA

Popri rozšírenej metóde analýzy SWOT (S – Strongness, W – Weakness, O – Opportunities, T – Threats), ktorá zahŕňa hodnotenie vonkajších a vnútorných podmienok kraja a na ich základe potom formulovanie slabých i silných stránok kraja, príležitostí a hrozieb, sa v praxi aj v teórii používa metóda STEEP analýzy. Tá spočíva v hodnotení vplyvu len vonkajších faktorov globálneho prostredia na rozvoj kraja v nasledujúcich oblastiach:

S - spoločenské (sociálne) faktory

Zahŕňa faktory súvisiace so spôsobom života ľudí vrátane ich životných hodnôt - *migrácia obyvateľstva, demografická krivka, priemerná dĺžka života*, rodinné faktory, úroveň vzdelávania a vzdelanosti, prevažujúce hodnoty, životný štýl v regióne, zameranie kraja, záujem o vzdelávanie a ponuka, podmienky na rekreáciu a využitie voľného času, záujem návštevníkov o kraj, dopravná obslužnosť, vzťahy medzi kraji v regióne apod.

T - technické (technicko-technologické) faktory

Zahŕňa faktory, ktoré súvisia s vývojom výrobných prostriedkov, materiálov, procesov, know-how a inovácií technológií v regióne, s vývojom a výskumom s dopadom na rozvoj kraja,

E - ekonomické faktory, (E- ekologické faktory)

Zahŕňa faktory, ktoré súvisia s vývojom ekonomických procesov dotýkajúcich sa kraja - *toky peňazí, tovaru, služieb, informácií a energií*, ktoré môžu ovplyvňovať fungovanie, stav a rozvoj kraja, a to vrátane problematiky (ne)zamestnanosti, trhu práce, platových podmienok, konkurencie, podielu na trhu, vývoja v podnikateľských sektoroch, možností sponzoringu, mimorozpočtových zdrojov kraja a krajského rozpočtu ako celku.

P - politicko-právne faktory

Ide o faktory, ktoré súvisia s výkonom politickej moci, s politickou situáciou, legislatívou, stavom právneho povedomia. Kraj môže pri hodnotení týchto faktorov posúdiť vzájomné vzťahy s ostatnými samosprávami a partnermi a dopad celonárodnej politiky v rámci oblasti regionálneho rozvoja.

Pri hodnotení jednotlivých faktorov je treba vychádzať zo skutočnosti, že niektoré z nich pôsobia na nadregionálnej úrovni, celonárodnej úrovni, či nadnárodnej až celoeurópskej. Podľa významnosti dopadu na rozvoj kraja sa zaradia alebo nezaradia medzi faktory zaradené do STEEP analýzy. Do analýzy je treba zahrnúť len tie faktory, ktoré majú alebo môžu mať priamy dopad na rozvoj kraja. Dôležité je tiež rozlišovať vplyvy, ktoré kraj ovplyvňujú priamo, na ktoré musí kraj reagovať a vysporiadať sa s nimi, od vplyvov, ktoré kraj ovplyvňujú sprostredkovane, nepriamo, alebo dokonca idú mimo neho. Zároveň je tiež potrebné rozlišovať medzi vplyvmi, ktoré pôsobia krátkodobo, a vplyvmi ovplyvňujúcimi kraj dlhodobo. V neposlednej rade je nutné zaoberať sa trendami, očakávanými vplyvmi alebo faktormi, u ktorých je zrejme doznievanie vplyvu.

Na základe vyššie uvedeného si pred začatím analýzy definujeme rozsah výberu faktorov. Do výberu zahrnieme územie susediacich krajov, susediacich krajín, s ktorými má kraj cezhraničné styky

a globálne faktory celonárodného resp. celoeurópskeho charakteru, ktoré majú alebo môžu mať významný vplyv na rozvoj kraja.

Ďalšou podmienkou výberu faktorov pre STEEP analýzu je vplyv na oblasti spadajúce medzi prioritné oblasti rozvoja kraja, ktoré sú v súlade so strategickými prioritami a cieľmi nastavenými európskou stratégiou Európa 2020 a jej preformulovaním do národných priorit rozvoja Slovenskej republiky a tematických cieľov. V zmysle Pozičného dokumentu Komisie k vypracovaniu Partnerskej dohody a programov na Slovensku na roky 2014 – 2020 má Slovenská republika definovaných 11 tematických cieľov (TC):

1. Posilnenie výskumu, technologického rozvoja a inovácií
2. Zlepšenie prístupu k informačným a komunikačným technológiám, ako aj ich využívania a kvality
3. Zvýšenie konkurencieschopnosti malých a stredných podnikov (MSP)
4. Podpora prechodu na nízkouhlíkové hospodárstvo vo všetkých sektoroch
5. Podpora prispôsobovania sa zmene klímy, predchádzanie a riadenie rizika
6. Zachovanie a ochrana životného prostredia a podpora efektívneho využívania zdrojov
7. Podpora udržateľnej dopravy a odstraňovanie prekážok v kľúčových sieťových infraštruktúrach
8. Podpora udržateľnosti a kvality zamestnanosti a mobility pracovnej sily
9. Podpora sociálneho začlenenia, boj proti chudobe a akejkoľvek diskriminácii
10. Investovanie do vzdelania, školení a odbornej prípravy pre zručnosti a celoživotného vzdelávania
11. Posilnenie inštitucionálnych kapacít orgánov verejnej správy a zainteresovaných strán a efektivity i verejnej správy

Po zohľadnení vyššie uvedených podmienok pre výber faktorov analýzy STEEP rozvoja Prešovského kraja sme vybrali nasledovné faktory:

Obrázok č. 13: Zoznam faktorov zahrnutých do STEEP analýzy vonkajšieho prostredia

1. Migrácia obyvateľov medzi krajinami
2. Vplyv inovačného potenciálu susedných regiónov na technologický pokrok
3. Atraktivita pracovných príležitostí v susedných krajinách
4. Možnosť čerpania finančných zdrojov na rozvoj kraja z prostriedkov štrukturálnych
5. Prepojenosť ekonomického rozvoja susedných krajín
6. Prepojenosť ochrany a zachovania environmentálneho bohatstva v susedných krajinách
7. Súlad stratégie regionálneho rozvoja PSK s národnou a európskou stratégiou
8. Neisté politické prostredie za východnou hranicou EÚ
9. Nepredvídateľnosť vývoja legislatívneho prostredia v SR

2.2. ANALÝZA VPLYVU VONKAJŠIEHO PROSTREDIA NA VÝVOJ ÚZEMIA

Spoločenské faktory

Migrácia obyvateľov medzi krajinami

Celkové trendy migrácie obyvateľstva v rámci Slovenska sú charakterizované sťahovaním obyvateľstva z miest do menších obcí na vidieku s výnimkou hlavného mesta Bratislavy, miest v Trnavskom kraji a niekoľkých vybraných miest v ostatných krajoch (Trenčín, Nové Mesto n. Váhom (Trenčiansky kraj), Nové Zámky, Nitra, Komárno (Nitriansky kraj), Zvolen (Banskobystrický kraj), Turčianske Teplice, Bytča (Žilinský kraj), Sobrance, Košice - okolie (Košický kraj)). Druhým významným trendom je migrácia obyvateľstva z východných krajov Slovenska do západných krajov, kde najvyššie kladné saldo migrácie (4229 osôb) zaznamenáva Bratislavský kraj a na druhom mieste je Trnavský kraj.

PSK má dlhodobo negatívne saldo migrácie a najvyššiu negatívnu migráciu obyvateľstva - odliv 3613 emigrantov v roku 2013. To znamená, že počet osôb – emigrantov, ktorí sa sťahujú z PSK, prevyšuje počet osôb - imigrantov, ktorí sa prisťahujú do PSK z iných regiónov. Z celkového počtu 3613 odťahovaných obyvateľov PSK mimo územie PSK sa 86,3% emigrantov odťahovalo do iných krajov v rámci Slovenska a 13,7% (495 osôb) do zahraničia. Podiel žien na celkovom počte emigrantov opúšťajúcich PSK bol vyšší (55%) ako podiel mužov. Pritom za rovnaké obdobie roka 2013 sa prisťahovalo do PSK len 2507 osôb, z toho 67,2% z iných krajov v rámci SR a 32,8% (823 osôb) zo zahraničia. Negatívne saldo migrácie predstavuje úbytok -1 106 osôb za rok 2013. Medzi imigrantami prichádzajúcimi z ostatných krajov SR, bol vyšší podiel žien (55,3%), ale pri zahraničných imigrantoch prevládali muži (58%). Počet imigrantov zo zahraničia má od roku 2011 stúpajúcu tendenciu.

Pre rozvoj PSK je dôležité vytvoriť podmienky pre motiváciu obyvateľov chcieť pracovať, žiť v PSK a podieľať sa na rozvoji PSK. V prípade nevyhovujúcej skladby obyvateľstva z hľadiska ekonomickej aktivity, výšky ukončeného vzdelania, príslušnosti k národnostným menšinám, rodinných hodnotových preferencií a motivácie podieľať sa na rozvoji kraja, je potrebné urobiť kraj atraktívnym pre obyvateľov z iných regiónov. Pozitívne saldo migrácie obyvateľov prezentované prílivom obyvateľstva do PSK ako potenciálu pre ďalší ekonomický rozvoj je cieľom, ktorý by mal byť v PHSR zohľadnený.

Technické faktory

Vplyv inovačného potenciálu susedných regiónov na technologický pokrok prevládajúceho priemyslu

Na tvorbe HDP Prešovského kraja sa významnou mierou podieľa vysoko diferencovaná štruktúra priemyslu. Pre ďalší rast HDP a tvorbu nových pracovných príležitostí je veľmi dôležité rozvíjať technológie priemyslu tak, aby sa zvyšovala ich konkurencieschopnosť doma i v zahraničí a boli zabezpečené podmienky pre udržanie a ďalšie rozširovanie produkcie. Aktuálne sa na tvorbe exportu PSK v najväčšej miere podieľa hlavne potravinársky, chemický, strojársky a textilný priemysel. Zvyšujúca sa komplexnosť technológií za posledné roky spôsobila, že podnikateľské subjekty skoro vôbec neinvestujú do samostatného vlastného vývoja nových technológií a produktov, ale spolupracujú pri ich tvorbe s inými organizáciami v rámci vytvorených sietí, klastrov a združení, prípadne nakupujú inovácie od iných podnikov, čím sa inovovanie stáva otvoreným procesom. V PSK sú nositeľmi výskumu a inovácií popri samotných podnikoch univerzitné pracoviská v Prešove - Univerzitný vedecký park TECHNICOM pre inovačné aplikácie s podporou znalostných technológií, Fakulta výrobných technológií Technickej univerzity v Košiciach so sídlom v Prešove, Partnerské inovačné centrum vytvorené projektom z Nórskeho finančného mechanizmu, Energetický klaster Prešovského kraja alebo Klaster AT+R. Zakladatelia Klastra AT+R sú výrobné inovatívne firmy

v PSK, Košickom a Žilinskom kraji, výskumné pracoviská Technickej Univerzity v Košiciach a Žilinskej Univerzity, ktoré s podporou PSK a Košického samosprávneho kraja zabezpečujú rozvoj výskumno-výrobných a dodávateľských kapacít pre oblasť automatizačnej a robotickej techniky. Spolupráca týchto subjektov sídliačich v PSK so subjektmi výskumu a vývoja zo susedných krajov alebo partnerských krajín je dobrou príležitosťou na zvyšovanie konkurencieschopnosti a rozvoj inovácií v PSK.

Ekonomické faktory vonkajšieho prostredia

Atraktivita pracovných príležitostí v susedných regiónoch

Práceschopné obyvateľov PSK, ktoré nenachádza prácu podľa svojho vzdelania a schopností, končí v evidencii nezamestnaných alebo odchádza za prácou do okolitých regiónov a krajín. PSK má najväčší počet evidovaných nezamestnaných medzi kraji. Ponuka voľných pracovných miest v štruktúre pokrývajúcej potreby voľnej pracovnej sily z PSK spolu s atraktívnou úrovňou mzdy je významným faktorom, ktorý ovplyvňuje odliv pracovnej sily z PSK negatívne ovplyvňujúci tvorbu HDP v kraji. Podľa oficiálnych údajov ŠÚ SR, ku koncu roka 2013 evidovali úrady práce na celom území SR 364 225 disponibilných uchádzačov o zamestnanie a v rovnakom čase bolo nahlásených len 15 048 voľných pracovných miest na obsadenie záujemcami o prácu. Tento nepomer v počte voľných pracovných miest a v počte záujemcov o prácu vyjadruje prebytok voľnej pracovnej sily, kedy na 1 voľné pracovné miesto pripadá v priemere 24 záujemcov o prácu, čo je to vážny problém slovenskej ekonomiky. Na území PSK bolo v rovnakom období nahlásených 1224 voľných pracovných miest na 75 391 evidovaných nezamestnaných, čo predstavuje v priemere viac ako 61 uchádzačov o zamestnanie pripadajúcich na 1 voľné pracovné miesto. Štruktúra VPM bola nasledovná: 444 VPM – verejná správa, 217 VPM priemysel, 147 stavebníctvo, 130 veľkoobchod, maloobchod. Dopyt po voľných pracovných miestach prevyšuje ponuku voľných pracovných miest vo všetkých okolitých krajoch PSK, štruktúra voľných pracovných miest je však mierne odlišná a pracovné podmienky sú u niektorých zamestnávateľov zaujímavejšie a zahŕňajú aj ponuku výhodného ubytovania a súvisiacich služieb dopravy a stravovania. Napríklad v Košickom kraji je druhou najväčšou skupinou VPM – oblasť ubytovania a stravovania – 258 a v Banskobystrickom kraji doprava a skladovanie – 149 VPM. Najviac pracovných ponúk - 8164 je v Bratislavskom kraji, pričom najviac VPM je vo verejnej správe, soc. zabezpečení – 4 924, v priemysle – 610, finančných a poisťovacích činnostiach - 545 , doprave a skladovaní – 490. V prípade, že okolité kraje a krajiny ponúkajú zaujímavejšie pracovné podmienky pre práceschopné obyvateľstvo a ponúknu aj akceptovateľné životné podmienky, zohľadňujúce životný štandard ľudí zo Slovenska, tak záujemci o prácu z kraja sa za prácou odsťahujú.

Možnosť čerpania finančných zdrojov na rozvoj kraja z prostriedkov štrukturálnych fondov EÚ

V súlade so smerovaním schválenej politiky súdržnosti krajín EÚ existujú pre rozvoj PSK finančné príležitosti na získanie spolufinancovania pre realizáciu opatrení PHSR PSK 2014-2020 prostredníctvom prostriedkov EÚ pridelených SR podľa schváleného Národného strategického referenčného rámca na roky 2014- 2020. Jednou z podmienkou pre ich čerpanie je, aby strategický rozvojový dokument kraja bol v súlade s národnou stratégiou regionálneho rozvoja a zároveň európskou stratégiou Európa 2020. Financovanie projektových opatrení a projektových aktivít zameraných na rozvoj kraja bude možné vtedy, ak jednotlivé projekty budú prispievať k cieľom a prioritám schválenej stratégie Európa 2020 a budú spĺňať podmienky výziev na predkladanie projektových žiadostí.

Dokument PHSR PSK vychádza predovšetkým z nasledovných operačných programov (2014-2020), ktoré umožňujú čerpanie finančných prostriedkov na regionálny rozvoj pre územie PSK: Operačný program Efektívna verejná správa, Operačný program Integrovaná infraštruktúra, Integrovaný regionálny operačný program, Operačný program Kvalita životného prostredia, Operačný program Ľudské zdroje, Program rozvoja vidieka, Operačný program Technická pomoc, Operačný program Výskum a inovácie, Program cezhraničnej spolupráce PL - SK 2014 – 2020, Program cezhraničnej spolupráce ENI HU – SR - RO – UA 2014 – 2020.

Prešovský samosprávny kraj ako prihraničný región má možnosť čerpania finančných zdrojov aj v rámci bilaterálnej cezhraničnej spolupráce susedných krajín. V rámci medzinárodnej bilaterálnej spolupráce má PSK v súčasnosti platné dohody o spolupráci podpísané s desiatimi regiónmi: Abruzzo (16. septembra 2003) (Taliansko), Malopoľské vojvodstvo (14. októbra 2003) (Poľská republika), More og Romsdal (18. decembra 2002) (Nórsko), Pardubický kraj (22. októbra 2002) (Česká republika), Vologodská oblasť (29. júna 2004) (Rusko), Zakarpatská oblasť (15. marca 2005) (Ukrajina), Horné Pyreneje (Prešov, 26. októbra 2005, Paríž, 8. novembra 2005) (Poľská republika), Podkarpatské vojvodstvo (Medzilaborce, 16. októbra 2008) (Poľská republika), [Ivano-Frankovská oblasť \(2. júna 2004\)](#) (Ukrajina), [Vojvodina \(26.11.2014\)](#) (Srbská republika).

PSK čerpal v predchádzajúcom programovom období 2007-2013 finančné prostriedky EÚ v rámci Programu cezhraničnej spolupráce SR – PL prostredníctvom viacerých projektov. Realizovali sa napr. projekty: Vitajte v Prešovskom kraji (ukončené), Strešný projekt - Realizácia mikroprojektov na poľsko – slovenskom pohraničí v rokoch 2007 – 2010, Karpatská mapa možností, Vzdelaním k partnerstvám a rozvoju regiónov II, viacero projektov zameraných na modernizáciu a rekonštrukciu cestných sietí obidvoch krajín a ďalšie. Tento program bude pokračovať aj v programovom období 2014-2020 a bude sa zameriavať na väčšie i menšie projekty cezhraničnej spolupráce medzi Poľskom a Slovenskom.

Prepojenosť ekonomického rozvoja susedných krajín s PSK

Významný vplyv na regionálny rozvoj PSK má hlavne ekonomický rozvoj v Poľskej republike a jeho prepojenosť s rozvojom na Slovensku pre významnú dĺžku spoločnej štátnej hranice, finančné možnosti prípravy a realizácie bilaterálnych rozvojových projektov v rámci existujúceho programu cezhraničnej spolupráce Poľsko – Slovensko a podobnosti charakteru územia a hospodárskeho zamerania prihraničných regiónov.

Pokiaľ sa jedná o ekonomiku, programovému územiu cezhraničnej spolupráce PL-SR v porovnaní s inými odvetviami dominujú služby a priemysel so silnou vnútornou diverzifikáciou, obzvlášť medzi západnou a východnou časťou programového územia SR-PL. Základom ekonomiky na poľskej strane je predovšetkým priemysel a služby, aj keď ich celkový podiel v štruktúre miestneho hospodárstva je nižší než priemerná hodnota v Poľsku (s veľmi dôležitým podielom poľnohospodárstva). Vnútorná štruktúra sa dlhé roky vôbec nemenila, s výnimkou územnej jednotky NUTS III Nowy Sącz, kde význam priemyslu vzrástol. Na slovenskej strane sú priemysel a služby taktiež hlavnými ekonomickými kategóriami, aj keď ich hospodársky podiel je tiež nižší v porovnaní s celoštátnym priemerom. Zdá sa však, že ekonomika na slovenskej strane sa začína meniť: význam služieb (vzhľadom na produkciu HDP) v porovnaní s významom poľnohospodárstva (ktoré má veľmi nízky podiel vo vnútroštátnom hospodárstve) alebo priemyslu narastá. Pokiaľ sa jedná o služby, dôležité sú hlavne služby pre oblasť cestovného ruchu. Fakt, že miera zamestnanosti vyjadrená v počte obyvateľov je v rámci prihraničných regiónov Poľska aj Slovenska nižšia než priemerná miera zamestnanosti v Poľsku alebo na Slovensku, ovplyvňuje hospodárske podmienky územia PSK.

Ekonomická štruktúra (prevaha priemyslu a služieb na oboch stranách hranice medzi SR a Poľskom v spojení s nízkou úrovňou inovácie a využívaním starých technológií), a taktiež nízka miera zamestnanosti budú preto považované za slabé stránky tohto územia.

Pokiaľ sa jedná o dopravnú infraštruktúru, je potrebné zdôrazniť, že poľskou stranou neprechádza žiaden dopravný ťah významný z domáceho alebo európskeho hľadiska. Slovenskom prechádza jeden z medzinárodných koridorov siete TEN-T – Rýnsko-dunajský európsky koridor (severný variant) – vedie cez Žilinský a Prešovský kraj spájajúc Košice, Žilinu a Trenčín s Bratislavou. Spája tak krajinu pozdĺž jej východno-západnej osi. Celková nesúdržnosť dopravnej siete v podporovanom regióne prispieva okrem toho k veľmi zlým cestným a železničným spojeniam pozdĺž severojužnej osi spájajúcej územie Poľska s územím Slovenskej republiky. Okrem jediného koridoru siete TEN-T, obe krajiny v súčasnosti využívajú hlavne cestné spojenia nižšej kvality vo forme ciest druhej triedy, vojvodských a miestnych ciest. Vo viacerých miestach chýbajú cestné úseky, ktoré by prepájali lokálne cesty na oboch stranách hranice. Rovnako aj regionálne cesty, ktoré sú dôležité pre externý cezhraničný styk (do regionálnych centier, atď.), nie sú navzájom prepojené. Výzvou sú aj rozdiely v parametroch lokálnych kapacít (tonážach) ciest spájajúcich poľské a slovenské územie, ovplyvňujúce výmenu tovaru a ekonomický rozvoj týchto regiónov.

Aj keď rozvoj cestných a železničných koridorov je obmedzený vzhľadom na prítomnosť vzácnych a zákonom chránených prírodných zdrojov, ktoré pokrývajú rozsiahlu časť poľsko-slovenského pohraničia. Konflikt medzi snahou o rozvoj dopravnej infraštruktúry a ochranou prírodného prostredia je hlavnou príčinou výrazného nárastu investičných nákladov.

Silnou stránkou dopravného sektora tak na poľskej ako aj na slovenskej strane hranice sú letiská v Poprade, Žiline a v Rzeszowe.

Prepojenosť ochrany a zachovania environmentálneho bohatstva v susedných krajinách – Poľsko, Ukrajina:

Ekosystémy nachádzajúce sa na poľsko-slovenskom pohraničí majú spoločné vlastnosti a stupeň súdržnosti. Veľkým prínosom tohto územia je bohaté prírodné a kultúrne bohatstvo chránené rôznou úrovňou ochrany. Z estetického hľadiska patria v Poľsku terény prírodného bohatstva medzi najvzácnejšie územia v celej krajine. Táto oblasť sa môže pochváliť bohatým prírodným dedičstvom: obrovskou biologickou rôznorodosťou a významnou rôznorodosťou reliéfu. Z hľadiska biotopov a ekosystémov je štátna hranica medzi Poľskom a Slovenskom len umelo vytvorenou čiarou, ktorá prechádza naprieč prírodných masívov rozprestierajúcich sa na oboch stranách hranice. Národné parky a chránené krajinné oblasti na oboch stranách hranice spolu pokrývajú územie s celkovou rozlohou 10 185 km² (celkovo 26,3% poľsko-slovenského pohraničia zapojeného do Programu), zatiaľ čo chránené územia európskej sústavy NATURA 2000 až 21 586 km² (takmer 56% analyzovaného územia). V rámci poľsko-slovenského územia sa nachádzajú taktiež tri biosférické rezervácie UNESCO („Tatry“, „Babia hora“ a „Východné Karpaty“). Zmapovanie rôznych spôsobov ochrany prírodného prostredia na poľskej i na slovenskej strane (vrátane ochrany chránených území sústavy NATURA 2000, národných parkov, chránených krajinných oblastí a rezervácií) poukázalo na to, že takmer celá hranica medzi týmito dvoma krajinami ťaží z určitého spôsobu ochrany prírodného prostredia. Preto pre ďalší rozvoj tohto regiónu bude dôležitá koordinácia a cezhraničná spolupráca pri ochrane a zachovaní prírodného a kultúrneho dedičstva a spoločné monitorovanie a implementácia pro-environmentálnych aktivít, obzvlášť v rámci chránených oblastí. Spoločná simultánna implementácia projektov na oboch stranách

hranice prispeje k efektívnej ochrane vzácnych prírodných zdrojov a umožní využitie finančných zdrojov EÚ na cezhraničnú spoluprácu.

Politicko-právne faktory:

Súlady regionálneho rozvoja kraja s národnou stratégiou a európskou stratégiou Európa 2020 pre programové obdobie 2014 – 2020

Európa 2020 je stratégiou EÚ, ktorá ma počas nasledujúceho desaťročia zabezpečiť hospodársky rast. Jej cieľom je vybudovanie inteligentného, udržateľného a inkluzívneho hospodárstva v EÚ. Tieto tri vzájomne sa dopĺňajúce priority by mali pomôcť EÚ a jej členským štátom dosiahnuť vyššiu mieru zamestnanosti, produktivity a sociálnej súdržnosti.

EÚ stanovila päť ambiciózných cieľov týkajúcich sa zamestnanosti, inovácií, vzdelania, sociálneho začlenenia a oblasti klímy a energetiky, ktoré by sa mali splniť do roku 2020. SR ako jeden z členských štátov EÚ prijala vlastné vnútroštátne ciele v každej z týchto oblastí a preniesla ich do svojich strategických dokumentov. PSK ako jeden z 8 samosprávnych krajov SR bude plánovať a implementovať rozvoj kraja pre programové obdobie 2014- 2020 prostredníctvom opatrení a aktivít, ktoré budú prispievať k naplneniu cieľov stratégie Európa 2020 podľa ekonomických, sociálnych a environmentálnych možností administratívne definovaného územia PSK. PSK pripravuje svoj dokument strategického charakteru v súlade s národnými stratégiami SR, ktoré v sebe zahŕňajú hlavné priority stratégie Európa 2020 rozpracované do operačných programov zameraných na napĺňanie cieľov stratégie Európa 2020 v jednotlivých oblastiach s možnosťou získania finančných zdrojov na podporu implementácie projektových aktivít prispievajúcich k naplneniu národných cieľov.

Nepredvídateľnosť vývoja legislatívneho prostredia v SR

Nepredvídateľnosť a nestabilita vývoja legislatívneho prostredia v SR je dôsledkom zmien v personálnom obsadzovaní odborníkov v štátnej správe a zmien v rozdelení politických síl v SR po voľbách. Pre čerpanie finančných prostriedkov na regionálny rozvoj PSK je potrebné, aby PHSR ako strategický dokument rozvoja územia PSK bol v súlade s národnou politikou regionálneho rozvoja odrážajúcou sa v strategických dokumentoch SR na obdobie 2014 – 2020 a platnou legislatívou SR, ako aj v súlade s prioritami európskej politiky súdržnosti prezentovanou stratégiou Európa 2020. Prípadné zmeny vo vykonávacích usmerneniach, súvisiacej legislatíve SR môžu potenciálne ovplyvniť poradie priorít alebo formy a postupy implementácie pre dosahovanie stanovených rozvojových cieľov PSK. Miera dopadu závisí od typu a závažnosti aplikovaných legislatívnych zmien v priebehu obdobia spracovania a implementácie PHSR PSK, ktoré môžu mať dopad hlavne na administratívnu náročnosť a spôsob realizácie jednotlivých priorít rozvoja regiónu PSK.

Neisté politické prostredie za východnou hranicou EÚ

SR je členskou krajinou EÚ, ktorej východná štátna hranica s Ukrajinou je zároveň aj hranicou medzi členskými a nečlenskými krajinami EÚ a významným územím pre prípadný vplyv Ruska na EÚ. Je to významný faktor, ktorý môže mať vážne dopady na ekonomiku a obyvateľov PSK v súvislosti s blízkosťou Ukrajiny ako centra neistého politického vývoja a snahami Ruska presadiť svoj vplyv na budúci vývoj v Ukrajine a prostredníctvom nej aj vplyv na susedné krajiny vrátane PSK. Pribrzdzenie alebo prerušenie obchodných vzťahov s Ukrajinou a cezhraničného styku z dôvodu vojny významne ovplyvní obyvateľstvo aj ekonomiku PSK ako prihraničného kraja susediaceho s Ukrajinou, preto je

potrebné brať tento faktor do úvahy pri spracovaní rozvojového dokumentu kraja. Faktor môže mať významný dopad na ekonomické, politické a spoločenské rozhodnutia týkajúce sa smerovania rozvoja regiónov hraničiacich s Ukrajinou.

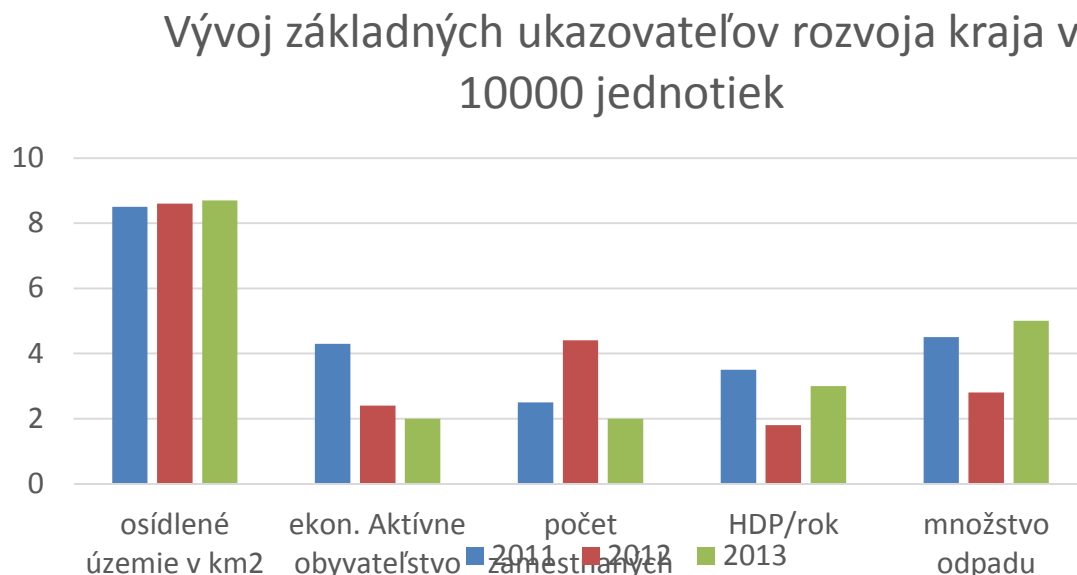
Obrázok č. 14: Zhrnutie faktorov a ich vplyvu na rozvoj územia PSK a PHSR PSK 2014-2020:

Názov faktora	Vplyv na PHSR PSK 2014-2020
SOCIÁLNE FAKTORY	
Migrácia obyvateľov medzi kraji	Faktor s významným vplyvom na rozvoj kraja, ktorý treba nasmerovať na pozitívne smerovanie migrácie obyvateľstva do PSK a pozitívny vplyv na rozvoj kraja, napr. prilákanie mladých ekonomicky aktívnych osôb do kraja pracovnými možnosťami, vhodnými sociálnymi podmienkami pre zakladanie rodín
TECHNOLOGICKÉ FAKTORY	
Vplyv inovačného potenciálu susedných regiónov na technologický pokrok prevládajúceho priemyslu	Faktor s mierne významným pozitívnym vplyvom na rozvojové možnosti v oblasti inovácií technológií a podpory zamestnanosti v PHSR PSK pri budovaní klastrov, sietí a partnerskej spolupráce regiónov
EKONOMICKÉ FAKTORY	
Atraktivita pracovných príležitostí v susedných regiónoch	Faktor s negatívnym dopadom na rozvoj kraja, na ktorý je potrebné reagovať zvýšením konkurencieschopnosti kraja zlepšením kvality a kvantity ponuky práce a životných podmienok pre bývanie a rodinný život v PSK, aby atraktívilo pre obyvateľov zotrvanie v PSK, ktorí môžu za prácou mimo PSK iba dochádzať, ale budú sa vracieť k rodine do PSK
Možnosť čerpania finančných zdrojov na rozvoj kraja z prostriedkov štrukturálnych fondov EÚ	Faktor zásadného smerodajného vplyvu , formujúci hlavné priority PHSR s pozitívnym dopadom na zabezpečenie finančných zdrojov pre rozvoj kraja a implementáciu PHSR PSK
Prepojenosť ekonomického rozvoja susedných krajín	Faktor vytvárajúci príležitosť pre ďalší rast na základe vzájomnej územnej spolupráce, ale aj ohrozenie vyplývajúce z významných komparatívnych nevýhod PSK, spôsobujúcich negatívne trendy pohybu osôb, tovarov a služieb, napr. odliv pracovnej sily, prevahu dovozu tovaru nad domácou produkciou v kraji

ENVIRONMENTÁLNE FAKTORY	
Prepojenosť ochrany a zachovania environmentálneho bohatstva v susedných krajinách	Dôležitý vplyv z pohľadu spoločnej stratégie uplatňovanej na prepojených územiach s podobnými environmentálnymi zdrojmi a ich ochranou a využitím pre rozvoj územia. Spoločná simultánna implementácia projektov na oboch stranách hranice prispeje k efektívnej ochrane vzácnych prírodných zdrojov.
POLITICKÉ FAKTORY	
Súlad stratégie regionálneho rozvoja PSK s národnou a európskou stratégiou	Významný pozitívny vplyv určujúci smerovanie rozvoja kraja a PHSR PSK, ktorého dodržanie je predpokladom pre prístup k čerpaniu finančných prostriedkov zo štrukturálnych fondov
Neisté politické prostredie za východnou hranicou EÚ	Nejednoznačný vplyv, ktorý je potrebné vziať do úvahy pri spracovaní rozvojového dokumentu kraja. Faktor popisuje blízkosť Ukrajiny ako centra neistého politického vývoja, ktorý môže mať významný dopad na ekonomiku a obyvateľov regiónov hraničiacich s Ukrajinou.
Nepredvídateľnosť vývoja legislatívneho prostredia v SR	Slabý negatívny vplyv prejavujúci sa vo fáze implementácie PHSR PSK s potrebou pripraviť sa na prispôbovanie procesných postupov implementácie aktuálnym zmenám legislatívy napr. v oblasti verejného obstarávania, využívania verejných prostriedkov a pod.

3 ZHODNOTENIE SÚČASNÉHO STAVU KRAJA

Obrázok č. 15: Graf vývoja vybraných základných ukazovateľov rozvoja kraja v rokoch 2011 - 2013

3.1. SÚHRNNÁ ANALÝZA SWOT PREŠOVSKÉHO KRAJA

SILNÉ STRÁNKY

- Rozlohou 2. najväčší kraj
- Najvýchodnejší kraj hraničiaci s Ukrajinou a Poľskom
- Kraj s najväčším počtom chránených území a objektov
- Kraj s najvyšším počtom obyvateľov
- **Kraj s najnižším vekovým priemerom obyvateľov**

SLABÉ STRÁNKY

- **Kraj s najvyššou mierou nezamestnanosti**
- **Kraj s negatívnou bilanciou migrácie obyvateľstva**
- **Hospodársky najslabší kraj**
- Kraj s nedostatočnou dopravnou dostupnosťou z hlavných dopravných ťahov a ich prepojením na krajské mesto Prešov
- **Kraj s klesajúcim trendom v zhodnocovaní a separovaní odpadu**
- **Kraj s rastúcim trendom v produkcii znečisťujúcich emisií COx a tuhých častíc unikajúcich do ovzdušia**
- **Kraj s nedostatočným pokrytím pitnou vodou a infraštruktúrou kanalizácie v oblastiach malých sídel**

PRÍLEŽITOSTI

- Ekonomický potenciál širšieho využitia najväčšieho počtu unikátnych chránených území a historických objektov medzi kraji v oblasti rozvoja cestovného ruchu
- Dlhé spoločné pohraničné územie s Poľskom a rozbehnutá cezhraničná projektová spolupráca s Poľskom
- Silné zastúpenie kultúr národnostných menšín na vidieku ako potenciál na rozvoj vidieka a propagáciu kultúrnych tradícií v menších obciach
- Existencia množstva zmapovaných tzv. „hnedých parkov“
- Existujúce Centrum vývoja a inovácií ekologických technológií v energetike ako dobrý predpoklad na pokračovanie v rozvoji inovatívnych technológií v energetike
- Vytvorené platformy pre spoluprácu klastrov v energetickej a ekologickej oblasti
- Schválený nástroj pomoci ELENA od EIB pre Prešovský kraj na dosahovanie ekologickejších cieľov v energetike
- Možnosť čerpania doplnkových finančných prostriedkov z EŠIF a iných finančných nástrojov na regionálny rozvoj kraja
- Letisko v Poprade – príležitosť pre ďalší ekonomický rozvoj kraja
- Vysoké školy ako centrum príležitosti pre rozvoj a inovácie
- Vytvorená stratégia zapojenia mládeže v Prešovskom kraji

OHROZENIA

- Záporná migrácia obyvateľstva
- Trend starnutia obyvateľstva
- Veľká vzdialenosť medzi PSK a hlavným mestom SR – izolovanosť
- Spoločné hranice s Ukrajinou a východným koncom EÚ
- Negatívny vplyv rýchleho rastu počtu obyvateľov etnických menšín na kvalitu ŽP
- Nedostatočné komunikačné prepojenia so všetkými sídlami kraja
- Nedostatočná dopravná obslužnosť okrajových menších sídiel
- Vysoký podiel ciest 2. a 3. triedy a nedostatočná sieť diaľnic a ciest 1. triedy
- Nedostatočná kapacita predškolských zariadení
- Štruktúra SŠ slabo reflektujúca potreby trhu práce
- Nedostatočné zavádzanie inovácií v priemysle/ zastaralosť technológií v priemysle
- Chýbajúca projektová spolupráca medzi subjektami súkromného a verejného sektora v oblasti V & V a inovácií
- Chýbajúce opatrenia pre prispôsobovanie sa zmene klímy a riadenie rizík
- Nedostatočný koncepčný systém na znižovanie tvorby odpadov a zhodnocovanie odpadov
- Nestabilné legislatívne prostredie typické častými zmenami

Z uvedeného vyplývajú ako hlavné problémy na riešenie – vysoká nezamestnanosť, pomalý ekonomický rast kraja, odliv obyvateľov za prácou za hranice kraja a zhoršujúci sa stav životného prostredia.

3.2. IDENTIFIKÁCIA VÝCHODÍSK A MOŽNÝCH RIEŠENÍ BUDÚCEHO VÝVOJA

Na základe analýzy súčasného stavu PSK, zhodnotenia naplnenia cieľov predchádzajúceho PHSR a nastavených rozvojových smerovaní kraja, vychádzajúcich zo strategických dokumentov kraja,

Slovenskej republiky a EU boli v rámci 3 základných pracovných skupín navrhnuté smerovania ďalšieho rozvoja PSK do roku 2020, ktoré budú prispievať k rozvoju kraja v súlade s Národnou stratégiou regionálneho rozvoja a zároveň budú riešiť najpálčivejšie problémy kraja popísané v predchádzajúcich kapitolách a ktorých riešenie je nevyhnutné pre zachovanie udržateľného rozvoja kraja.

Ako **najzávažnejšie problémy**, ktoré obmedzujú ďalší rozvoj kraja a preto ich riešenie je nevyhnutné pre ďalší rozvoj v PSK, boli identifikované:

- vysoká nezamestnanosť hlavne mladých ľudí do 29 rokov a dlhodobo nezamestnaných
- pomalý ekonomický rast kraja,
- odliv obyvateľov za prácou za hranice kraja
- zhoršujúci sa stav životného prostredia.
- nedopracovanosť dopravnej infraštruktúry kraja.

Tieto problémy sú spôsobované vplyvom viacerých činiteľov, ktoré ovplyvňujú celkový ekonomický rozvoj kraja a ktoré je potrebné riešiť súčasne v sociálnej, ekonomickej aj environmentálnej oblasti a zabezpečiť tak podmienky pre

- vytváranie pracovných príležitostí hlavne pre osoby najviac ohrozené nezamestnanosťou,
- skvalitnenie a zatraktívnenie životných podmienok na vidieku pre zastavenie negatívnej migrácie obyvateľstva kraja,
- podporu opatrení na zvýšenie ekonomického rastu v najvýznamnejších ekonomických odvetviach a rozvojového potenciálu
- udržateľné využívanie všetkých zložiek prírody s dôrazom na znižovanie znečistenia životného prostredia a vyššie zhodnocovanie odpadov.

Výber prioritných cieľov regionálneho rozvoja PSK vychádza okrem identifikácie hlavných problémov rozvoja kraja aj z ich nadväznosti na Národnú stratégiu regionálneho rozvoja SR a stratégiu Európa 2020 platnú pre členské štáty Európskej únie na najbližšie obdobie 2014-2020. Koherencia cieľov PHSR PSK s vyššie uvedenými stratégiami vytvára predpoklady pre budúce čerpanie doplnkových zdrojov európskych štrukturálnych a investičných fondov (EŠIF) na implementáciu rozvojových zámerov v kraji, ktoré budú v súlade s nastavenými cieľmi PHSR PSK. Pre toto programové obdobie stanovili členské štáty po spoločných vyjednávaniach 5 hlavných cieľov dokumentu Európa 2020 – stratégia pre inteligentný, udržateľný a inkluzívny rast, ktorá nahradila Lisabonskú stratégiu pre rast a zamestnanosť. Medzi hlavné priority zaradili členské štáty „zelený rast“, „inovácie“, „vzdelávanie“, obmedzovanie chudoby“ a „zamestnanosť“.

Previazanosť cieľov PHSR PSK s tematickými cieľmi EŠIF 2014-2020:

Výber prioritných cieľov regionálneho rozvoja PSK vychádza z ich nadväznosti na Národnú stratégiu regionálneho rozvoja SR a stratégiu Európa 2020 platnú pre členské štáty Európskej únie na najbližšie obdobie 2014-2020. Koherencia cieľov PHSR PSK s vyššie uvedenými stratégiami vytvára predpoklady pre budúce čerpanie doplnkových zdrojov európskych štrukturálnych a investičných fondov (EŠIF) na implementáciu rozvojových zámerov v kraji, ktoré budú v súlade s nastavenými cieľmi PHSR PSK. Pre toto programové obdobie stanovili členské štáty po spoločných vyjednávaniach 5 hlavných cieľov dokumentu Európa 2020 – stratégia pre inteligentný, udržateľný a inkluzívny rast, ktorá nahradila Lisabonskú stratégiu pre rast a zamestnanosť. Medzi hlavné priority zaradili členské štáty „zelený rast“, „inovácie“, „vzdelávanie“, obmedzovanie chudoby“ a „zamestnanosť“.

Hlavné ciele EÚ, ktorých naplnenie sa plánuje do roku 2020, sú:

- **Cieľ 1:** dosiahnutie 75%-nej miery zamestnanosti obyvateľov vo veku 20-64 rokov,
- **Cieľ 2:** dosiahnutie 3%-nej miery investícií do výskumu a vývoja na HDP EÚ,
- **Cieľ 3:** v oblasti klímy/energie dosiahnutie cieľa 20%-ného zníženia emisií CO₂ oproti roku 1990/ 20%-ného podielu obnoviteľných zdrojov energií/ 20%-ného zvýšenia energetickej efektívnosti
- **Cieľ 4:** zníženie podielu ľudí, ktorí predčasne ukončia školskú dochádzku, pod 10% a minimálne 40%-ný podiel mladých ľudí by malo mať vysokoškolské vzdelanie
- **Cieľ 5:** o 20 miliónov ľudí menej by malo byť ohrozených chudobou

Pri definovaní stratégie a cieľov sa v porovnaní s predchádzajúcim programovým obdobím 2007-2013 popri raste a zamestnanosti dostalo do popredia aj životné prostredie a občania v dôsledku výraznej zmeny klímy, energetickej náročnosti, starnúcej populácie a rozširujúcej sa sociálnej exklúzie. Pre obdobie 2014-2020 sa Slovensko zaviazalo prispievať k stratégii Európskej únie pre inteligentný, udržateľný a inkluzívny rast napĺňaním 11 tematických cieľov EŠIF 2014 – 2020 v zmysle pozičného dokumentu spôsobom a rozsahom zohľadňujúcim územné špecifiká Slovenskej republiky:

Tematické ciele (TC) EŠIF 2014 – 2020 v zmysle pozičného dokumentu:

- TC 1** Posilnenie výskumu, technologického rozvoja a inovácií
- TC 2** Zlepšenie prístupu k informačným a komunikačným technológiám, ako aj ich využívania a kvality
- TC 3** Zvýšenie konkurencieschopnosti malých a stredných podnikov (MSP)
- TC 4** Podpora prechodu na nízko uhlíkové hospodárstvo vo všetkých sektoroch
- TC 5** Podpora prispôsobovania sa zmene klímy, predchádzanie a riadenie rizika
- TC 6** Zachovanie a ochrana životného prostredia a podpora efektívneho využívania zdrojov
- TC 7** Podpora udržateľnej dopravy a odstraňovanie prekážok v kľúčových sieťových infraštruktúrach
- TC 8** Podpora udržateľnosti a kvality zamestnanosti a mobility pracovnej sily
- TC 9** Podpora sociálneho začlenenia, boj proti chudobe a akejkolvek diskriminácii
- TC 10** Investovanie do vzdelania, školení a odbornej prípravy pre zručnosti a celoživotného vzdelávania
- TC 11** Posilnenie inštitucionálnych kapacít orgánov verejnej správy a zainteresovaných strán a efektivity verejnej správy

Pre Prešovský kraj je napĺňanie tematických cieľov EŠIF 2014-2020 možné len v takom rozsahu, v akom mu to umožňuje potenciál a špecifiká jeho územia. V porovnaní s inými kraji Slovenska je PSK z územného hľadiska uplatňovania tematických cieľov výrazne zaostávajúci v produkcii HDP na obyvateľa, v podiele počtu zamestnaných voči celkovému počtu ekonomicky aktívnych obyvateľov v kraji, na druhej strane je na prvom mieste v počte chránených prírodných území a kultúrnych pamiatok, má najvyšší počet obcí v kraji a je na prvom mieste v najnižšom priemernom veku obyvateľov kraja zásluhou príslušníkov rómskeho etnika, ktorých nárast populácie je charakteristický nízkou vekovou hranicou rodičiek, vysokým počtom detí na jednu rodičku a nízkou úrovňou životných podmienok, pohybujúcou sa na hranici chudoby a nízkym ukončeným vzdelaním.

Pozitívnym špecifikom PSK, v porovnaní s nastavenými tematickými cieľmi pre SR, je kombinácia bohatého kultúrneho a prírodného bohatstva, ktoré sa v takom rozsahu nenachádza v žiadnom inom kraji SR a vytvára preto potenciál pre významný rozvoj kraja. Podpora rozvoja kultúrneho a prírodného bohatstva kraja bude teda jedným z hlavných cieľov rozvoja PSK. Podporované budú aktivity zamerané na podporu budovania povedomia o uvedomelejšej ochrane a zveľaďovaní zachovaných kultúrnych hodnôt, ekonomické a sociálne využitie tohto potenciálu pre skvalitnenie života obyvateľov PSK v pracovnej oblasti aj oblasti relaxácie a podmienok na bývanie.

Na území PSK je najviac chránených území a preto v rámci TC 6 sa budú vo významnej miere uplatňovať opatrenia na ochranu a zachovanie prírodného bohatstva a kultúrneho bohatstva s pokračujúcou podporou pre podnikanie v oblasti cestovného ruchu.

V rámci TC 7 sa budú v PSK realizovať rozhodujúce investície do dostavania kľúčovej dopravnej infraštruktúry a integrované dopravné systémy, ktoré budú riešené prostredníctvom integrovaných územných investícií mestského udržateľného rozvoja. Tak sa odstráni hlavná prekážka rozvoja regiónu – nedostatočná dopravná dostupnosť z hlavných dopravných ťahov a prostredníctvom efektívneho riešenia prímestskej dopravy a cyklotrás sa zvýši dostupnosť širšieho územia kraja pre dochádzku za prácou a prístup klientov a zároveň sa prispeje k zníženiu CO₂ produkovaného v doprave.

Z hľadiska uplatňovania TC 8 a TC 9 je PSK jeden z najchudobnejších krajov s najvyššou mierou nezamestnanosti a vážnym problémom vysokej miery dlhodobej nezamestnanosti. Preto budú podporované aktivity na podporu zamestnanosti z dôrazom na inkluzívnosť trhu práce a ústavné právo pracovať platné pre všetky skupiny občanov SR, ktorí chcú a môžu pracovať a aktivity zamerané na zvyšovanie pripravenosti na prácu a sociálnu pomoc odkázaným, vrátane skvalitňovania systému vzdelávania a poradenských a sociálnych služieb, či zvyšovanie pracovnej aktivizácie nezamestnaných. Tieto aktivity budú naďalej dôležitou súčasťou programu rozvoja kraja.

V súvislosti s TC 2 je dostupnosť IKT v PSK z hľadiska krajskej úrovne najnižšia. Preto kraj podporí zavádzanie internetového pripojenia do čo najväčšieho počtu obcí na svojom území. Ekonomickou a geografickou nevýhodou je, že tento kraj spolu s Banskobystrickým je charakteristický vysokým počtom malých obcí (do 500 obyvateľov) a nízkou hustotou osídlenia.

Táto kapitola predstavuje iba výber najdôležitejších častí previazanosti cieľov PHSR PSK s cieľmi EŠIF a celé zdôvodnenie prepojenosti PHSR PSK na ostatné strategické dokumenty rozvoja je uvedené v samostatnej prílohe tohto dokumentu s rovnomenným názvom „Východiská pre definovanie prioritných cieľov regionálneho rozvoja PSK“.

Na základe vyššie uvedeného prioritnými tematickými cieľmi, ktorých napĺňanie si stanovuje PSK za nevyhnutné, budú:

- rast HDP založený na podpore inovácií v hospodárstve (TC 1) a konkurencieschopnosti podnikov (TC3) (v tom cestovný ruch, priemyselné podniky, energetika, alternatívne využitie poľnohospodárstva),
- dobudovanie hlavných ťahov dopravnej infraštruktúry, podpora integrovanej udržateľnej a dostupnej mestskej mobility obyvateľstva v prímestských častiach a sídlach osídlenia 1. a 2. stupňa zameraných na znižovanie tvorby skleníkových plynov (CO₂) (TC 7),
- podpora zamestnanosti a mobility pracovnej sily so špecifickými opatreniami pre mladých nezamestnaných a dlhodobo nezamestnaných do regiónov s najvyššou mierou nezamestnanosti (TC 8),
- opatrenia na ochranu a zachovanie prírodného bohatstva vo všetkých jej zložkách (TC6), hlavne zvyšovanie efektívnosti dodávok vody a bezpečnosti kanalizácie odpadovej vody, efektívnu ochranu zdrojov pitnej vody a rekonštrukciu kanalizácií, reguláciu vodných tokov, (výstavbu vodnej nádrže Tichý potok), znižovanie znečistenia ovzdušia, obnovovanie kontaminovaných miest, zachovanie biodiverzity a prírodných oblastí s vysokou hodnotou,
- opatrenia na zamedzovanie negatívnych vplyvov zmeny klímy (TC 5) v poľnohospodárstve a lesnom hospodárstve (protierózne opatrenia), opatrenia na reguláciu zberu vody zo zrážok, z vodných tokov,
- podpora sociálneho začlenenia a boj proti chudobe zameraný na sociálne slabšie skupiny obyvateľstva (TC 9) s dôrazom na skupiny obyvateľstva ohrozené viacnásobným vylúčením,
- investície do infraštruktúry v oblasti vzdelávania a odbornej prípravy (TC 10) do centier obcí pre centrá osídlenia
- zefektívnenie fungovania verejnej správy (TC 11)

Pri zohľadnení špecifik PSK a výstupov z analýzy SWOT a pri zohľadnení cieľov NSRR SR a stratégie Európa 2020 sú navrhované cesty riešenia budúceho vývoja kraja PSK bližšie špecifikované nasledovne:

1. vytváranie pracovných príležitostí pre osoby najviac ohrozené nezamestnanosťou (mladí ľudia bez práce, dlhodobo nezamestnaní a osoby odkázané na sociálne dávky, obyvateľstvo na vidieku),
2. skvalitňovanie životných podmienok na vidieku* pre prílev obyvateľov, *(skvalitňovaním podmienok na bývanie, prepojenosti sídel, rozvojom komunitných služieb pre aktivizáciu komunit pre voľnočasové a motivačné činnosti, skvalitnením siete vzdelávania, hlavne predškolských zariadení, sociálnych služieb pre komunity osôb ohrozených sociálnym vylúčením z dôvodu zdravotného, vekového alebo sociálneho znevýhodnenia, zlepšením prístupu ku zdravotníckej starostlivosti, opatreniami)
3. podpora opatrení na zvýšenie ekonomického rastu v oblasti priemyselnej výroby, cestovného ruchu, služieb, lesníctva a poľnohospodárstva,
4. podpora zavádzania inovácií vo vede a technike a sieťovania,
5. rozvoj kultúry a umenia,
6. udržateľné využívanie všetkých zložiek prírody s dôrazom na znižovanie znečistenia životného prostredia, vyššie zhodnocovanie odpadov a znižovanie spotreby energie
7. zlepšovanie dopravnej dostupnosti a prepojenosti sídel

Inovatívnosť, inkluzívnosť a udržateľný ekonomický rast sú ciele, ktoré sú zároveň cieľmi Európskej stratégie Európa 2020 pre inteligentný, udržateľný a inkluzívny rast na obdobie 2014-2020 a preto ich zahrnutie do plánu rozvoja kraja zabezpečuje synergiu s celoeurópskou stratégiou a zároveň s národnou stratégiou regionálneho rozvoja.

Z vyššie špecifikovaných TC pre regionálny rozvoj PSK bolo stanovených 7 tematických oblastí zhodných s celonárodnou stratégiou, ku ktorým bola pridaná ešte jedna regionálne špecifická téma významná pre zvýšenie hodnoty a ekonomického potenciálu PSK - zachovanie a rozvoj kultúrneho a historického potenciálu kraja.